Harran

AYLIK KÜLTÜR SANAT VE FOLKLOR DERGİSİ * NİSAN- MAYIS 1999 * SAYI 54- 55 FİYATI :1.000.000. TL.

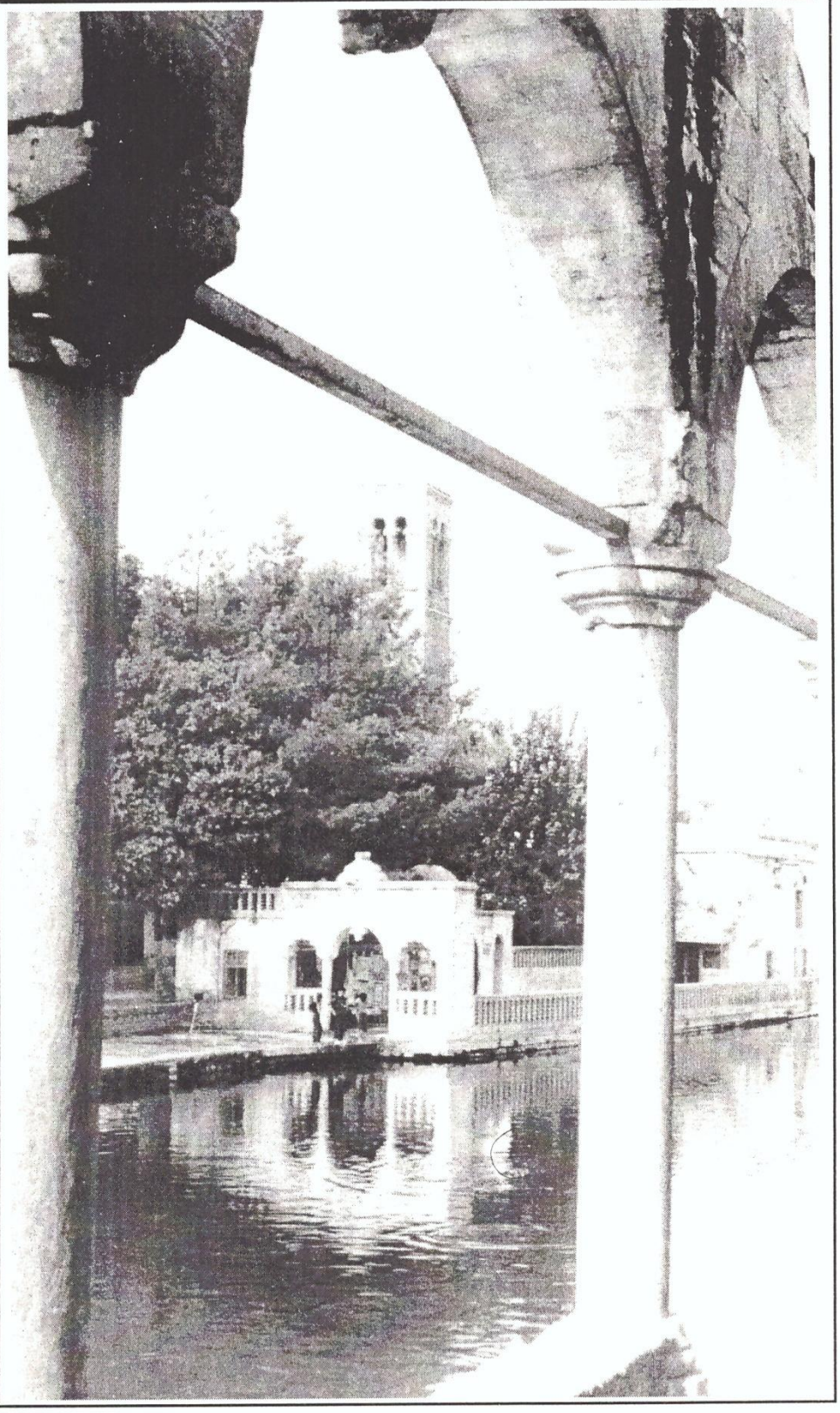

HARRAN

Aylık Kültür Sanat ve Folklor Dergisi

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü
Halil SORAN

Editör
S.Ahmet KAYA

NİSAN- MAYIS 1999

Fiyatı: 1.000.000
Yıllık Abone: 6.000.000
Yurtdışı : 50 DM

ISSN: 1300-2872

Abone bedelleriniz için
Posta Çeki No:
Mehmet Kurtoğlu 736296

Kapak Fotoğraf
Aziz BUDAK

Bilgi - İşlem, & Organizasyon
İmaj Reklam (0.414) 216 78 56

Baskı
İmaj Ofset: (0.322) 363 42 59

Yazışma Adresi
P.K. 44 ŞANLIURFA

İDARE
Rızvaniye Vakfı No.33 Şanlıurfa

Harran adı anılmadan iktibas yapılamaz. Gönderilen yazılar yayınlansın - yayınlanmasın iade edilmez.

BU SAYIDA

Sunu / 2

Eski Türk Edebiyatında Ayna Objesi / *Yrd. Doç. Dr. Muhsin KALKIŞIM* 3

Urfa'da Apolet Tasvirli Mezar Taşları / *Mahmut KARAKAŞ* 10

Urfa Atasözleri üzerine / *Mehmet OYMAK* 18

Vedûd (Şiir)/ *Bekir URFALI* 22

Şair Nabi ve Urfa / *Mehmet KURTOĞLU* 23

El Yazmaları / *Harran Arşivi* 26

Geçmişin Gölgesinde / *Arzu BEHRAM* 27

Mektup (Şiir) / *Cuma AĞAÇ* 29

Medeniye Doğru bir hareket / *İ.Erhan EMİROĞLU* 30

Ders (Şiir) / *Mehmet H.ÖCAL* 32

İki Komşu/ *Lütfiye KAVŞUT* 33

İsot (Biber) / *Cemal ELÇİ* 34

Sırat'ı Bilsek (Şiir) / *Lütfiye KAVŞUT* 43

Türk İslam Sanatında Arslan / *Dr. A.Cihat KÜRKÇÜOĞLU* 44

Taşçılık / *S.Ahmet KAYA* 48

Eski Nüfus Kütüklerinde Mesleki Lakaplar / *Müslüm AKALIN* 51

Reşit Pehlivan / *M. Ali EKREN* 52

Başka Harran Var mı? / *Mehmet H.ÖCAL* 53

Üç Büyük Şair / *Mehmet KURTOĞLU* 55

Hakkari Efendi ile Sohbet / *Mustafa BİLKAN* 56

Hacı Hafız Ahmet Efendi Evi / *HARRAN ARŞİVİ* 58

Kitap Tanıtımı / *Abdurrahman KARAKAŞ* 60

Derviş Muhammed Yazıcı / *Mahmut KARAKAŞ* 63

Bir Mektup / 64

Okuyucularımızla Tekrar beraberiz...

HARRAN.. Bir heyecan olarak başladı, Nisan 1979. Bir ekol oldu... Bir OKUL oldu HARRAN.

Yayınlandı, ara verdi. Tekrar yayınlandı ve ara verdi. Tekrar yayınlanıyor.

Neden mi? Teknik imkanlar sınırlı. Maddi imkanlar sınırlı idi. Okuyucular istekli ama sınırlı... Derginin sahipleri (Çünkü bir kaç el değişti) fedakâr, yazar ve araştırmacılar üretken, sanatcılar çalışkan. Ama, işte yetmiyor bir derginin URFA gibi bir şehirde kesintisiz çıkmasına. Buna rağmen 53 sayıya ulaşmak kolay değildi. Hala Urfa'da en uzun ömürlü kültür ve sanat Dergisi olma özelliğini sürdürmektedir.

Nisan 1979 ilk sayı. 20 yıl sonra Nisan 1999. Harran yine siz değerli ve vefalı okuyucularına ulaşmaktadır. 20 yıl önce söz verdiği gibi POLİTİKA'ya bulaşmamıştır ve yine bulaşmayacaktır. Urfa'yı, kültür ve sanatı kişisellikler ve özel menfaatler için kullanmamıştır ve yine kullanmayacaktır.

Siz değerli ve vefakâr okuyucularına sevgisi ve saygısı devam etmiştir ve etmektedir.

Selam ve saygılarımızla...

M.Adil OYMAK

Eski Türk Edebiyatı'nda Ayna Objesi

Yrd.Doç.Dr.M.Muhsin KALKIŞIM

I.GİRİŞ

Bir fizik terimi olarak, ışınları yansıtan yüzeylere ayna denir. İnsanlara ilk ayna fikrini durgun su yüzeyi vermiştir. Sonra mâden levhalar parlatılarak ayna yapılmıştır. Bilinen ilk ayna, Cilâlı Taş devrine aittir. Volkanik camdan yapılmış olan bu ayna, M.Ö. VII. binyılda Çatalhöyük'te kullanılmıştır. M.Ö. 3.binyılda Mısırlılar altın ve gümüş, I.binyılda da bronz aynalar kullanmışlardır. Mısır'da kadınların dinî törenler süresince ellerinde güneşin sembolü olarak ayna taşıdıkları ve tanrılara sunulan armağanlar arasında aynanın da yer aldığı bilinmektedir. İlk cam aynalar, II.yüzyılda Romalılar tarafından siyah camdan yapılmıştır. Bu ayna türü, Ortaçağ boyunca mâdenî aynalarla birlikte kullanılmış, ilk sırlı aynalar ise XV.yüzyılda Flandra'da yapılarak Rönesans devrinde bütün Avrupa'ya yayılmıştır. XIII.yüzyıldan itibaren arkasına gümüş veya kurşun levha konularak kullanılan cam ve kuvars aynalar, sırlı aynaların prototipi sayılırlar. XVI.yüzyılda Venediklilerin yaptığı cam aynalar, dünyada ün yapmış, XVII.yüzyılda Venedik'ten çeşitli ülkelere başlayan ayna ihrâcâtı, XX.yüzyıla kadar sürmüştür. XVII.yüzyılın ikinci yarısında barok çağda kabartma, oyma ve yaldızlı süslemelerle zenginleştirilmiş çerçeveler içinde büyük boy duvar aynası imâlâtına başlanmıştır.

Ortaçağ İslâm sanatlarında aynanın önemli bir yeri bulunmakta ve Eskiçağ dünyasında olduğu gibi bu âlete dînî - sihrî bir değer verildiği görülmektedir. Halk arasında aynanın sahibine şans ve şifa verdiğine inanılmış ve döküldüğü alaşımı oluşturan mâdenlerin cins ve oranlarına göre etkili oldukları kabul edilmiştir. Bu mâdenler, yedi gezegenle ilişkilendirilir : Altın (Güneş), Gümüş (Ay), Bakır (Venüs / Zühre), Kurşun (Satürn / Zühal), Kalay (Jüpiter / Müşterî), Demir (Mars / Merih), Civa (Merkür / Utârid). Osmanlılar, altın, gümüş, yeşim, demir ve bronzdan yapılmış zengin bezemeli ve çoğunlukla saplı aynalar kullanmışlardır. XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren, Batı sanatının etkisiyle sarayların iç süslemelerinde görkemli çerçeveler içinde boy aynalarına yer verilmeye başlanmıştır. (SİNEMOĞLU, s.259-260)

Eski Türk Edebiyatı'nda ayna ismini taşıyan başlıca eserler; 16.yüzyılda Seydi Ali Reis'in Mir'atü'l-Memâlik, 17.yüzyılda Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi'nin Mir'âtü's-Safâ, 19.yüzyılda Enderunî Mehmed Âkif'in Mir'ât-ı Şi'r adlı kitaplarıdır.

Ayna, Eski Türk Edebiyatı'nda Türkçe kökenli "Közgü (Gözgü)", Arapça kökenli "mir'ât", Farsça kökenli "âyîne" ve "pervâz" kelimeleriyle karşılanmıştır. Bu araştırmada, VIII. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar bir süre içinde kaleme alınan ve çoğu manzum olan 30 eser üzerinde çalışma yapılmıştır.

II.KULLANIM SIKLIĞI

AYNA'NIN YÜZYILLARA GÖRE ESERLERDEKİ FREKANSLARI

YÜZYIL	ESER	ÂYÎNE	GÖZGÜ	MİR'ÂT	
8	Orhun Âbideleri	0	0	0	
11	Kutadgu Bilig	0	2 (Küzüngü)		0
12	Dîvân-ı Hikmet	1	0	0	
	Atabetü'l-Hakâyık	0	1 (Közgü)	0	
13	Yunus E.Dîvânı	2 (Ayna,Âyîne)		1	0
14	Muînü'l-Mürîd	0	1 (Közgü)	0	
	Gülistân Terc.	0	1 (Közgü)	0	
	İskender-nâme	46	3	1	
15	E. Rûmî Dîvânı	5 (1 Ayna)	14	0	
	Nesîmî Dîvânı	18	15	12	
	Vesiletü'n-Necât	0	0	1	
	Kenzü'l-Küberâ	0	0	1	
	Yûsuf u Züleyhâ	21	0	1	
	K.Dede Korkud	0	0	0	
	Ferhâd ü Şîrîn	13	33 (Közgü)		9
	Şeyhî Dîvânı 22	1	1		
16	Leylâ vü Mecnûn	16	6	1	
	Fuzûlî Dîvânı	39	5	9	
	Mesîhî Dîvânı	21	0	0	

*) HRÜ Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Ede.Böl. / Ş.URFA

	Bâkî Dîvânı 84	0	20		
	Şems. S.Dîvânı	4	0	1	
17	Neşâtî Dîvânı	26	0	11	
	Şehrengiz 1	0	0		
	Tuhfe. Harameyn	12	0	7	
	Karacaoğlan	1 (Ayna)	0	0	
	Abdülm.S.Dîvânı	2	0	5	
18	Hüsn ü Aşk 15	0	5		
	Ş.Gâlib Dîvânı	95	0	29	
	Nedîm Dîvânı	57	0	8	
	S.Vesîm Dîvânı	57	0 (1 Pervâz)		17

III. AYNA ÇEŞİTLERİ

A. Yapıldığı Maddenin Cinsine Göre

1.Demir Ayna
Gönlünü âyîne-tek sengîn ü pûlâd eyleyen (Ş.240)
Nazra-i hışmı dokunsa âhenîn âyîneye (NDD,69)
Senin aksin alan fûlâd gözgüler firâvândır (FD,174)
Eder mümtâz ekdâr-ı havâdis cevher-i zâtı
Verir mir'ât-ı fûlâda küdûret jeng gelmezse (ŞD,413)
Ruh-ı zerdim salıptır hancerin gözgüsüne aksin (FD,34)

2. Gümüş Ayna
Gümüşden âyîneler gibi sâf iken sînen
Sezâ mıdır ki ola böyla pây-mâl-i gubâr (NDD,39)

3. Elmas Ayna
İdüp elmâsdan âyîne vü serden şâne (B,44)

4. Altın Kaplı Ayna
Gün yüzin arz eyledi nev-rûzda ol meh-likâ
Mihr altun kaplu bir âyîne virdi rû-nümâ (B,106)

5.Mermer Ayna
Âyîne-i ruhâmdan görsün bu gülşeni (ŞD,86)

6. Su Aynası
Çînî âyîneden mücellâ yüz (YZ, 391)
Urup seyri su közgüsige saykal (FŞ, 262)

Sürûr-ı havâdan âyîne-i âba çeşm-güşâ-yı temâşâ olmışlardır. (TH, 52)

Gör ol bedr-i münîri matla'-ı mir'ât-ı âb içre (S, 49b)

Mir'ât- ı jâle çeşme-i hûrşîd olup bu şeb
Aks etdi câm-ı lâleye mehtâb-ı gül-arak (ŞD,342)

Pür oldu şâhları üzre yahdan âyîneler (B,53)

7.Câm (Kadeh) Ayna
Gösterir miydi niçe âlemi çeşm-i câne
Dil-i âşık gibi sâf olmasa âyîne-i câm (NŞD,136)

Aks-i rûyun görüne âyîne-i sâgarda (ŞD,271)

B. Büyüklüğüne Göre

1. El Aynası
Aldı bir gün eline âyîne
Nazar etti cemâli ayına (YZ, 98)
Destine mir'ât alup bakdukca gâhî rûyına (NŞD,110)

2. Diz Aynası
Otursam dizimdesin yine
Degerem sana sanki âyîne (YZ, 196)

Âyîne-i zânûların nihâde-i rûy-ı zemîn iderek (TH, 41)

3. Duvar / Endâm Aynası
Kasrı dîvârındaki âyîne-i rahşânına (NDD,83)
Aksini seyr eylerim âyînede dîvârdan.(ŞD,217)

Edemez kesb-i safâ âyîne-i endâm-veş
Ol ki bir kez yâri ser-tâ-pâ der-âgûş eylemez (NDD,275)

Ruhâm-ı sâfını mir'ât-ı endâm etdi ser-tâ-pâ (NDD,198)
Gözüm âyîne-i endâmı kıldım (S, 6a)

4.Dev Aynası
Temâşâ eyledim dîv âyînesinden sûret-i yârı (ŞD,275)

C. Efsânevî Özelliğine Göre
1. İskender'in Aynası (bkz. IV-C)
2. Cem'in Aynası (bkz. IV-Ç)

Ç. Yapıldığı Yere Göre

1. Çin Aynası
Bir safâ var ki görenler sanur âyîne-i Çîn (B,342)

D. Fizikötesi Özelliğine Göre

1. Tılsımlı Ayna
Şikest olmuş kederden öyle bir âyîne-i esrâr (ŞD,71)

ve ol közgü tılsımıdın garîb sûretler anga yüz körgüzüp (FŞ, 183)

Âyîne içinde gördi bir cemâl
Kim ana yoğıdı âlemde misâl (İ,60b)

Hâne-i âyînede Leylâ'yı çokdur seyr eden
Sen gönül Mecnûn'u seyr et hâne-i zencîrde (NDD,312)

IV. AYNA İLE İLGİLİ UNSURLAR

A.Âyîne-dâr, Ayînedân, Arûs , Şâne , Mâşıta

Akar su ve ay, âyîne-dârdır. İkisi de güneşten aldığı ışığı yansıtması yönüyle güzelliklere ayna tutma görevini üstlenmiştir. Çemen gelininini süslemek isteyince yâsemen tarak, sabâ rüzgârı kuaför, su aynadar olur. Ayna mahfazası bâzan gümüştendir.

Âb-ı revân cemâline âyîne-dârdır (Ş.120)
Yine cûy-ı çemen âyîne-dâr-ı verd-i handândur (NŞD,85)
Felek âyîne tuttu ayından (YZ, 298)
Karşı tutar arûs-ı kamer günden âyîne (Ş.263)
Rez duhterine bir gümüş âyînedân verir (NDD,17)

Zîb ü fer virmek içün rûy-ı arûs-ı çemene
Yâsemen şâne sabâ mâşıta âb âyîne-dâr (B,40)

B.Tûtî

Papağana konuşmayı öğretmek isteyen kişi onu büyük bir aynanın önüne koyup, kendisi aynanın arkasında gizlenir ve konuşmaya başlarmış. Aynada kendi aksini gören kuş, bu sesi, kendisi gibi bir kuşun sesi zannederek taklid edermiş. (PALA, s.500)

Mülhim-i gayb gönül âyînesin karşu tutup
Eyledi tûtî-i câna bu kelâmı telkîn (B,71)

Bakdıkça benim âyîne-i rûyuma tûtî
Meşk-i sühan eyler leb-i şekker-şikenimden (NDD,232)
(Tıflî'yi tahmis)

Tûtî-i tab'ın Mesîhî bendenün gûyâ iden
Bir şeker-leb dilberün âyîne-i ruhsârıdur (MD,147)

Sen bir âyînesin ol tûtî-i şîrîn-güftâr (FD,,122)

Dil ki hem âyîne hem tûtî-i şeker-hâdur
Gayre muhtâc degül kendüyile gûyâdır (NŞD,71)

C.Aristo / İskender

Âyîne-i İskenderî, Aristo'nun îcâd ettiği bir ayna olup İskenderiye şehrinde bir sütunun üzerine dikilmiştir. Şehre yaklaşan gemilerin yüz mil mesafeden aynada görüntülerini görmek mümkündü. Eğer gelen düşman gemisi ise bu aynadan güneş ışığı yansıtılarak yakılabilirmiş. Bekçilerin uyuya kalmasıyla bir gece düşman tarafından denize atıldıysa da tekrar Aristo tarafından çıkarılıp yerine konulmuştur. Yuvarlak ve düz olduğu hakkında ihtilaf bulunan aynanın iki tarafı da gösterirmiş. Arka yüzüne yalancılar baktığı zaman görüntü vermezmiş ve İskender de kimin yalan söylediğini bu ayna vasıtasıyla anlarmış. Dünyanın yedi harikasından biri sayılan İskenderiye feneri ile bu ayna hakkında uydurulan efsaneler arasında sıkı bir ilgi vardır. Yapıldığı çağda (M.Ö. III.yüzyıl) çok ileri bir teknik eser olan Faros adlı bu fener, limanı ve şehri aydınlatır, çok uzaklardaki gemilere yol gösterirmiş.(PALA, s.62, ONAY, s.58)

Câm-ı cihân-nümâ-yı cemâlin göreydi ger
İtmezdi vaz'-ı âyîne ferzend-i Fîlekûs (B,230)

Mir'ât-ı kemâline Aristu
Hayretle hemîşe ser be-zânû (HA,325)

Cilâ vermiş ise de âyîne-i İskender'e Rastu
Benim sen saykal-ı âyîne-i re'y-i savâbımsın (NDD,73)

Açdı reh-i gaybı Hızr-ı ma'nâ
Mir'ât-ı Sikender oldu dünyâ (HA,323)

Şol ârifin kim oldu âyînesi cemâlin
Âlemde şek değil kim İskender ü Cem oldur (ND,166)

Câm-ı cihân-nümâ-yı Sikender şikest olur (B,161)

Her gören vâkıf olur ahvâl-i mülk-i âleme
Câm-ı mey mir'ât-ı İskender midir bilmem nedir (S, 22b)

Ç.Cemşîd

Câm-ı Cem, câm-ı cihân-nümâ, câm-ı cihân-bîn, İran'ın mitolojik hükümdarlarından Cem'in zamanında fizik âlimlerinin îcâd ettiği bir kadehin ismidir. Cem, hangi ülkenin hâlini öğrenmek istese bu kadehe bakardı. İskender'in babası Dârâ vefat edince taht diğer oğlu olan Dârâb'a geçti. İskender, ülkenin yarısını almak için asker çıkarmak isteyince Dâ-

râb, câm-ı cihân-nümâya bakıp onun hâlini ve hilesini öğrenirdi. Başarısız kalan İskender yanındaki âlimlere direktif vererek âyîne-i İskender'i yaptırmıştır. Câm-ı Cem ile câm-ı cihân-nümâ farklı kadehler olup şairler tarafından karıştırılmıştır. (ONAY, s.88)

Olup âyîne-i Cemşîd âlem (ŞD,243)
Hüsn âyîne-i cihân-nümâdır (LM,294)
Olmaz bedîd âyîne-i câm-ı Cemde bedîd (ŞD,260)

D.Gubâr (Gerd)

Cam ayna çabuk toz tutar. Gubâr, aynanın saflığını, gösterme kâbiliyetini engeller.

Âyîne gibi sîneni sâf it gubârdan (B,332)

Iyân oldı ruhsârunda hattun
Gubâr irdi gönül âyînesine (MD,255)

Yokdur bu vücûdun i'tibârı
Hak âyînedir cihân gubârı (LM,35)

Saldı dûd-ı âh-ı dil âyîne-i çerhe gubâr (FD,52)

Kondurdu gerd hattın âyîne-i murâda (FD,251)
Kalmadı gerd-i keder âyîne-i âlemde (NŞD,52)

E.Jeng (Pas) , Nem

Çelik, gümüş veya tunçtan yapılan aynalar rutubet etkisiyle paslanabilir.

Nem-i eşkim mükedder hâtırımdan def-i gam kılmaz
Bu rûşendir ki nem âyîneden jengârı kem kılmaz (FD,184)

Kim ki zâhir görmedi yüzünde Hakkın sûretin
Gözgüsü arı değildir çâre kılsam pâsına (ND,302)

Eyle fer verdi hüsnü ayına
Pâsdan san açıldı âyîne (YZ, 166)

Gönül âyînesi pasdan silinmez
Dilinde dost tekrâr olmayınca (ER, 355)

Âyînemi eyle jengden pâk (LM,394)
Çerh cevrinden eser âyînede jengâr tek (FD,206)
Pâk olup jeng-i suver âyîne-i kalbünden (NŞD,84)
Jeng-i hayret gitmedi âyîne-i idrâkden (MD,236)

F. Saykal (Cilâ)

Aynadaki pasları gidermek için perdâht eden, cilâ veren âlettir.

Mücellâ eyleyip âyîne-i tab'ın küdûretten (FD,83)
Gönlümü aşkından özge nesne saykal etmedi (ND,259)

Bir kerre gören lutfun ile vech-i şerîfin
Bî-şübhe olur âyîne-i kalbi mücellâ (AS. 18)

Hamdî âyîneni mücellâ kıl
Kalbini nûr-ı Hakka meclâ kıl (YZ, 269)

Defter-i cürmi yakup eyleyelim hâkister
Nâbîyâ âyîne-i kalbe cilâ eyleyelim (TH, 19)

Ğ.Ağza Ayna Tutmak

Eskiden hasta, baygın ve boğulmuş kimselerin ölüp ölmediğini anlamak için ağzına ayna tutarlardı. Eğer aynada solunum etkisiyle buğu oluşuyorsa, o şahsın sağ olduğuna hükmedilirdi. (ONAY, s.59)

İkisi agzıga tutkanda mir'ât
Nefesdin hîç eser yok irdi heyhât (FŞ, 332)

V. SEMBOLİK ANLAMLARI

A. Kâinât, bir aynadır. Bütün varlıklar, üzerindeki sikke ve tuğralarla Hakk'ı gösterirler. Yâni, kâinât, âyîne-i hak-bîndir. Kalp gözü açık olmayanlar, aynaya bakan körün karanlık görmesi gibi cihan aynasındaki suretleri göremezler. Cihan aynası, zaman içinde farklı şekilleri yansıtır.

Cihân âyînesi kim gerd-i mihnetten mükedderdir (FD,78)

Hâbîde nigehler ne bilir cezbe-i hüsnü
A'mâ gibi mir'âta bakıp târ görürler (ŞD,287)

Görelim âyîne-i devrân ne sûret gösterir (B,131)

B. İnsan, Allâh'ın isim ve sıfatlarını kâinât içinde en yüksek düzeyde yansıttığı için aynaya benzetilmiş ve özellikle Hz.Muhammed, en câmi' ve en parlak bir ayna ka-

bul edilmiştir. Aynanın kâbiliyeti insân-ı kâmilin mertebesine göre artar.

Sahn-ı âlemde murâd mir'ât-ı Hak olmakdurur (AS.39)
Âlemin mir'ât-ı âdemde misâlin bulmuşum.(ŞD,200)
Nûr-ı zâta eyledin çün Ahmedi mir'ât-ı hâs (AS.34)
Zâtuma mir'ât idindüm zâtunı (VN, 118)

C. İnsan kalbi, mânevî âlemlerden gelen vâridât ve feyzleri yansıtması itibariyle aynaya benzetilmiştir. İman, mârifet ve muhabbet için yaratılan kalbin aslî görevinden uzaklaşmasıyla (ma'siyet, hubb-ı dünyâ, gıll ü gış) ayna, tozlanır ve paslanır. Çünkü, her bir günahta kalbe giden bir yol bulunur. Zamanla kalbe düşen siyah noktalar, büyüyüp kalbi istilâ edebilir. Kalb aynasına câm-ı mey, yâni aşk saykal vurur.

Gıll ü gışdan gün gibi âyînesin pâk eyleyen (MD,238)
Gönlünün âyînesin gayrun hayâlinden arıt. (ER, 344)

Ma'siyet kişiyi Hak'dan dûr ider
Gönlünün âyînesin bî-nûr ider (İ,19b)

Çün gönül âyînesi saykal bula
Sûret-i her-gayb ana rûşen ola (İ,19b)

Jengâr-ı gamdan et dil ü cân gözgüsünü pâk
Câm-ı mey ile k'âyîne-i gayb-bîn ola (Ş.253)

Jeng-i gamdan gönül âyînesini sâf eyle (S, 8b)
Çıkar âyîne-i dilden nukûş-ı hubb-ı dünyâyı (S, 14b)
Mücellâ eyle mir'ât-ı dilin jeng-i küdûretden (S, 46a)
Âferîn ey câm kim sildin gönül âyînesin (FD,257)

Ç. Vahdet-i Vücud anlayışında bazı meseleler, ayna örneğiyle açıklanır. Bütün kâinât, Allâh'ın isim ve sıfatlarının yansımasıdır. Bin aynaya bakan bir kişinin bin görüntüye dönüşmesi "kesrette vahdet"i gösterir. Vahdet-i Vücud ehline göre, Allâh'tan başka varlık yoktur. Onlar, mevcudatın varlığını "vehim, hayal, gölge ve ayna" örnekleriyle izah ederler. Hallâc-ı Mansûr, kendisini "âyîne-i Hak-nümâ" gördüğü için "ene'l-Hak" demiştir. "Mü'min, mü'minin aynasıdır." hadisindeki "Mü'min", Allâh'ın isimlerinden biri olarak yorumlanmıştır. Yâni, mü'min, Allâh'ı yansıtan bir aynadır. Ayrıca, Allâh, kendini mü'minin aynasında görür. Çünkü O, gizli bir hazine olduğu için kendini görmek ve göstermek istemiştir.

Mü'minin mir'âtı mü'mindir dedi hayrü'l-beşer
Gözgüyü sâfî tutun gözgüde Allâh'ı görün (ND,210)

Eger âyîne bin olsa bakan bir
Gören bir görinen bin bin görindi (YD,409)

Sûretin genc-i hafîdir gösterirsin gözgüde (ND,214)

Câm-ı Cihân-nümâ dediler gerçi yüzüne
Hakdan ben anı âyîne-i Hak-nümâ derim (ND,238)

D. Aşığın cisminin ve gönlünün parçalanmasında ayna teşbihi yapılır.

Pâre pâre itseler âyîne-âsâ cismimi (ŞD,338)
Dirîğ seng-i sitemle hezâr pâre dilim
Şikeste âyîneyim incilâ nedir bilmem (S, 43a)

E. Ayna, saflığın sembolüdür.

İnsân odur ki âyîne-veş kalbi sâf ola (B,75)
Yüzü âyîne gibi sâf idi (YZ, 63)
Sâf âyîne gibi gördüğü renge boyanır (ŞD,291)

F. Ayna, iki yüzlüdür, mürâîdir, yalancıdır. Bir yüzü şeffaf, parlak iken, diğer yüzü mattır, sırlıdır.

Âyîne gibi halka mürâîlik eylemez (B,127)
Veger gözgüden umdum sıdk aks-i müddeâ gördüm.(LM,203)

G. Ayna, safâyla, gönül rahatlığıyla eşdeğer tutulmuştur.

Kim safâdan oldu tab'ı tâb-dâr âyîne-vâr (NDD,107)

Ğ. Ayna, hareketsizliği ve donukluğuyla hayreti sembolize eder.

Cihân kim mazhar-ı işrâk-ı envâr-ı hakîkatdır
Aceb âyîne-i hayret aceb mir'ât-ı edebdir (NDD,59)

Hayret-i hüsnünle lîk âyîne-fâm etdin beni (ŞD,418)
Âyîne-veş şimdi düşüp hayrete (ŞD,221)
Mir'âta da baksam yine hayret görürüz biz (ŞD,442)
Misâl-i âyîne oldum o câyın deng ü hayrânı (S, 1b)

H. Katı yüzlüdür, hissizdir, gülmez.

Gözgü gibi katı yüzlü olma (LM,98)
Yohsa ben âyîne-âsâ gülmedim (ŞD,376)

I. Hercâîdir, herkese yüz verir.

Âyîne gibi her kese yüz virmesün ol mâh (B,365)

VI. TERKİPLER

âyîne-i âb-, âyîne-i âb-ı cûy, âyîne-i âb-ı hayât, âyîne-i âfitab, âyîne-i ahbâb, âyîne-i akl, âyîne-i âlem, âyîne-i âlem-nümâ, âyîne-i ârız, âyîne-i âsâr, âyîne-i âsumân, âyîne-i aşk, âyîne-i baht, âyîne-i billûr, âyîne-i câm, âyîne-i cân, âyîne-i cemâl, âyîne-i Cemşîd, âyîne-i cihân-nümâ, âyîne-i çarh, âyîne-i çeşm, âyîne-i Çîn, âyîne-i çînî, âyîne-i dehr, âyîne-i derûn, âyîne-i deryâ, âyîne-i devr, âyîne-i devrân, âyîne-i dîdâr-ı vahdet, âyîne-i dil, âyîne-i dil-ber, âyîne-i eflâk, âyîne-i ehl-i nazar, âyîne-i ehl-i safâ, âyîne-i endâm, âyîne-i envâr-ı letâfet, âyîne-i esrâr, âyîne-i gayb-bîn, âyîne-i gayb-nümâ, âyîne-i gerdûn, âyîne-i gîtî-nümâ, âyîne-i gül, âyîne-i hâb, âyîne-i hâhiş, âyîne-i Hak-nümâ, âyîne-i hayret, âyîne-i hem-vâr , âyîne-i hûrşîd, âyîne-i hüsn, âyîne-i idrâk, âyîne-i ihsân, âyîne-i İskender, âyîne-i kalb, âyîne-i ma'nâ, âyîne-i ma'nâ-nümâ, âyîne-i mihr, âyîne-i murâd, âyîne-i mülk, âyîne-i nevrûz, âyîne-i nûr, âyîne-i pâk, âyîne-i pûlâd, âyîne-i pürma'nâ, âyîne-i pür-safâ, âyîne-i pür-tâb-ı mücellâ, âyîne-i rahşân, âyîne-i ruhâm, âyîne-i ruhsâr, âyîne-i Rûmî, âyîne-i sâf u mücellâ, âyîne-i re'y-i savâb, âyîne-i ruhâm, âyîne-i rûz, âyîne-i sâgar, âyîne-i sîm, âyîne-i sîmâ, âyîne-i sîne, âyîne-i sipihr , âyîne-i subh-ı safâ, âyîne-i sun'-ı cihân-ârâ, âyîne-i sûret, âyîne-i şeffâf, âyîne-i tab', âyîne-i tal'at, âyîne-i tîg, âyîne-i vahdet, âyîne-i vahy, âyîne-i vech, âyîne-i vücûd, âyîne-i zamân, âyîne-i zamîr, âyîne-i zânû, âyîne-i zât, âyîne-i zîbâ, felek-i âyîne-fâm, felek-i âyîne-sîmâ, hâne-i âyîne, misâl-i âyîne, rahne-i âyîne, safha-i âyîne

mir'ât-ı âdem, mir'ât-ı âfitâb, mir'ât-ı âlem, mir'ât-ı âlem-tâb, mir'ât-ı cân, mir'ât-ı cemâl, mir'ât-ı dil, mir'ât-ı endâm, mir'ât-ı envâr-ı İlâhî, mir'ât-ı felek, mir'ât-ı fûlâd, mir'ât-ı gerdûn, mir'ât-ı gül, mir'ât-ı Hak, mir'ât-ı hâs, mir'ât-ı hûrşîd, mir'ât-ı hüsn, mir'ât-ı ibret, mir'ât-ı İskender, mir'ât-ı jâle, mir'ât-ı jeng-âlûd, mir'ât-ı kalb, mir'ât-ı Kur'ân, mir'ât-ı lâ-mekân, mir'ât-ı pür-letâfet, mir'ât-ı mücellâ, mir'ât-ı ruh, mir'ât-ı rûy-ı recâ, mir'ât-ı saâdet, mir'ât-ı sâf, mir'ât-ı safâ (mir'âtü's-safâ), mir'ât-ı sîne, mir'ât-ı sun'-ı Hazret-i Hayy-i Kadîr, mir'ât-ı sûret-nümâ, mir'ât-ı şâhî, mir'ât-ı şuhûd, mir'ât-ı tab', mir'ât-ı tâbnâk, mir'ât-ı vech-i şâhid, mir'ât-ı vesvâs, mir'ât-ı vücûd, mir'ât-ı zamân, mir'âtü'l-ervâh, çeşm-i mir'ât, sûret-i mir'ât

saykal-ı pervâz

VII.SONUÇ

1. VIII.- XVIII.yüzyıllar arasında Klasik Türk Edebiyatı, Tasavvufî Türk Edebiyatı ve Türk Halk Edebiyatı alanlarında yazılan 30 manzum ve mensur eser taranmış ve "ayna" objesine tekâbül eden 781 kelime tespit edilmiştir. Bunlardan "âyîne" % 71.53 (558), "mir'ât" % 17.82 (139), "gözgü" % 10.64 (83), "pervâz" % 0.1 (1) oranında kullanılmıştır. "Küzüngü", "Küzgü", "Közgü" söyleyişleri de olan "gözgü", 16. yüzyıldan sonraki Târihî Türkiye Türkçesi metinlerinde terkedilmiştir. Ayna objesinin en çok geçtiği (% 73.04) 8 eser şunlardır :

ESER ADI	KULLANIM SIKLIĞI	YÜZDE (%)
Şeyh Gâlib Dîvânı	124	15.89
Bâkî Dîvânı	104	13.33
Seyyid Vesîm Dîvânı	074	09.48
Nedîm Dîvânı	065	08.33
Ferhâd ü Şîrîn	055	07.05
Fuzûlî Dîvânı	053	06.79
İskender-nâme	050	06.41
Nesîmî Dîvânı	045	05.76

Orhun Âbideleri ve Kitâb-ı Dede Korkud'da "ayna" objesine rastlanmamıştır.

2. Aynaya benzetilen varlık ve mefhumlar şunlardır :

Âb, akl, insân (âdem), âlem (cihân) , ay, câm, cân, baht, dehr, deryâ, devrân, felek (çerh, gerdûn), gök (âsumân , sipihr) , gönül (kalb, dil, hâtır, sîne, derûn) , göz, gül, gün (rûz), güneş (âfitâb, mihr, hûrşîd, kuyaş), hâb, Hz.Muhammed , hüsn, idrâk, jâle, murâd, nazar, ruhâm, ruh (ruhsâr , ârız), saâdet, subh, şemşîr (tîğ), tab', vücud, yüz (dîdâr, tal'at , cemâl) , zamân

3. Aynalar, yapıldığı maddenin cinsine göre demir, gümüş, elmas, altın, mermer, su, cam ayna(sı) ; büyüklüğüne göre el, diz, duvar (endâm), dev aynası ; efsânevî özelliğine göre İskender'in aynası , Cem'in Aynası ; yapıldığı yere göre Çin aynası ; fizikötesi özelliğine göre tılsımlı ayna diye isimlendirilmiştir.

4. Eski Türk Edebiyatı'nda ayna objesi etrafında söz konusu edilen başlıca unsurlar; âyîne-dâr (ayna tutan), ayînedân (ayna mahfazası), arûs (gelin), şâne (tarak), mâşıta (gelini süsleyen), tûtî (papağan), gubâr / gerd (toz), jeng (pas), nem, saykal (cilâ), ve ağza ayna tutmak'tır.

5. Ayna, Eski Türk Edebiyatı'nda birtakım anlamları karşılayan sembolik ve remzî özellikler gösterir. Kâinât ve insan, Allâh'ın isim ve sıfatlarının tecellîlerine mazhar olmaları yönüyle bir aynadır. Hz.Muhammed, bu özelliği en yüksek düzeyde gösterdiği için en câmi' ve en parlak bir ayna kabul edilmiştir. İnsan kalbi de gaybî âlemlerden gelen vâridâtı yansıtması itibariyle aynayı temsil eder. Kalp aynasına aşk ile cilâ vurulur. Mü'min, mü'minin aynası sayılmıştır. Vahdet-i Vücud anlayışında bazı problemlerin izahında, ayna örneğinden yararlanılmıştır. Ayna saflığın ve safânın sembolüdür. Bâzan iki yüzlüdür, yalancıdır, bâzan da herkese yüz verir. Katıdır, donuktur ve gülmez. Hayreti sembolize eder.

VIII.KISALTMALAR (Kitap Adları)

AS	: Abdulmecid Sivâsî Dîvânı	NDD	: Nedîm Dîvânı
B	: Bâkî Dîvânı	NŞD	: Neşâtî Dîvânı
ER	: Eşrefoğlu Rûmî Dîvânı	S	: Seyyid Vesîm Dîvânı
FD	: Fuzûlî Dîvânı	Ş	: Şeyhî Dîvânı
FŞ	: Ferhâd ü Şîrîn	ŞD	: Şeyh Gâlib Dîvânı
HA	: Hüsn ü Aşk	TH	: Tuhfetü'l-Harameyn
İ	: İskender-nâme	VN	: Vesîletü'n-Necât
LM	: Leylâ vü Mecnûn	YD	: Yûnus Emre Dîvânı
MD	: Mesîhî Dîvânı	YZ	: Yûsuf u Züleyhâ
ND	: Nesîmî Dîvânı		

IX.KAYNAKLAR

AKYÜZ, Kenan (v.d.). 1990. Fuzûlî Dîvânı. Akçağ Yay. Ankara

ALPAY, Gönül. 1975. Ali Şir Nevâî. Ferhad ü Şirin. Atatürk Ün. Yay. Ankara

ARAT, Reşid Rahmeti. 1992. Edib Ahmed b.Mahmud Yükneki . Atabetü'l-Hakâyık. Türk Dil Kurumu Yay. Ankara

AYAN, Hüseyin. 1981. Fuzûlî . Leylâ vü Mecnûn. Dergâh Yay. İstanbul

AYAN, Hüseyin. 1990. Nesîmî Dîvânı. Akçağ Yay. Ankara

BİCE, Hayati. 1993. Hoca Ahmed Yesevî. Divan-ı Hikmet. Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara

CUNBUR, Müjgân. 1993. Karacaoğlan. Şiirler. MEB Yay. İstanbul

ERASLAN, Kemâl - SERTKAYA, Osman F. - YÜCE, Nuri. 1979. Kutadgu Bilig-III . İndeks. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay. İstanbul

ERGİN, Muharrem. 1984. Orhun Abideleri. Boğaziçi Yay. İstanbul

ERGİN, Muharrem. 1994. Dede Korkut Kitabı-I. Giriş-Metin-Faksimile. Türk Dil Kurumu Yay. Ankara

GÖLPINARLI, Abdülbâki. 1972. Nedim Divanı. İnkılap ve Aka Kitabevleri . İstanbul

GÜNEŞ, Mustafa. 1994. Eşrefoğlu Rûmî (İnceleme-Metin). İnönü Ün.Sosyal Bilimler Ens. Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi A.D. (Doktora Tezi), Malatya

İSEN, Mustafa - KURNAZ, Cemâl. 1990. Şeyhî Dîvânı. Akçağ Yay. Ankara

KALKIŞIM, M.Muhsin. 1994. Şeyh Gâlib Dîvânı. Akçağ Yay. Ankara

KAPLAN, Mahmut. 1996. Neşâtî Divanı. Akademi Kitabevi . İzmir

KARAMANLIOĞLU, Ali Fehmi. 1978. Seyf-i Sarâyî. Gülistan Tercümesi (Kitâb Gülistan bi't-Türkî). Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları . İstanbul

KÜÇÜK, Sabahattin. 1994. Bâkî Dîvânı. Türk Dil Kurumu Yay. Ankara

MENGİ, Mine. 1995. Mesîhî Dîvânı. Atatürk Kültür Merkezi Yay. Ankara

NÂBî. 1265. Tuhfetü'l-Harameyn. İstanbul

OKAY, Orhan - AYAN, Hüseyin. 1992. Şeyh Galip. Hüsn ü Aşk. Dergâh Yay. İstanbul

ONAY, Ahmet Talat. 1992. Eski Türk Edebiyatı'nda Mazmunlar ve İzahı. (Haz. Cemâl KURNAZ). Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara

ONUR, Naci. 1991. Yusuf u Züleyhâ . Hamdî. Akçağ Yay. Ankara

PALA, İskender. (tarihsiz). Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü. Akçağ Yay. Ankara

Seyyid Vesîm. Dîvân. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi , Hazine : 961

SİNEMOĞLU, Nermin. 1991. "Ayna". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.

TATÇI, Mustafa. 1990. Yunus Emre Divânı-II. Tenkitli Metin. Kültür Bakanlığı Yay. Ankara

TİMURTAŞ, Faruk Kadri. 1980. Süleyman Çelebi . Mevlid (Vesîlet-ün-Necât. Kültür Bakanlığı Yay. İstanbul

TOPARLI, Recep. 1988. Mu'înü'l-Mürîd. Atatürk Ün. Fen-Edebiyat Fak. Yay. Erzurum 1988

TOPARLI, Recep. 1984. Abdulmecid Sivâsî Divanı. Sivas

TOPARLI, Recep. Şemseddin Sivâsî Divanı. Gurbet Yay. Sivas

ÜNVER, İsmail. 1983. Ahmedî. İskender-nâme. İnceleme- Tıpkıbasım. Türk Dil Kurumu Yay. Ankara

YAVUZ, Kemâl. 1991. Şeyhoğlu. Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ. Atatürk Kültür Merkezi Yay. Ankara

Urfa'da Apolet Tasvirli Mezar Taşları

Mahmut KARAKAŞ

Bilindiği gibi genellikle subayların omuzlarındaki rütbe yerlerine apolet denilir. Osmanlı devrinde yeniçeri ocağında subayların rütbelerini belirten bir apolet yoktu. Yeniçerilerin dışında subay yetiştiren okullar açılınca, subayların rütbeleri de omuzları üzerinde ki apoletde gösterildi. Bilhassa Sultan Mahmut II. devrinde fesin kullanılması ile subay apoletleri tamamen belirginleşti. İşte artık bu devirde vefat eden subayların mezar taşları üzerinde künyeleri ve rütbeleri yazılırken, göze daha çabuk görülebilsin diye serpüş olarak tasvir edilen fesin iki tarafındaki yani omuzbaşına bir de rütbesini belirten apolet tasviri yapılmaya başlandı.

Bilindiği gibi genellikle subayların omuzlarındaki rütbe yerlerine apolet denilir. Osmanlı devrinde yeniçeri ocağında subayların rütbelerini belirten bir apolet yoktu. Yeniçerilerin dışında subay yetiştiren okullar açılınca, subayların rütbeleri de omuzları üzerinde ki apoletde gösterildi. Bilhassa Sultan Mahmut II. devrinde fesin kullanılması ile subay apoletleri tamamen belirginleşti.

Urfa mezar taşlarında da çeşitli meslekten insanların mezartaşlarına nasılki mesleklerini belirten tasvirler yapılmış idiyse, subaylarında mezar taşlarına apolet tasviri yapılmıştır. Urfa mezar taşları arasında, apolet tasvirlli mezar taşına yalnız subay mezarlarında rastlanmaz. Bazı sivillerinde mezar taşlarında apolete rastlanmaktadır. Bu türlü davranış ya subaylığa olan sevgiden veya sadece omuzbaşına bir tasvir yaparak süslemekten kaynaklanıyor olmalıdır. Daha ziyade kendilerinin eşraftan olduğunu belirtmek için de apolet kullanılmıştır. Bunların fesleri üzerinde arkadan sarkan püskül de vardır. Zamanımızda feslerin üzerinde püskül yapılmamaktadır.

Apolet tasvirli sivil mezartaşlarından biri Bediüzzaman mezarlığında Alaybegzadelerin mezarıdır. Bu mezarın baş şahidesi (baş dikmetaşı)'nın serpuşu fesdir. Fesin arkasında püskül kabartması da vardır. Fesin biraz aşağısında omuz kısmına rastlayan yerde sağ ve solda birer ay yıldızlı apolet tasvir edilmiştir. Ay, geniş bir hilal şeklinde olup, yıldızı çok köşelidir. Taşın üzerinde ki kitâbesi ise şöyledir.

el-Fatiha

Lailahe illallah Muhammedün resulallah

Urfa eşrafından Alaybeyizade el-Hac Abdurrahman Efendinin mahdumu eş-şehid el-katl el-mazlum el-mağfur Mustafa Hakkı'nın merkadidir. Tayyiballahu esrahüma ve caala'l-cenneti mesvahüma

Teveffa fi şehri receb el-ferd, sene 1323

Yani miladi 1905 tarihinde katledilerek şehid edilmiştir. Mezarın sandukası yerden oldukça yüksek olup, yaprak şekilleri ile süslenmiştir.

Ayak şahidesindeki ağıt kitabesini Urfa şairlerinden Şevket yazmıştır. Kitabe şöyledir.

Hanedanından Ruha'nın bu gül-i bağ-i vefa

Nahl-i kaddin saldi hâke tişe-i hükm-i kaza
Düşmen-i bed-hahı rahmetden ümmid kesmiş mi kim
Eyleyüb kat'i hayatın urdular seng-i cefa
Cism-i hun-alud ile gitdi Hüda divanına
Ona mahşerde şefi' olsun şehid-i Kerbela
Ünfüvan-i ömürde gitdi cihandan hayfa hayf
Ermedi dünyada kâma afv ede cürmün Hüda
Çıkdı du ahbab Şevket tarih-i cevher söyledi
Ola mazlumen şehid Ya Rabb celis-i Mustafa

Bu ağıt kitabede ezcümle şöyle demiştir: "Mustafa Hakkı Efendi Urfanın tanınmış ailelerinden vefa bağının bir gülüdür. Kaza hükmü ile bedenini toprağa sermiştir. Rahmetden ümid kesmiş olan düşmanı, cefa taşiyle vurarak hayatını kesti. Kana belenmiş vücudu Allah divanına yükseldi. Henüz genç ve güzellik çağındayken yazıkki dünyadan ayrıldı. Merhuma mahşer gününde Kerbela şehidleri şefaatçi olsun. Dünyadaki mutluluğa doymayan Mustafa Efendi'nin günahlarını Allah affetsin."

Apolet tasvirli sivil mezartaşlarından diğeri de yine aynı aileden olup baş şahidesindeki kitabe şöyledir:

Haza kabrü'l-merhum el-mağfur Urfa eşrafından Alaybegzade sahib el-hayrat ve'l-hasanat el-Hac Müslüm Ağanın mahdumu Halil Hilmi Efendi kad intakale min dari'l-fena ila daril'l-beka fi şehri rebiülahir sene 1323

Yani Alaybeglerden hayır sahibi Müslüm Ağanın oğlu Halil Hilmi Efendi miladi 1905 de genç yaşında vefat etmiştir. Şahidenin fes şeklindeki baş kısmının omuzlara inen bölümünde Dut yaprağına benzer biraz eğikçe bir apolet tasviri yapılmıştır. Kitabeye başlamadan en üstte ay yıldız arasına "Allah" ve onun altına kelime-i tevhid yazılmıştır. Sandukası yüksek ve süslüdür. Fesin arkasından püskülü de belirtilmiştir.

Ayak şahidesinde ise, üstte kalb şeklinde simetrik olarak (Ya Rabbi İrhamni) yazılıdır. Onun altında şair Hilmi'nin yazdığı ağıt kitabe yer almaktadır.

İçer nevbetle bir bir halk-i alem
Ecel peymanesin cam-i kaderden
Halil Hilmi Efendi nevcivan kim
Nihan oldu yazık piş-i nazardan
Sümmi'l-ismi ceddü'l-enbiyadır
Şefaatyab ola hayrü'l-beşerden
Üç oğluyla kızı masumlar kim
Diriğa oldular mahrum pederden
Yazıb eşkimle Hilmi ben de tarih
Vefatı halkı yandırdı cigerden

Genç yaşta vefat eden Halil Hilmi Efendinin geriye dört çocuk bıraktığını da belirtmiştir.

Yine Bediüzzaman mezarlığında Hacıkâmiloğullarının aile mezarlığında Hacıkâmilzade Nafi efendinin kabrinin baş şahidesinin serpuşu fesin arkasında püskül kabartması vardır. Fesin altına doğru omuz hizasında yaprak motifli apolet tasviri yapılmıştır. Yaprak motifinin içinde "Muhammed Resulallah" yazılıdır. Kitabesinde ise şunlar yazılıdır:

Fatiha

Urfa eşrafından Hacıkâmilzade Nafi Efendi'nin makberidir. Ölüm tarihi 1947 teşrinievvel.

Defni evvel Hacı Bakır Ağa sene 1316. (miladi 1898)

Defni sani Hacı Muhammed Kâmil Efendi şevval 1351. (miladi 1932) Ayak şahidesinde (Ya men

latif lem yezel...) diye başlayan bir dua yazılıdır.

Hemen yakınındaki mezar ise yine Hacıkâmiloğullarına ait olup, fesinin üzerinden arkasına doğru uzanmış bir püskül kabartması vardır. Omuzundaki apoleti ise bir yaprak motifidir. Bu apolet tasvirinin altında kitabesinde şunlar yazılıdır:

Rizalillahil-Fatiha

Haza kabre'l-merhum el-mağfuru leh, İzzetlü el-Hac Osman Beg bin el-Hac Seyyid Ahmed Ağa. eş-şehir bi-Hacıkâmilzade. Kad intekale min dari'l-fena ila dari'l-beka. fi şehri Safer el-Hayr fi sene 1333. (miladi 1914)

Yani Hacıkâmiloğulları diye şöhret kazanmış olan Hacı Seyyid Ahmed ağanın oğlu İzzetlü Hacı Osman Beğ denilmektedir. Diğer sivil mezar kitabelerinde bulunmayan bir lakab olan "İzzetlü" lakabı kullanılmıştır. Bu lakab Osmanlı devrinde askeriyeden miralaylara ve sivillerden de saniye mütemayizlerine verilen resmi elkabdır. Bu zat asker olmadığına göre saniye mütemayiz rütbesinde bulunan bir memur idi, veya kendisine bu rütbe verilmişdi. Ayak şahidesinde ise şöyle bir manzume yeralmıştır:

Ah mine'l-mevt
Bu merhumu ilahi eyle mağfur
Bekada ola ya Rab şad ve mesrur
Günahı olsada alemden füzun
Ne lazım rahmetin ondan da mevfuz
Aza-yı narımı duzahdan baid et
Sunub cam-i tuhuru eyle mahmur
Raufsun rahmetin çokdur ilahi
Onu kıl cennetinde hemdemi hur

Aynı mezarlıkta serpuşu kırılmış bir mezarın başşahidesinde omuzundaki apoleti çiçek motifli-dir. Kitabesi ise şöyledir:

"Fatiha

Haza kabrü'l-merhum el-mağfur Şevket Beğ bin Hacı Ömer Beğ eş-şehir bihamevizade teveffa 1333 (miladi 1914)"

Bediüzzaman mezarlığında:

Fatiha

Haza kabre'l-merhum Şeyhbekir oğullarından Şeyh Ramazan oğlu Abdurrahman Altaş. Teveffa fi şehri Recep sene 1378. (miladi Ocak 1959) Baş şahidesindeki fesde püskül yoktur. Fesin önünde ve arkasında lale tasviri bulunmaktadır. Apoletlerinin birinde ay, diğerinde yıldız tasvir edilmiştir.

Bediüzzaman mezarlığında:

Fatiha

Haza kabrü'l-merhum

Abozade Yüzbaşı Hasan Efendi bin Mustafa Ağa.

Teveffa ila rahmetullahi taala fi şehri Rebiülevvel sene 1332

(miladi Ocak 1914)'de vefat eden Abozadelerden Yüzbaşı Hasan Efendinin serpuşu püsküllü fesdir. Omuzundaki apoletinde ay yıldız tasvir edilmiştir. Mezarın sandukası alçaktır.

Bediüzzaman mezarlığında:

el-Fatiha

Haza kabre'l-merhum

Midilli ahali ve Urfa Jandarma taburunun efradından İdris oğlu Zihni.

Teveffa Şevval 1333.

Ağustos 1915'de vefat eden Zihni'nin fesinde püskül yoktur. Bir omuzunda hilal diğerinde altı köşeli yıldız tasviri yapılmıştır. Mezarı alçak yapılmıştır. Ayak şahidesinde şu kitabe yazılıdır:

Bir civan-i nazeninin
Merkadidir bu mezar
Eyledi nazik tenin
Hak ile yeksan rüzigar
Almadı dar-i fenada
Maksadı bu bi murad
Eyle ruhuma rahmet
Lütfeyle Perverdigar

Bediüzzaman mezarlığında diğer bir mezar:

Serpuş kısmında arkası yukarı kalkık bir sarık tasvir edilmiştir. Sarığın ön cephesinde "Şefaat ya Resulallah" yazılmıştır. Baş şahidesinde:

Lailahe illallah Muhammedün resulallah
Haza kabre'l-merhum
el-Hac Cuma ibni Yusuf teveffa fi şehri zilhicce sene 1323.

Ocak 1906'da vefat eden Hacı Cuma'nın baş şahidesinin bir omuzunda yıldız diğerinde çiçek tasviri vardır. Ayak şahidesinde ise (İlahi ente zü fadli...) duası yeralmaktadır. En altta saksı içinde çiçek ve yaprak tasvirleri yer almıştır.

Bediüzzaman mezarlığındaki bir albayın mezarının baş şahidesi:

"Rızalillahi'l-fatiha
Urfa hamidiye elliikinci alayının kumandanı izzetlü Muhammed Şevki beg bin Muhammed Faiz beg teveffa fi şehri muharrem sene 1322"

Miralay Muhammed Şevki beğ miladi 1904 'de vefat etmiş ve mezarının baş şahidesine (baş dikme taşına) püsküllü bir fes ve her iki omuz kısmına sırma şerit üzerine ay yıldızlı apolet tasvir edilmiştir.

Ayak şahidesi üzerinde de şu mısralar yazılmıştır:

"Lailahe illallah Muhammedün resulallah
Lütfedüb bir fatiha
Ruhumu şad edeler
Kabrimin viranesin
Mamur abad edeler"

Aynı mezarlıkta Karakoyun deresi tarafındaki bölümün batısındaki bir mülazim mezarının baş şahidesindeki kitabesi şöyledir:

"el-Fatiha
Haza kabre'l-merhum el-mağfuru leh.

Urfa redif yetmişbeşinci alayının dördüncü tabur dördüncü bölükün mülazimi evveli Hacı İsmail Efendi bin Ahmed teveffa fi şehri muharrem el-harami şerif 13, sene 1328"

Yani üsteğmen Hacı İsmail Efendi Ocak 1910'da vefat etmiştir. Bütün tanzimattan sonraki mezartaşı serpuşlarında olduğu gibi başlığındaki püsküllü fesin aşağısında ve omuz hizasında iki tarafta çok köşeli yıldızı gösteren mülazim apoleti tasvir edilmiştir. Mezar sandukası yüksek ve geometrik ve yaprak tasvirleriyle süslenmiştir.

Ayak şahidesinde şu ağıt kitabe yazılmıştır:

Yad edüb ahvalimi her demde ihvan ağlasın
Matem etsin valideynim halime kan ağlasın
Beytü'l-ahzan eylesin ehl-i musibet merkadim
Nazeninler cem'olub kabrimde her an ağlasın
Dil perişan hasta suzan haksar-i ğurbetim
Genç iken ömrüm tükendi ehl-i iman ağlasın
Yok bu alemde Şevket asar-i beka
Fikredib bu vakiayı erbab-i irfan ağlasın
Biz kuluz, kuldan hatalar yaraşır
Padişahsın, sana atalar yaraşır

Bu ağıt kitabeyi Urfa şairlerinden Şevket yazmıştır.

Bediüzzaman mezarlığında Yüzbaşı Hacı Yusuf

Efendinin mezarının baş şahidesinde püsküllü fes kısmının altında omuz hizasında hilal şeklinde apolet tasviri bulunmaktadır. Kitabe kısmında da künyesini şöyle yazmıştır:

"Rızalillahil-fatiha

Lailahe illallah Muhammedün resulallah

Men katele dune mazlumen maluhu ve nefsuhu ve huve şehidün

İnne lillah ve inne ileyhi raciûn

Beşinci ordu-yi hümayuna mensub Urfa"da bulunan nizamiye süvari yirmibeşinci alayın şehiden vefat eden dördüncü bölük yüzbaşı (bir kelime okunamadı) Hacı Yusuf Efendi bin Ömer Efendi Elmaklinin merkaddir. teveffa 1322"

Yüzbaşı Hacı Yusuf Efendi miladi 1904'de şehid olmuştur. Mezarın ayak şahidesine "İlahi ente zü fadli..." duası yazılmıştır.

Aynı mezarlıkta "Urfa Jandarma mülazimi Mustafa Kâşif Efendi bin Hasan teveffa fi şehri şaban sene 1318" kitabesi yazılı olan jandarma tegmeni Mustafa Kâşif Efendi miladi 1900'de vefat etmiştir. Serpuşu püsküllü festir. Omuz hizasında çok köşeli yıldız apoleti tasvir edilmiştir. Mezarın sandukası yay gibi kavisli yapılmıştır ve ortasına tek bir dikme taş konulmuştur.

Hemen yanında ise "Süvari ellibirinci alay katibi Esma Abdulcemil Efendi bin Abdurrahman Efendi teveffa fi şehri cemazielevvel 1328" kitabesi bulunan bir alay katibinin mezarı bulunmaktadır. Esma Abdulcemil Efendi miladi 1910'da vefat etmiş ve apoletine hilal tasviri yapılmıştır. Sandukası yüksektir.

Başka bir mezarda püsküllü fes kısmının altındaki omuz hizasında ay yıldızlı apolet tasvir edilmiştir. Yıldız altı köşelidir. Kitabesinde: "Urfa tahrirat kalemi ser müsevvidi evveli Ferhad Efendinin mahdumu Nizamiye yirmibeşinci alayının onuncu bölüğünün mülazimi sanisi İbrahim Efendinin merkadidir. Cemazielevvel 1323"

Urfa mezar taşlarında da çeşitli meslekten insanların mezartaşlarına nasılki mesleklerini belirten tasvirler yapılmış idiyse, subaylarında mezar taşlarına apolet tasviri yapılmıştır. Urfa mezar taşları arasında, apolet tasvirlli mezar taşına yalnız subay mezarlarında rastlanmaz. Bazı sivillerinde mezar taşlarında apolete rastlanmaktadır. Bu türlü davranış ya subaylığa olan sevgiden veya sadece omuzbaşına bir tasvir yaparak süslemekten kaynaklanıyor olmalıdır.

Teğmen İbrahim efendi miladi 1905'de vefat etmiştir. Sandukası yüksek olup, üzerinde işleme bulunmaz. Ayak şahidesinde şu ağıt kaydedilmiştir.

Ah mine'l-mevt

Bu çarh-i kahre ağaz dembedem devran eyliyor

Her zaman bir hadis-i dilsuzu ibraz eyliyor

Bu sima nev civanın zamanı erzan kehi

Çeşmine (bir kelime okunamadı) insanı endaz eyliyor

Valideynin amali ğonca bir nevres idi

Bilmedi şimdi derd u girye pervaz eyliyor

Şeş cihetden bir rahmet söyledi tarihini

..... (kırık) ....

Son mısra kırıldığı için düşürdüğü tarih okunamadı.

Harrankapı mezarlığında bir mezar kitabesi:

"Rızaillilah el-Fatiha

Urfa eşraf hanedanından Seyyid Şefik bin Sey-

yid Ahmed eş-şehir Behramzade. kad intakale min dari'l-fena ila dari'l-beka fi cemazielahir sene 1328 (miladi 1910)"

Behramzadelerden Seyyid Ahmet oğlu Seyyid Şefik'in olduğunu anladığımız bu mezarın da serpuşu fesdir. Fesin arkasında püskülü kabartma olarak belirtilmiştir. Apoleti ise çiçektir.

Urfa'da asker mezarlarının en yüksek rütbelisi Paşa apolet tasvirli olanıdır. Ulucami haziresindeki bu Osmanlı Paşasının mezarının serpuşu fes olub arkasında püskül kabartması da vardır. Mezarın baş şahidesinde fesin altına doğru omuz kısmında sırma püsküllü paşa apoleti tasvir edilmiştir. Adeta omuzdan aşağıya sarkan püsküller canlı gibi tasvir edilmiştir. Kitabesi ise şöyledir.

el-Fatiha

Haza kabrü'l-merhum el-mağfur beşinci kolordu-yi hümayun redif sınıf-i tali otuzaltıncı fırkası kumandanı erkânı harb ferikan-i kiramından saadetlü Hüseyin Vasfi Paşa bini Hacı Reşid Paşa hazretlerinin merkadıdır. Rahmetullahi aleyhi ve ala cemii'l-mu'minine ve'l-mu'minat. Teveffa fi şehri Ramazan-i şerif sene 1300

Yani miladi Temmuz 1883 de vefat eden Hüseyin Vasfi Paşa, beşinci kolurdunun redif sınıfının otuzaltıncı fırka kumandanı olup, erkan-ı harb feriklerindendir.

Ayak şahidesinde şu kitabe yazılıdır:

Hüve'l-hayyü'l-Baki
İkbaline nihayet verdirmedi bu dünya
Geçmedi şad u hurrem vakt u zaman asla
Gösterdi çok harb sakıt Plevne içre
Aher esir olunca nice tevellüdü gavğa
Vasfi tahallüsüyle asker-i cedid anı meşhur
Askerlik uğrunda ömrünü etdi ifna
Erkan-i harbden etdi neş'et ferik olunca
Gitdi bu dehr-i dundan kırkbeş yaşında hayfa
Yazdım esefle Rumi tarih-i fevtini hayfa
Ukbaya gitdi eyvah ruh-i Hüseyin Paşa

Şair Rumi'nin yazdığını anladığımız bu kitabe, Hüseyin Vasfi Paşa'nın Plevne Savaşı'na katıldığını ve orada esir düştüğünü, kurtulduktan sonra da 36. fırka kumandanı olarak Urfaya tayin edildiğini belirtmektedir. Yine Hüseyin Vasfi Paşa öldüğünde kırkbeş yaşında olduğunu da bu kitabeden anlıyoruz. Mezarin sandukası yüksek ve az da olsa süslüdür. Urfa'da Osmanlı devrinin ilk zamanlarına ait paşa mezarları da bulunmaktadır. Yalnız onlar sarıklarının büyüklüğünden ve üzerindeki kitabesinden bilinmekte olup, apolet tasviri bulunmaz.

Ulucami haziresinde bir mezar kitabesi:

"Hüvel'l-Baki

Nam-ı namı hazret-i padişahiye ser mevsumen Hamidiye ellibeşinci alayını teşkil ve kaymakamlık rütbesini ihraz ederek irtihal-i dar-ı naim eden. Hacı Hıdırzade Muhammed Reşid Beğin ruhu içün lillahi'l-fatiha. fi şehri rebie'l-evvel sene 1314"

Hacı Hıdırzadelerden olan Muhammed Reşid

Apolet tasvirli sivil mezartaşlarından biri Bediüzzaman mezarlığında Alaybegzadelerin mezarıdır. Bu mezarın baş şahidesi (baş dikmetaşı)'nın serpuşu fesdir. Fesin arkasında püskül kabartması da vardır. Fesin biraz aşağısında omuz kısmına rastlayan yerde sağ ve solda birer ay yıldızlı apolet tasvir edilmiştir. Ay, geniş bir hilal şeklinde olup, yıldızı çok köşelidir.

beğ kitabede belirttiği gibi miladi 1896'de vefat etmiştir. Kendisi Hamidiye ellibeşinci alayını teşkil etmiş ve kaymakamlık rütbesini almıştır. Mezarının baş şahidesindeki fesi püskülsüzdür. Fesin ön kısmında bir yuvarlak kabartma adeta mehtab gibi yeralmıştır. Şahidenin aşağısından omuzunun üstüne kadar taşın iki köşesinden uzanan iki kabartma çizgi, fesin altı ile kitabenin başladığı yer arasında birleşerek üç yapraklı bir yonca veya bir lale tasvirini oluşturmuştur. Aynı tasvir şahidenin arkasında da yapılmıştır. Omuzlarda ise yarım ay apoleti tasvir edilmiştir.

Ayak şahidesinde ise şöyle bir ağıt kitabe vardır:

Fani ile beraber imiş adude-i alem
Olmaz cihanda onun içün bekaya imkân
Hacı Hıdırzade işte Reşid Beğ
Nagah etdi cismin teslim-i hak-i Ğufran
Ali himemdi İlahi verme ğam-i kıyamet
Kabrini cennet eyle sensin amimü'l-ihsan
Var ise cürmü afvet lütfün ile nihayet
Bir şey değil ona nisbetle günah-ı insan
Etdi sünuh böyle tarih-i fevti Süha
Ya Rab bu merhumu eyle mahşer-i tubada iskân

Urfa şairlerinden Suha'nın yazdığı bu ağıt kitabenin son mısraında vefat tarihi çıkmaktadır.

Ulucami haziresinde başka bir mezarın baş şahidesi (başdikme taşı)'nin kitabesi:

"Rızalillahi'l-fatiha
Lailahe ilallah Muhammedün resulallah

Urfa eşraf-i hanedanından zevi'l-kadr ve'l-ihtiramından Suruç kazası asakir-i Hamidiye ellibeşinci alayının Binbaşı-yi evveli Hacı Hıdırzade İzzetlü Süleyman Ağa'nın mahdumu (bir kelime okunamadı) Muhammed Ali Efendinin merkadidir. Teveffa ila rahmetullahi taala, şehr-i safer el-hayr 1319" (miladi 1901)

Miladi 1901'de vefat eden Hacı Hıdırzadelerden binbaşı-yı evvel izzetlü Süleyman Ağanın oğlu Muhammed Ali'nin mezarının baş şahidesinin serpuşu fes üzerine ince bir sarıktır. Sarığın üzerinde ön kısmında elips şeklinde "Ya rahim" yazısı yeralmıştır. Apoleti yuvarlak bir mehtab tasvirlidir. Yine şahidenin aşağıdan yukarıya doğru iki köşesinde uzanan kabartma iki çizgi, sarıkla kitabe arasında birleşerek üç yapraklı bir lale tasviri oluşturmuştur. Bu kabartma şahidenin arkasında da yapılmıştır.

Ayak şahidesinde ise elips çizgiler içinde kendilerinden yardım istenen din büyüklerinin isimleri yer almıştır:

Ya hasreta ve ya firkata
Meded el-meded şafi'i nebiyyin Ya resulallah
Meded ya hazret-i Şeyh Abdulkadir Geylani ya gavs-i geylani
Meded ya ruh-i Nakşibendi kaddese sirruhu's-sami
Meded ya hazret-i Mevlana Celaleddin Rumi kaddese sirrehu aziz
Meded ya hazret-i Üveys zü'l-sırruhu radiyallahu anh
Meded ya Bilal-i Habeşi radiyallahu anh
Meded ya hazret-i şeyh Rüfa'i Ahmed el-Herevi
Meded ya Munis külli vahid
Meded ya Enis külli ferid
Meded İrham hali Ya İlahi

şeklinde birçok mezar taşında küçük değişikliklerle yazılmış olan bir istimdad yer almaktadır.

Yusuf Paşa Camii haziresinde başka bir mezar:

Rızalillahi'l-fatiha

Haza kabre'l-merhum el-mağfur

Onikinci kolordu-yu Hümayun yirmidördüncü fırkasının kırksekizinci livasının doksanbeşinci alayının makd-i mirliva vekili Miralay Mustafa Satı Beğ bin Hacı Hüseyin Ağa eş-Şehir Hacı Otuzbirzade teveffa fi şehri zilhicce-i şerife sene 1303.

Miladi Ağustos 1886'da vefat eden Miralay (Albay) Mustafa Satı beğin mezartaşının serpuşu fes olup, arka tarafa püskülü sarkmaktadır. Omuzlarında ay yıldız apoleti tasvir edilmiştir. Mezar sandukası alçaktır. Ayak şahidesinde şu ağıt kitabe yeralmıştır:

Bu dünyaya gelenler bir gün elbet
Ciğer-i cam-i ecel geldikçe növbet
Sadakatgir-i devlet Mustafa Beğ
Diriğa eyledi ukbaya rihlet
İki ferzendini bu ğarib ilde
Bırakdı hüzn içinde gitdi hasret
Hemişe eylesin Hakk ruh-i pâkin
Ğarik,i lücce-i Derya-yi rahmet
Dedi dil-i yaş acu tarihi Abdi
Ede bari makamın kasr-i cennet

Urfalı şair Abdi'nin yazdığı bu ağıt kitabenin sonunda tarih düşürülmüştür.

Yusuf Paşa Camii haziresinde:

Fatiha

Haza kabre'l-merhum

Diyarbekir Jandarma kumandanı Azimet Paşa'nın mahdumu Abdulkerim beg.

Teveffa fi şehri Muharrem sene 1320.

Miladi Nisan 1902'de vefat eden Abdulkerim Beğin fesinin arkasında aşağı sarkan bir püskül vardır. Omuzlarında ay yıldız tasvirli apoleti vardır. Mezarın sandukası alçaktır. Ayak şahidesinde şu ağıt yeralmıştır:

Bak Azimet Paşa'nın mahdumuna
Vay yazık gitdi bekaya bu civan
Fevt-i dilsuzuna hep ağlayarak
Dide-i ahbabın etdi hun-feşan
Ğark-i nur-i rahmetinden et ya Kerim
Eyle ruhun tuti-i bağ-ı cinan
Geldi bir hatıf mücevher söyledi tarihini
Ravza-i cennetdedir Abdulkerim Beğ ba-eman

Yusuf Paşa Camii haziresinde:

el-Fatiha

Urfa piyade jandarma ikinci bölük emini Halil Efendi bin Mısırlı Hacı İbrahim Ağa. Teveffa Rebiülahir 1328. Miladi Nisan 1910'da vefat etmiş olan Halil efendinin mezarının serpuşu fes ve omuzlarında ay yıldız tasvirli apolet vardır. Ayak şahidesinde şu ağıt yazılmıştır:

Yad edüb ahvalimi her demde ihvan ağlasın
Matem eylesin valideynim halime kan ağlasın
Beytü'l-ahzen eylesin ehl-i müsibet merkadim
Nazeninler cem'olub kabrimde her an ağlasın
Dil perişan sine suzan hakisardır izzetim
Genç iken ömrüm tükendi ehl-i iman ağlasın
Bi-vefa alemde yokdur Şevket asar-i beka
Fikredüb bu vakayı erbab-i irfan ağlasun

Diğer bazı mezar taşlarında yazılı olan bu ağıt kitabe bu mezar taşında da tekrar edilmiştir.

Urfa Atasözleri Üzerine Yaptığımız Çalışma ve Antepli Ömer Asım Aksoy

Mehmet OYMAK
Araştırmacı-Yazar

A.ATASÖZLERİ VE DEYİMLER HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1. Anlamı

"Atasözlerine Arapça ve Farsça'da Mesel, Fransızca'da Proverbe, İngilizce'de Proverb, İslav dillerinde Posloriçe denilmektedir."1

Türkçe'de ise değişik isimler kullanılmaktadır: "Turfan'da atalar sözü, Göktürk ve Uygur ve Karahanlılar'da Sav"2, Çuvaşlar'da Comak ve Samah, Oranlama, Bazı Altaylılar'da Ülgercomak, Kazan lehçesinde Eski söz, Kırım lehçesinde Kartlar sözü, Hikmet, Doğu Türkistan'da Kırıma uzanan sahada Makal, Türkistan, İran ve Afganistan'da Tabma, Ulular sözü, Kerkük ağzında Darb-ı Kelam, Emsal ve Cümle-i hikemiye'den başka Deme, Demece, Deyişet, Eskiler sözü, bazı Anadolu yörelerinde ise Deyişet ve Ozanlama denildiği de görülmektedir" 3

2. Tanımı

Atasözleri ve Deyimler değişik şekillerde tanımlanmıştır. Bu tanımlardan önemli gördüklerimizi belirtmek gerekirse:

"Atasözleri zamanla çok defa gerçek anlamları yerine mecazlı bir mana kazanarak, sözlü gelenek içinde nesilden nesile aktarılan ve halka mal olmuş, kalıplaşmış ifadelerdir"4

".. ilk söyleyicilerini tespit edemediğimiz bu dil mahsulleri, hayat prensibi olacak fikir ve düşünceleri, din, ahlak, hukuk, iktisat, terbiye, gelenek-görenek ile tabiat hadiselerinden, teknikten vb. çıkacak kaideleri müşahhastan mücerrede giden bir yolla bazen bir fıkra kılığında söz ve yazı ile nesillerden nesillere intikal ettiren hikmetli cümlelerdir"5

Atasözleri: "Atalarımızın uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da örgüt olarak düsturlaştıran kalıplaşmış biçimi bulunan kamuca benimsenmiş öz sözlerdir"6

"Atasözü: Darb-ı mesel, (çoğulu= Dürub-ı emsal) bir hikmet taşıyan, vecize (yahut özlüsöz) mahiyetinde, kalıp= klişe haline gelmiş bir sözdür. Darb-ı mesel bir vak'â veya oluşumun = meydana gelişin eş veya benzer manasını ihtiva eden bir halk düşüncesini veya felsefesini dile getirir ve mutlaka bir hüküm taşır"7

"Darb-ı mesel: Mebni alel hikaye olup, misal gibi irad olunan meşhur söz, atalar sözü"8

Yukarıda verilen tanımlamaları karşılaştırdığımızda kalıplaşmış bir tarif göremiyoruz. Ancak bazı özelliklerin öne çıktığını görüyoruz.

3. Özellikleri

Genel özellikleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Sözlü olup halk hafızasında yaşaması,
2. Anonim olması,
3. Çok defa mecazlı olması,
4. Hayat prensibi olarak her konuyu kapsaması
5. Uzun denemeler sonucu genel kural haline gelmesi
6. Öğüt olarak kamu tarafından benimsenmesi
7. Az kelime ile tam ve kesin olarak anlatması
8. Bir olaya dayanması ve misal gibi söylenmesi,
9. Geleneksel olduğundan toplum hayatını yansıtması
10. İnanışları taşıması

Her toplum ve her dilde bu anlayışa uygun atasözleri ve deyimler oluşmuş; ancak, aralarında ortak benzerlikler görülmüştür. Atasözleri için şu tarifi kabul etmek mümkündür: "Zamanla çok defa gerçek anlamları yerine mecazlı bir mana kazanarak sözlü gelenek içinde nesilden nesile aktarılan ve halk hafızasında yaşayan, halka mal olmuş kalıplaşmış ifadelerdir."9

4. Oluşmalarına Etki eden Faktörler

Atasözleri ve deyimler taşıdığı özellikler itibarı ile onu meydana getiren toplumunda yapısını gösterir; sosyolojik, psikolojik ve fiziksel yapı ile kültürleri; yaşadıkları yöre, aksinden bakarsak, atasözleri ve deyimler bu değerlerden etkilenerek meydana gelirler. Bazen dilin kullanıldığı bütün yörelerde aynı atasözleri ve deyimler görülmektedir ki; bu da ortak değer

haline gelen hükümlerdir. Hatta aynı dilde değil başka, başka dillerde de aynı hükmü ifade edenleri vardır.

5. Atasözleri ve Deyimler arasındaki önemli farklar

Bir çok çalışmada atasözleri ve deyimler (Şinasi, Ahmet Vefik Paşa, Ebuzziya Tevfik'in eserlerinde olduğu gibi) birbirinden ayrılmamış veya karıştırılmıştır.10

Ancak kesin fark, atasözlerinin bir hüküm bildirmesidir. Deyimlerin ise genel olarak en az iki kelimeden oluşması ve mastar olmasıdır. Buna rağmen aranan diğer özelliklerin münhasıran birinde bulunması her zaman görülmeyebilmektedir. Veciz olması, bir gözlem veya deneye dayanması, öğüt veriyor olması, mecazileşmesi gibi. Şanlıurfa Atasözleri ve Deyimleri üzerinde yaptığımız çalışmada, hüküm bildiren sözleri Atasözü, mastar olan veya tek başına tam bir hüküm ifade etmeyenleri ise deyim olarak tasnif etme gereğini duyduk.

6. Kullanım Alanı

Konuşma sırasında sözü kuvvetlendirmek ve anlatılan fikre destek vermek için faydalanıldığı gibi, anlatıma akıcılık ve güzellik vermede de baş vurulur. Nasihat ve yol göstericilik görevi de yaparlar. Bazen biri birilerinin zıddı görünmelerine rağmen zıt durumlara göre geçerli sayılırlar.

Biz atasözleri ve deyimler hakkında hemen her kaynakta anlatılan genel bilgileri burada vermeyi gereksiz görüyoruz. Ancak çalışmamıza esas teşkil eden Şanlıurfa Atasözleri ve Deyimleri ile ilgili bilgi vermeye çalışacağız.

7. Yöresel (Yalnız Bazı Yerlerde kullanılan) Atasözleri

Bir dilin kelimeleri gibi atasözleri de doğar, yaşar (dillerde dolaşır) ve ölürler. Eski Türk Atasözleri arasında bugün hiç kullanılmayan, unutulmuş sözlerin ve deyimlerin mevcut olduğu tespit edilmiştir. Bazı atasözleri iki, üç asır önceki hüviyetlerini, şekillerini kaybetmek suretiyle zamanımıza kadar gelebilmişlerdir. Türk atasözleri arasında bazıları yöresel hususiyetler taşırlar. Mesela, yalnız Kırım ve civarında yahut Türkistan'da veya yalnız Rumeli'de dillerde dolaşan sözler vardır ve bunlar diğer Türk sahalarında bilinmezler. Ayrıca Türkiye'de bile yalnız bir bölgede, mesela Gaziantep ve civarında, Doğu Karadeniz sahillerinde, yahut Ege şehir ve köylerinde bilinen, ihtiva ettikleri kelime ve mefhumlarla yer isimleri sebebiyle diğer bölgelere geçmesine yani buralarda kullanılmasına zaten imkan olmayan sözler vardır.11

Birkaç misal verelim:

Konya'da: Yakada bağım yok, çakaldan korkum yok.

Kayseri'de: Develi'ye seğmen geliyor.

Kayseri'de: Çomarlıya imam durduk, şimdi belamızı bulduk.

G.Antep'te: Oğlan yetır, kız yetır, yine şeleyi sen götür.

G.Antep'te: Suyu pancarlıda kesti.

B. ŞANLIURFA ATASÖZLERİ VE DEYİMLERİ

1. Şanlıurfa Yöresindeki Kültür Özellikleri

Urfa'nın Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile beraber kültür ve edebiyat alanındaki önemi birçok kaynakta belirtilmiştir.

"Doğu Anadolu'nun güneyindeki Hakkari, Mardin, Urfa ve Gaziantep illeri gelenek ve adetlerde olduğu gibi halk musikisi bakımından da benzerlikler arz ettiğinden, Anadolu'nun folklor haritasında belirli bir bölge durumunda görülürler.

"Fert veya cemiyet halindeki yaşayışlarında göze çarpan bazı hususiyetleriyle öbür bölgelerden adeta iklim farkları nispetinde ayrıcadır"12

"Güney Doğu Anadolu Türklüğün ve İslamiyet'in ilk giriş kapısıdır. Bu sebeple, zengin maddi ve manevi kültür miraslarının izlerini taşır."13

"Güneydoğu Anadolu'nun tarihi ve peygamberler şehri tavsifi ile kadri yüceltilen kenti Urfa'nın Türk Kültür ve edebiyatı bakımından da üzerinde durulup incelenecek, araştırılacak konuları, değeri ve önemi gün geçtikçe daha iyi anlaşılmaktadır"14

"Urfa Mevlid-i Halil namı ile şöhretin sınırına yetişmiştir." 15

"İdris (AS) 180 şehir kurmuş en küçüğü Urfa (Urhai) dır."16 Görüldüğü gibi Urfa tarih, kültür ve din açısından da önemli bir yere sahiptir. Bu özellikler de edebiyat ürünlerinin oluşmasında önemli bir etkendir.

2. Şanlıurfa Ağzının Genel Özellikleri

"Urfa Ağzı, genel görünüşü bakımından Azeri Diyaleği (Lehçesi) ne bağlılık gösterir."17

"Genel yazı dili alfabemizle Urfa Ağzı alfabesinde birlik gösterin harflerden (b) bazı Urfa Ağzı kelimelerinin ikinci hecelerinde (v) ye kayma istidadı gösterir.

"babam-bavam" gibi

Bu kayma, pek az kelimede olur. Değişen seslerin aynı ağızda hem aslını muhafaza ederek, hem (v) leşerek kullanıldığı duyulur. Nitekim yukarıda verdiğimiz örnek'de çok defa babam telâffuz olunur.

Urfa Ağzı'nda (k) genel yazı dili alfabemizin ince vokallerle birlikte olan (k)'sidir; fakat biraz sert çıkar.

(v) sesi Urfa Ağzı'nda genel olarak (f)'ye yaklaşacak surette telaffuz edilir.

Genel yazı dili alfabemizin (ğ)'si Urfa Ağzı'nda yoktur. Bunun yerine kalan vokallerle birlikte Arapça'nın belirgin (=ğ) harfi, ince vokallerle de genel alfabemizin (g)'si kullanılır.

Mesela, genel yazı dilimizde "armağan" kelimesi Urfa Ağzı'nda "armagan" olur, undan yapılıp fırında pişirilen yiyecek anlamında ve (e'li mef'ul halinde "ekmeğe" kelimesi "ekmege" suretinde söylenir.

Genel alfabemizde bulunmayan ve Arapça'dan alınma kelimelerde (h) olan (=h) lar Urfa Ağzı'nda Arapça asliyle sert boğaz sesi olarak telaffuz edilir.

Arapça ( ) kelimesi genel yazı dilimizde "Hasan", Urfa Ağzı'nda "Hasan" suretinde söylenir.

Yine, genel alfabemizde bulunmayan genel konuşma dilimizde olduğu halde yazı dilimizde (h) harfi ile gösterilen Arap alfabesinin (=h) sı, Urfa Ağzı'nda bu sesi muhafaza eder. Yazı dilimizin birçok, kalın vokaller yanındaki (k)'leride Urfa Ağzı'nda (=h) ya çevrilir.

"Ahmah (Akmak)
Ohşama (Okşamak)
Ohımah (Okumak)" gibi

Genel yazı dilimizin kalın vokaller yanındaki (k) leri Urfa Ağzı'nda gerek ince gerek kalın vokallerle beraber olsun Arapça'nın (=k) ları gibi daha boğazdan söylenir.

"Kırdım (Kırdım)
Kenne (Lamba şişesi)
Kedeh (Kadeh)
Kit (Kuyruğu kısa veya kesik güvercin, Tırnaktan atma adam (Argo))

(Külhanbeyi) gibi (y) ve (z) sesleri de Urfa Ağzı'nda biraz sert telaffuz olunur.

Urfa Ağzı'nda genel yazı dilimizde bulunmayan ( ) boğaz fonemi de vardır. Bu fonem Arapça'nın ( ) ine yakın derecede kuvvetle belirtilir.

( ) li kelimelerin çoğu Arapça'dan geçmedir.

Asıllarında Türkçe oldukları hiç şüphe götürmeyen yahut kuvvetle sanılan bazı

( ) li kelimelerde bu harfin kelime başlarında bulunduğu görülmektedir. Böyle kelimelerden ortalarında, sonlarında ( ) bulunanlar yoktur (sözlüğe bakınız)

Urfa Ağzı'nda (e) ve (i) sesleri bulunmamakla beraber bazı kelimelerin genel yazı dilimizde (e) ile gösterilen sesleri "erken" (vakit) kelimesindeki söyleniş gibi daha kapalı olur; yine bazı kelimelerin genel yazı dilimizde (i) ile gösterilen seslerin (i) ile (e) arasında bir sese inkılâp eder" 18

C. ŞANLIURFA'DA DERLENEN SÖZLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

1. Eski Söz- Eskilerin Sözü

Yöremizde, atasözleri ve deyimleri karşılayan kelime hangisidir. Derlememizde özellikle kaynak kişilerimizin konuşmalarına dikkat edildi, genelde konuşma arasında bir atasözü kullanacak ise şu cümle veya kelimelerden biri ile atasözüne ve deyime girmemekteydiler.

"Böyıkleın bi sözı vardır: Baba mirası mum kımın söner.

- Böyıkler demışler. İbadet de gızlı, kebehet de gızlı.
- Ne demışler: Adam kazdığı kuyıya düşer.
- Eskıler demışler: Oyına kahanın boyını görüller.
- Eskılerim bi sözı vardır: Semız etın bahası olmaz.
- Eskı bi söz vardır: İşten artmaz dişten artar"

Bu giriş ve bağlantı cümlelerinden yola çıkılırak daha çok hangilerinin kullanıldığına bakıldı: "Eski bi söz" ile "Eskilerin bi sözı vardır" cümlelerinin daha çok kullanıldığı görüldü. Urfa Ağzı'nda "ESKİ SÖZ", ama daha çok "ESKİLERİN SÖZÜ" tabirinin atasözü yerine kullanıldığı kanaatine varıldı.

2. Ömer Asım AKSOY ve Şanlıurfa Atasözlerinin Değerlendirmesi

1. Derlemelerimizi teamüle uygun olarak atasözleri ve deyimler diye iki bölüme ayırdık. Ama bazen bu seçim çok net olarak mümkün olmadı.

2. Türkçede belli başlı, Atasözleri ve Deyimleri derleyen eserler incelendi. Bunlardan beş tanesi 19 tarandı.

3. Ömer Asım AKSOY'un "Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler" adlı kitabında karşılaşılan bir yanılma, hata veya kasıt olabilecek bir durum dikkatimizi çekti.

4. Feridun Fazıl TÜLBENTÇİ'nin "Atasözü ve

Deyimler" adlı kitabının en dikkat çekici özelliği 17.000'i aşkın söze yer vermesidir. Ancak her sözün bazen bir harf bile değişik olsa onu ayrı bir söz sayarak bazen aynı sözü dört hatta beş defa kullanarak bu şekilde sayıyı suni olarak çoğaltmıştır.

Derlediği Atasözleri ve Deyimlerin bölgelerini de genelde belirten Ömer Asım AKSOY, Urfa yöresinden derleme göstermemiştir.

İki komşu il olan Urfa ve Antep ister istemez bazı ortak folklorik özellikler taşırlar. Giyim-Kuşam, düğün, mutfak ve günlük hayattaki diğer faaliyetler de olduğu gibi, bunun dilde de olması çok tabiidir. Hele Atasözleri ve Deyimlerde benzerlik olmaması mümkün değildir.

Kaldı ki, Aksoy'un derlemesinde Urfa'dan kaynak göstermemesi dikkat çekecek şekildedir.

Acaba Urfa'dan derleme yaptı da bunu belirtmedi mi? Ki bunu düşünmek mümkün değildir. Ama şöyle bir durumla karşılaştık: Taradığımız kaynaklarda, karşılaşmadığımız Urfa Atasözleri ve Deyimlerine sadece Ömer Asım AKSOY'un "Yöre Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler" eserinde rastladık. Yani, eğer bir söz diğer kaynaklarda yoksa ve Urfa'dan derlemişsek bu sadece AKSOY'un derlemesinde de vardı. Ve derleme alanı olarak Urfa belirtilmemişti. Bu durum yüzlerce sözde göze çarpmakta idi. Bizi de bu soruyu sorma zorunda bıraktı. Ömer Asım AKSOY, derlemesini yaparken neden Urfa'yı görmezden geldi veya göz ardı etti..?

3. Sonuç

Çalışmanın kabarmasına sebep olabilir düşüncesiyle Türkçe'de çok yaygın olarak kullanılan sözler alınmadı. Böylece toplam 1894 atasözünden 960 tanesi taradığımız eserlerde bulundu. Geriye kalan 934 tane atasözünün çoğunun Urfa yöresine mahsus olacağı kanaatine varıldı.

Toplam 1740 deyimden 614 tanesini taradığımız eserlerde bulduk. Geriye kalan 1126 tane deyimi Urfa yöresine mahsus saydık. Ama burada da belli bir oranda yanılma payı olduğu düşüncesindeyiz. Sonuç olarak bu çalışmamızla ulaştığımız hedefler şunlar oldu:

1. Taradığımız kaynaklarda rastlayamadığımız 934 adet atasözü ve 1126 adet deyimden belli bir oranda düşsek bile azımsanmayacak miktarda Urfa yöresine mahsus söz derlendi.

2. Urfa'da atasözleri ve deyimlere "ESKİLERİN SÖZÜ" dendiği kanaatine varıldı.

3. Urfa yöresi halk edebiyatının bu sözlü ürünleri akademik bir anlayışla yazıya geçirildi.

DİPNOTLAR:

1 DİA, Atasözü maddesi

2 Halk Edebiyatına Giriş, Şükrü ELÇİN Ankara 1981

3 DİA, Atasözü maddesi

4 DİA, Atasözü maddesi

5 Halk Edebiyatına Giriş, Prof. Dr. Şükrü ELÇİN Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları 2. Baskı s.625 Ankara 1986

6 Atasözleri ve Deyimler, Ömer Asım AKSOY, T.D.K. yayınlar s. 30, Ankara 1965

7 Türk Atasözleri ve Deyimleri 1, Milli Kütüphane genel Müdürlüğü, M.E.B. s. VI istanbul 1992

8 Şemsettin Sami Kamus-i Türki, Çağrı Yayınları, İstanbul 1978

9 DİA

10 Türk Atalar Sözü Hazinesi, İ.Hilmi SOYKUT Ülker yayınları, S.57 İstanbul 1974

11 Türk Atasözleri ve Deyimleri 1, Milli Kütüphane Genel Müdürlüğü, M.E.B. S.XI, İstanbul 1992

12 Gaziantep Folkloru, Ferruh ARSUNAR, MEB yayınları S.1 İstanbul 1974

13 GAP Sosyo-Kültürel yönü Prof. Dr. Orhan TÜRKDOĞAN, 1. Urfa Harran Kalkınma Sempozyumu, TZDK Yayınları S.600 Ankara 1988

14 Urfalı Mehmet Şevket ve şiirleri, Prof. Dr. Abdulkadir KARAHAN, s.9, Ankara 1991

15 Nabi, Tuhfet'ül Harameyn özdal Yayınları S.26 Şanlıurfa 1989

16 Gregory Abü'l faraç Türk Tarih Kurumu Yayınları S.71 Ankara 1945

17 Urfa Ağzı, Urfa'lı Kemal EDİP, Türk Dil Kurumu Yayınları 2. Baskı s. 11 Ankara 1991

18 Urfa Ağzı, Urfa'lı Kemal EDİP, Türk Dil Kurumu Yayınları 2. Baskı s. 12-14 Ankara 1991

19 EKE-ÖA-FFT-TDK-DLT

Dergimiz Yazarı Sayın Mehmet OYMAK Beyin çalışması "Şanlıurfa'dan Derlenen Atasözleri ve Deyimler" adı ile Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Eğitim Müdürlüğü tarafından 1998 yılında yayınlanmıştır.

HARRAN

Vedûd

Bekir URFALI

Seni Vedûd yarattı ki, ben hayran olayım
Günahlardan arınıp ta ki üryan olayım.

Tebessümün yetiyor gönüllerin fethine
Bir katreye tüm malım verip talan olayım

Sensizlik ölüm gibi, nasıl dayansın canlar
Azdır bu firak ile yanıp nalan olayım.

Ayrılığına ağlar dört kitaptan sevenin
Döküp gözyaşını ben de giryan olayım

Bulutlar senin için yeryüzünü gölgeler
Yağmur gibi yoluna düşüp revan olayım

Kalksın aradan perde çekilsin maveralar
Gülyüzünü görünce coşup handan olayım

Kabul et de kapına Urfalı meftununu
Varayım dergahına ben de mihran olayım

Şair Nabi ve Urfa

Mehmet KURTOĞLU

"Zevk-i gam dilde midir dağda mı tende midir
Neşve bülbülde midir gülde gülşende midir

Oldu sermaye-i hayret bana bimü ümmit
Bilmem eyleyecek girye midir hande midir

Oldu baziçe-i aşkında nihan hatemi dil
Çin-i zülfünde midir sende midir bende midir

Gül hem açıldı hem arayişi destar oldu
Bülbül-i bi haber aya dahi şivende midir

O tevazu anı mümtaz-ı cihan etmiştir
Nahli gül bağda bihude serefkende midir

Dürr-ü mercan bulunurmuş tutalım deryada
Bu kadar çin-i cebin satmağa erzende midir

Hah-u nahah olur avize-i guşi ahbab
Nabiya her gazelin böyle hoşayende midir"

NABİ

Divan edebiyatına adını altın harflerle yazdıran Şair Nabi Nam-ı diğer "Urfalı Nabi" klasik şiirimizin zirve şairidir. Asıl adı Yusuf'dur. döneminde "Ekmel-i Şuara-yi Rum" ve "Melikü's Şuara" diye anılır. Cumhuriyet dönemi şiirimizi de bir Yahya Kemal, Mehmet Akif, Necip Fazıl, Sezai Karakoç ne ise Divan edebiyatında da Nabi'nin yeri aynıdır. Adını saydığımız bu şairler nasılki şiirimize yenilikler getirmiş ise Nabi'de divan edebiyatında yenilik getirmiş, hikemiyat şairi olarak bir ekol oluşturmuştur. Nabi Urfa'da doğmuştur. Doğum tarihi kesin değildir. Ama onun şiirlerinden ve yazdıklarından anladığımız kadarıyla çocukluk ve gençlik yılları Urfa'da geçmiştir. Prof. Dr. Abdulkadir Karahan'ın biyografik incelemesinde Nabi'nin doğum tarihi olarak 1052 (1642) üzerinde durulmaktadır. Ahmet Kabaklı'nın Türk Edebiyatı kitabında 1640 olarak geçmektedir. Yine Şair'in Evladı Resul olduğu şiirlerine dayanılarak ortaya atılmıştır. (1)

"Şanlıurfa Yavuz Sultan Selim zamanında 1517 tarihinde Osmanlı İmparatorluğuna katılmıştır. Nabi zamanında Rakka eyaletinin merkezi sayılıyordu. 1056 (1646) ve 1059 (1649) senelerinde daha Nabi küçük bir çocukken iki defa Urfa'ya uğrayan Evliya Çelebi'ye göre: "Urfa defalarca arpalık yoluyla üç tuğlu vezirlere ihsan olunmuş yüksek bir mansıp sayılıyordu. Senede kırkbin kuruş hasıl olurmuş. Bin kadar askeri olan eyaletin 7 zeamet, 132 tımarı varmış. Sancak beyinden başka, alay beyi, çeribaşısı, yüzbaşı varmış. Kanun üzere cebellüleriyle tamamen 1400 silahlı askeri, alaybeyi bayrağı altında ve paşası da hasına göre 1200 askerle sefere giderlermiş. Defter kethudası, defter emini, çavuşlar kethudası ve çavuşlar emini bulunurmuş. 300 akçalık "şerif bir kaza (kadılık)" olan Urfa'nın birkaç subaşılığı varmış. Kadısının yıllık geliri 700 kuruş imiş. Dört mezhebte fetva sahibi Şeyhüislam'ı nakibül eşrafı, a'yanı, eşrafı, sipahisi, kethudası, yeniçeri serdarı, şehir naibi, mühtesibi, bac-darı, şeh-

benderi ve kapan- emini varmış. Nemrud zamanından kalma, göğe uzanmış yalçın bir tepe üzerinde her taşı fil gövdesi büyüklüğünde, sağlam duvarlı, şekil itibarıyle yuvarlak, sarp ve mustahkem bir iç kalesi, içinde 20 adet evi, başlarında kale ağası bulunan 200 kadar neferi, cephanesi, buğday ambarı ve su sarnıçları varmış. Şehrin üst kalesi ile alttaki sur varoşunun iç ve dışında, tamamı 2600 olan kireç ve toprak ile örtülü güzel evleri, bağlı bahçeli, akarsulu, hamamlı büyük sarayları 22 camii, 67 mahalle mescidi, on kadar mahallesinin her birinde iki üç tekkesi ve üç medresesi ve ayrıca her camide talebe için odalar bulunuyormuş. Hususi dersiamları, darül-kurra ve darül hadisi ve pek çok sayıda talebesi varmış. Bütün ilimleri temsil etmiş, müfessir, muhaddis, musannif ve engin deniz gibi bilgisi olan kimseleri, otuz kadar ilk mektebi mevcutmuş. Yetim çocuklara her sene başında, bayramlık elbiseler dağıtılırmış. Halilürrahman tekkesi ve Said Munci tekkesi gibi ni'meti bol, bir çok salonları, odaları, kiler ve mutfağı, çeşitli misafirhaneleri bulunan tekkelerinde, gelip geçenlere, fakir ve kimsesizlere, konu komşuya yemek verilirmiş. Bu tekkelerin arif, amil, alim, mütteki ve irşad edici şeyhleri, fakr ile fahr eden ehl-i hal ve arif erenleri varmış. Sekiz hamamı, beş hanı, şehr dışında kayalardan oyma, her biri beş altı yüz at alan on kadar kervansaray gibi mağarası ve yine şehir dışında, altısı meşhur olan değirmenleri bulunuyormuş. İçinde, her çeşit kıymetli eşya, la'l, yakut, zümrüt ve cevahiratla dolu dükkanlar bulunan iki bedestanı varmış...

Kısaca tasvirine çalıştığımız ve Nabi'den başka daha yüzlerce, alim, şair, sanatkar, musikişinas yetiştiren Urfa, o çağlar Türkiye'sinde, gerçek bir ilim, irfan, sanat ve edebiyat muhiti idi." (2)

Nabi'nin Urfa'dan ayrılıp İstanbul'a gidişi 1665 dır. Nabi bu sırada 24 yaşında genç bir şairdir. Nabi'nin şöhreti yakalaması İstanbul'a gidişinden sonradır. Çocukluk ve gençliğinin önemli bir kısmının geçtiği Urfa'da iyi bir medrese eğitimi almıştır. Onun Urfa'da hangi evde doğduğu kimlerden ders aldığı bilinmemekle beraber o dönemin Urfa'sında yetişmesi için gerekli olan şartların varlığını tarihi kayıtlardan öğreniyoruz. Urfa'da geçen yılları hakkında hiçbir şey bilinmemektedir. Yalnız Nabi'nin Urfa'yı çok sevdiği, Urfa üzerine gazeller yazdığı bir gerçektir. Yine Nabi Hicaz seyahati sırasında Urfa'da konakladığı, şiir ve nesir arası bir tarzda kaleme aldığı "Tuhfetül Harameyn" adlı kitabında Urfa ve Hz.İbrahim (as) hakkında açıklayıcı bilgiler sunmuştur. Ayrıca bu eserde Urfa'nın 1600'lü yıllarına ilişkin bilgilere de (pek tatmin edici olmasada) rastlamaktayız. Nabi bu eserinde Urfa topraklarına girişini şöyle anlatır: "Halep'ten Urfa'ya gelirken yol ortasındaki Birecik kalesinin eteğinden kehkeşan gibi akan Fırat ırmağından sandallarla karşıya geçildi. İkinci günde gurbeti vatandan ayıran Urfa şehrinin kapısın görünce secdeye kapanıp toprağı öpmek müyesser oldu.

Vatandan ayrılarak devletin başşehri Dersaadete gidişten bu eserin yazılışına kadar onüç sene geçti. Yüce Allah'a hamd olsun mutluluk sebepleri hasıl oldu. Ümitler gerçekleşti ve güvene kavuşuldu. Geçen her yıl pek güzel ve Cenab-ı Hakk'ın lütuflarından bir bahşiş olan büyük nimetlerle dolu olmasına rağmen

Beyit:

"Yusuf Mısır'a sultan oldu yine de döndü ah içinde
Kenan ilinde köle olmak ne hoş olurdu dedi"

Sözünün hikmetince ve vatan hatıra geldikçe şehrin etrafındaki toz ve toprakların birbirine karışması akla düştükçe lale renkli gözyaşı damlaları zincirleme olarak peş peşe akıyor ve gönül divaneye dönüyordu" (3)

Yukarıdaki satırlarda da görüleceği gibi Nabi onüç yıl ayrı kaldığı Urfa'ya dönüşünü büyük bir mutlulukla karşılıyor. Kendi durumunu Hz.Yusuf (as)'ın Mısırdaki sultanlığıyla özdeştiriyor ve şunu demek istiyor adeta: "İstanbul'da meşhur bir şair olmaktansa Urfa'da sıradan biri olmak daha güzeldir"... Urfa'daki yaşantısını İstanbul'dakine değişmenin kendisinde yarattığı duyguları dile getiriyor. Ve "Ya Rab bu gördüğüm hakikat mı yoksa rüya mıdır?" (4) Urfa'da olduğuna hala inanamadığını açıklıyor. Nabi daha sonra doğduğu eve geldiğinde yaşadığı duyguları anlattıktan sonra Öğrencilik yıllarına göndermelerde bulunuyor.

Burada anlatılanlara bakıldığında o zamanlarda Urfa'nın oldukça güzel ve yeşillik bir yer olduğu Nabi'nin benzetmesiyle cennet bahçelerinde bir bahçeye benzediği anlaşılmaktadır. Bu noktada duygularını şiirsel bir ifadeyle dile getiren Nabi şunları yazıyor: "Cismani kavuşmadan ileri gelen ruhani zevkle gah ayrılık günlerinin ve gah içten gelen arzuların güçlüklerini konuşarak, ömür hazinesinden bir gün çalındı. Çocukluk zamanında fazla bir bilgim olmadığından koca şehre yeni geldiğimde, o zamandan unutmadığım bazı hatıralarım yeniden canlandı. Her tarafa baktıkça cennet bahçelerinin lezzetini hissettiren gül bahçeleri, özellikle medrese köşesinde ders halkası kurduğumuz zaman-

larda, kah aynı derse çalıştığımız, kah aşk ve muhabbet yazısı meşkettiğimiz çocukları ve arkadaşları hatırlattı." (5) Nabi yaşadığı bu duyguların ardından dost ve arkadaşlarıyla buluşmuş, şehrin gezilip, görülmesi gereken yerlerini ziyaret etmiştir. Daha sonra "kendisiyle övünülen memleketimiz" dediği Urfa'yı Hz. İbrahim (as)'ın hikayesiyle birleştirerek seyahatnamesinde yazmıştır. O zaman ki Mevlidi Halili şöyle tasvir etmiştir. "Urfa'da Mevlid-i Halil namıyla şöhretin sınırına ermiştir. Döşeme tavan ve dört duvarı deliksiz yekpare mermerden yontulmuş olmakla, sızma ihtimali bulunan bütün yollar tıkalıyken tertemiz bir su ile dopdolu olması Hazreti İbrahim'in mucizesine bir işarettir. O mağara ile doğu tarafından bitişik bir mağara daha var ki, Hazreti İbrahim'in muhterem validesi o nazenin dostluk beşiğini, kötü Nemrud'un zulmüne hizmet eden, her tarafı dikkatlice araştıran adamlarının korkusundan ve onların kötülüğünden korumak amacıyla, mağaranın kucağına emanet eylemişlerdi. (6) Hatırdan çıkmayan o havuzun batı tarafında, kalenin gölgesinde Cennet görünümlü bir dergah vardır. Bu tekkenin balkonları Şehname tasvirli meclis gibi, firuze renkli yaprakları üzre çekilmiş, kubbenin tepesi altın yaldızlı, kubbeleri gökyüzünün en geniş tabakası olan felek-i esirin altına yetişecek kadar yüksektir. Havuzun çevresiyle Hz.İbrahim ateşe atıldığında, ateşin sönerek gül bahçesi olmasından geriye kalan birbirine karışmış ve büyük gölgeli ağaçlarla süslenmiştir. Şimdiye kadar buranın toprağı kazıldıkça birkaç mızrak boyunda kül çıkmasıyla o bölgede Hz.İbrahim'in ateşe atılmasının doğruluğu ispatlanmıştır. (7) Bütün bu anlatılanlardan anlaşılacağı üzere O dönemin Urfa'sıyla şimdiki Urfa arasında oldukça büyük bir değişiklik yoktur. Yalnız o zaman ki Urfa'nın oldukça yeşil ve ağaçlık olduğu bir gerçek olarak karşımıza çıkıyor. Bilhassa bugünkü Balıklı göl civarının tamamen ağaçlık ve gül bahçesi olduğu, cami ve medreselerin özellikle buralarda bulunduğu, buranın şehrin adeta kalbi olduğunu -ki bugün bile değişmemiştir- bu seyahatnameden öğrenmiş oluyoruz. Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde de Urfa'dan geçerken güneş yüzü görmediği yazılıdır. Nabi'nin İstanbul'dan çıkışından yaklaşık elli gün sonra Urfa'ya gelmiştir. Oldukça uzun süren bu seyahatinde birçok vilayet dolaşmış ve gördüklerini çok güzel bir dille yazmıştır. Urfalılar arasında Nabi'nin ermiş bir zat olduğu söylenmektedir. Hatta Nabi'nin bu ermişliği üzerine hikayeler de anlatılmaktadır. Bunlardan en önemlisi:

"Sakın terk-i edebden kuy-u mahbub-i Huda'dır bu
Nazar - gah-i İlahidir Makam-i Mustafadır bu" (8)

Beytini hicaza girdiklerinde Devlet erkanının bu kutsal mekana karşı ayaklarını uzatarak saygısızlık etmesine karşılık yazdığı bir gazeli olduğu söylenir. Bu beyti dinleyenlerin kendi kendilerine çeki düzen verdiği ve o günden sonra minarelerde bu beytin bir rüyayla bütün müezzinler tarafından okunduğu ve bunu peygamber (sav)'ın bizzat rüyalarına girerek kendilerine öğrettiği anlatılır. (9) Nabi'nin bu yazımıza kaynaklık eden "Tuhfetül Harameyn" adlı eseri baştan sonra şairin ruh dünyasının şiirsel bir dille anlatıldığı çok değerli bir eserdir. Bugün Urfa'da gazel okuma geleneği varsa bu birazda Nabi gibi ustaların bize bıraktığı mirasta aramamız gerekir. Nabi 1712 yılında yetmiş iki yaşında İstanbul'da vefat etmiştir. Karacaahmet miskinler mezarlığında yatmaktadır.

DİPNOTLAR:

(1) Bakınız, Nabi, A.Kadır KARAHAN, Sh:3 Kültür Bak. Yay. Ank, 87

(2) Nabi Divanı, Meserret DİRİÖZ, Sh. 22-23, Fey Vakfı, İst., 1994

(3) Hicaz Seyahatnamesi, Sh.23-24, Timaş Yay,İst. 1996

(4) A.G.E. Sh.25

(5) A.G.E. Sh. 25

(6) A.G.E. Sh. 27

(7) A.G.E. Sh. 28 S

(8) Nabi, A.Karahan, Sh. 10, Kültür ve Turizm Bak. Yay. Ank.1987

(9) Halk arasında Nabi'nin Padişahla birlikte Hacc yaptığı söylenir. Oysa gerçekte Osmanlı padişahları Hacc yapmamışlardır. Nabi Devletin büyük bir erkanıyla Hacc etmiştir.

El Yazmaları

HARRAN ARŞİVİ

1- İntikat ve Mülahazalar
Dini-Felsefi-Tasavvufi- Ahlaki ve Edebi
* TENKİD VE MÜLAHAZALAR (Dini / Felsefi / Tasavvufi / Ahlaki ve Edebi) Muhammed Ali Ayni - 1923 (1339 H.)
2- Felsefi İlmiye
* FELSEFE İLMİ /Aleksi Bertran
Çeviren Salih ZEKİ
Hicri- 1328
3- Tıbbi Musaheler
* TIBBİ SOHBETLER /GÖRÜŞMELER
Doktor GALİP ATA
Hicri -1328
4- NAT-I ŞERİF
(Mevlana Halid-i Bağdadi için Hilye)
5- Avamil-i Cürcani
Terkib-Zuruf- Navh
Hicri - 1290
(Arapça Gramer Bilgisi /Avamil)
6- Hadis-i Erbain Şerhi (Ekleri var)
* Kırk Hadis Açıklaması
* Ahidname Duası
7- Delail-i Hayrat
*HAYIRLARA VESİLE OLAN DELİLLER DUA MECMUASI
8- Arapça Dilbilgisi /Kafiye Nahv
9- Arapça Dilbilgisi / Nahiv
10- Dini-Ahlaki Bilgileri içeren Hutbe ve Nat-ı olan kitap
11- Dürri MEKNUN
* Gizli - Örtülü Bilgiler tarihi mülahazalar
12- MUHAMMEDİYE ŞERHİ (Naat)
İsmail Hakkı (Nazım)
13- Kitab-ı Fenari
Tarih-i Hicri- 1058
Arapça Felsefe (Mantık) Kitabı
14- HAC REHBERİ
(Hac'la İlgili Dua ve Ayetler)
15- ŞERH-İ MAKSUD
Muhammed bin Pir Ali BİRGİVİ
(Arapça dilbilgisi)
16- Osmanlıca Alfabe / Muhammed Cemal
Hicri - 1327
17- FERAİZ
* Mirasla ilgili el kitabı (Arapça)
18- Serhül Mizac (Nahiv)
19- ŞERH-İ BİRGİVİ
İlmi Ahlak İlm-i Akkam-ı Şeriye
Hicri 1148
20- Kitabül Melahid
* Akaid kitabı (Allahı inkar edenlerle ilgili)
11. Bölüm
Kitab-ı Ebül Münteha/ İmam- ı Azam'ın eseri
21- Kitab-ı HALEB-İ SAGİR
İbrahim Bin Muhammed bin İbrahim HALEBİ
(dini bilgi ve değerlendirmeler)
22- Aliyül kari Fi Şerhi Cemal
Usül-ü Lamiye
(Dini Bilgi ve yarınlar
23- Nahv (Arapça Dilbilgisi)
24- Hadis Kitabı (Hadisler ve Açıklamalar)
Muhammed bin Muhammed bin
Hizi- El Şafii
25- FATİHA ŞERHİ / Fatiha Açıklaması
Beyzavi Aliyyul Aması
26- İlm-i Adab
27- Haşiyetül Münteha
(Mantık Kitabı/ Arapça)
28- Tarikatül Muhammediye ve
Siratül Ahmediye (Arapça)
- Elhac Hüseyin bin Hasan
29- Kaside-i Bürda
30- İftitah Alal Müsbah
(Aydınlatıcı Bilgiler)
İbn-ı Kemal paşa
31- Kitab-ı istıvani
İtikadi ve Ameli konularda yorumlar
İstivani Muhammed Emin Efendi
32- Feraiz Şerhi
(Miras'la ilgili) Osmanlıca
33- Tuhfetül Enam Fi Fezail-i Şam
Ebul Fadıl Muhammed İbni Basravi
(Şam'ın tarihi ve Şam büyükleri anlatılmaktadır)
34- Şerh-i Feraiz (Mirasla ilgili)
35- Divan (Elifba sırasına göre harflere ithaf edilmiş beyitler ve dörtlükler
Tehlif Şair Emin KIRATOĞLU

Geçmişin Gölgesinde

Arzu BEHRAM

Cesaretini toplamış, yıllardır düşündüğünü nihayet yapmış ve buralara gelmişti. Mahalleye yaklaştıkça kalbi daha hızlı çarpmaya başlamıştı. Bir an durdu. Tekrar yürümeye başladı. Müteredditti. O sırada gözleri evlere takıldı. Duvarlar yine eskisi gibi iki sıra halindeydi. Sanki taşlarda ihtiyarlamıştı. Aynen benim gibi diye geçirdi içinden ve güldü. Çok heybetli gelirdi bu duvarlar ona. Birbirine omuz vermiş, tek sıra halinde ilerleyen askerlere benzetirdi, onları. O koca taşların arasından bir genç kızın saçları gibi sarkan çiçekleri ne çok severdi. O koca askerleri yenebilen sadece bu çiçeklerdi. Ama şimdi onların zamana karşı koyamadıklarını görmüştü. Zaman herşeyin ilacıdır, sözünü çok duymuştu. Doğruydu. Her acı zamanla külleniyor, unutuluyordu. Ancak çoğu kez yarayı açanın da zaman olduğuna şahit olmuştu. Bir tek kavramda bu kadar tezat...

Ayağı yerinden oynamış döşeme taşlarından birine takılınca kendine geldi. Yine aynıydı her taraf arnavut taşlarıyla döşenmişti. Hiç sevmezdi bu taşları. Ne zaman ebe saklama oynayıp yarışsalar o mutlaka birine takılıp düşerdi. Hatta birgün yine arkadaşlarıyla yarışırken düşmüş ve dizini yarmıştı. Evdekilerin kızacaklarını düşünüp söylememişti. Eve dönünce kendi kendini tedavi etmeye çalışmış ve bir paçavrayla sarmıştı. O günün hatırası olarak dizinde koca bir yara izi kaldı.

Önünden geçtiği her ev yeni bir anısını canlandırıyordu. Oradaki arkadaşları, oyunlar, dostlar... Her güzel şey gibi onlar da geçmişti. Dünyada kalan bir hoş sedaydı ve bu evler o güzel günlerin tek şahidi ve dostların yadigarıydı.

Ve kendi evlerinin önüne gelmişti. Üç kapısı olduğu gibi duruyordu. Hangisine yöneleceğine karar veremedi. Ne yapacağını şaşırmıştı. Boğazına birşeyler düğümlendi, nefesi daraldı. Rahatlamak için derin nefes aldı. Her nefes alışında içinden sanki birşeyler kopuyordu. Çok geçmeden kendine geldi. Pişman olmuştu. Neden geldim? Ne işim var buralarda dedi. Dönmeye karar verdi. Ancak ayakları gitmiyordu. Aklı ile kalbi çatışıyordu. Biri git diğeri kal diyordu. Bir daha gelemeyebilirdi. Belki de son şansıydı. Ölümün ne zaman yakalayacağını kim bile bilirdi?

Bu defa kapıyı çalmaya tereddüt etti. Ne yapacaktı? Ya izin vermezlerse diye düşündü. Sormakla kaybedeceği birşey yoktu. Kapıyı çaldı. Küçük bir kız çıktı.

- Anneni çağırır mısın küçük, dedi?
- Annem yok, ablamı çağırayım mı?
- Olsun farketmez dedi.

Kız içeri girdi ve ablasına seslendi. Biraz sonra genç bir hanım geldi. Eskiden burada oturduklarını, görmek istediğini söyleyerek müsaade istedi. Hanım tabi buyrun dedi. Onu avluya aldı. Sandalye getirdiler ve oturdular. Hanım işinin olduğunu kendisinin rahat etmesini söyleyerek izin istedi.

Derin bir nefes aldıktan sonra etrafına baktı. Yarabbim ne kadar değişmişti. Avlunun ortasında küçük bir havuz vardı. Etrafında sarmaşık gülleri yazın rengarenk açarlardı. Geceleri avlunun tüm ışıklarını yakar, havuz fiskıyesini çalıştırır etrafında arkadaşlarıyla dönerlerdi. Arkadaşları yine mahalledendi. Geceleri gelen kızlar yine babasının sayesinde okula gidiyorlardı. Kızların babaları değil okula, sokağa çıkmaya bile izin vermezlerdi. Ama babasının telkinleriyle adamlar ikna olmuştu. Babası söyleyince akan sular dururdu. Herkesçe çok sevilir ve sayılırdı.

Hanım yalnız bıraktığı için özür dileyerek yanına geldi. Rahatsız ettiği için asıl özür dilemesi gerekenin kendisi olduğunu söyleyerek söze başladı. Çok değişmiş dedi. Gülleri sordu. Kurudular, kesdik, havuzu da yıktık dedi. Evde küçüldü, üç kapı, üç ayrı ev oldu. Etrafına bakınca anladı. Sağ tarafı oda yaparak, sol tarafı ise duvar ile diğer evden ayırmışlardı.

Hanım isterse evi gezebileceğini söyledi. Mutfağa beraber girdiler. Herşey aynıydı. Çok büyüktü. Küçük bir penceresi vardı. Kapının tam karşısında üçgen şeklinde bacası olan taş bir ocak vardı. Yine yanında taştan yapılmış kömür "koymak" için büyükçe bir havuz vardı. Kapının tam yanında küçük bir musluk ve altından taştan oyularak yapılmış bir lavabo bulunuyordu. Duvardaki taş oymalar içten görünmüyordu. Kapının diğer tarafında iki katlı tahtadan bir raf halen duruyordu. İnsanoğlundan iyi dedi. Yıllarca nasıl da meydan okuyor.

Tekrar avluya çıkınca hanım üst kata çıkıp odalara bakması için ısrar etti. Kabul etmedi. Oraya çıkınca babasını bulamamaktan korkuyordu. O babasını halen arada kitap okuyor diye hayal ediyordu.

Üst kattaki odalar çatılıydı. Çatının cephe kısmında tahta oymalar vardı. Bu oymaları el ele tutuşan çocuklara benzetirdi. Onlar havuzun etrafında oynarken bu çocuklarında onlara bakarak güldüklerini hayal ederdi. Onlarında birkaç tanesi düşmüştü.

Gözü asmaya ilişti. Yaprakları dökülmüştü. Mevsim artık sonbahardı. Hanımın sesiyle irkildi. Elinde çay tepsisi ile karşısında duruyordu.

Teşekkür ederek aldı. Hanım evi nasıl bu hale getirdiklerini anlatmaya başladı. O yine dalmış eskiyi düşünüyordu.

Gündüzleri sürekli misafirleri gelirdi. Onlara hizmet ederdi. Su, kahve ve özel olarak sarılmış sigaralar ikram ederdi. En çokta sigara ikramını severdi. Çünkü sigaradan çıkan dumanların yükselerek gökte bulutları oluşturduklarına inanırdı. Ama hiç kimse sigarayı kabul etmezdi. Babasına saygısızlık olacağını düşünürlerdi.

Küçük yaşında en büyük hayallerinin mekanıydı bu ev. Babası ölünce evden ayrılmak zorunda kalmışlardı. Ve işte o zaman gerçek dünyayla karşılaşmış ve büyü bozulmuştu. Ve yine ayrılık vaktiydi. Teşekkür ederek evden ayrıldı. Son defa dışarıdan tekrar baktı. Belkide son gelişiydi yıllar sonra. Bekle anne yanına geliyorum bekle beni dedi. Herşeyden geriye yanağından süzülen iki damla kaldı tıpkı evler gibi.

Mektup

Cuma AĞAÇ

Geçen hafta mektup aldım sıladan
Verdiğim selamı al diye yazmış
Aylar geçti yıllar geçti aradan
Özledinse beni gel diye yazmış

Gittin de bıraktın burda canı
Ben'ce çeker misin hicran gamını
Sana hasretliğin heyecanını
Bozuk satırlara sor diye yazmış

Aşkım gurbet elde gönül derbeder
Maşukun hicranı ölümden beter
Yar haydi gel bana bitsin gam keder
Bu sevdayı çekmek zor diye yazmış

Sabah akşam göz kesilmez yolundan
Bir an bile adın düşmez dilimden
Yeter ki sen atma beni gönülden
Bağrıma hançeri vur diye yazmış

Aşkımın bülbülü gönlüm kutubu
Sanma ki kalbimde yemin yalnız bu
Heyecanla yazan işbu mektubu
Sana hasret kalan yar diye yazmış

Dinler Tarihi Açısından Urfa Bölgesinin Önemi

MEDENİYETE DOĞRU BİR HAREKET

İbrahim Erhan EMİROĞLU

İnsanlık tarihi süresince süregelen hak batıl mücadelesi Hz. İbrahim as. ve çağdaşı kabul edilen Hammurabi döneminde yeni bir boyut kazanmıştır. Hammurabi Mezopotamya'yı hakimiyeti altına alıp ilk merkezi devleti kurarken şirk inancını da merkezileştirmiştir. İşte bu dönemde Hz.İbrahim A.S.ın halktan birisi olarak şirk sisteminin büyük önem verdiği bir bölgede evrensel bir tevhidi çağrıyla çıkışı anlamlıdır.

"İnsanlık tarihinde İbrahim puta tapıcılığı reddeden ve bu dünyada tevhidi yerleştiren büyük önderdi. Bedenen çeşitli işkencelerden yorgun düşmüşse de, sorumluluk sahibi ve rehber bir peygamber olarak parlak bir zekası vardı. Elinde bir balta taşırken bile, kalbi sevgiyle doluydu! Küfrün merkezinden iman ışıkları geliyordu. Berrak bir tevhid pınarı fışkırıyordu şirk lağımından!" (1)

Bir tarafta maddeyi ve gücü elinde tutmaya çalışan despot yönetici ile halkın cehaletinden faydalanarak onları despotun sistemini güçlendirmek için şirke yönlendiren inanç istismarcısı ruhbanları diğer tarafta insanlığın kurtuluşu için ateşe atılmayı göze alarak batmakla yok olan, kendisini bile koruyamayan sözde güçlünün dayatmasına başkaldırmaya ve tevhidde özgürleşmeye çağıran Hz. ibrahim A.S.

İşte Urfa konumu gereği böylesi büyük bir mücadelenin önemli merkezi olmuş ve evrensel tevhidi mesajın bütün kültür bölgelerine ulaşmasında önemli rol oynamıştır.

Hz.ibrahim A.S., kendine inananlarla birlikte çağrısını diğer bölgelere ulaştırmak üzere bu bölgeden Mısır, Filistin ve Hicaz bölgesine hicret etmiştir. Peygamberimiz Hz.Muhammed A.S.M.ın "Örnek muhacir, Hacer gibi davranandır" diyerek örnek verdiği Hz.Hacer'i Mekkeye yerleştirerek bu büyük hicretinin gayesine varmıştır.

Urfa Bölgesinde başlayan, diğer kültür bölgelerine dalga dalga yayılan İbrahimi hareket, Mekke'de çağlar ötesine uzanacak bir ivme kazanmıştır.

"Hacer'in ana dilinde ismi 'şehir' (medine) demektir. Bu siyah Habeşli cariyenin ismi bile medeniyetin sembolüdür. Öyle ki, onunkine benzer bir göç, medeniyete doğru bir harekettir!" (2)

URFA ve YAHUDİLİK-HIRİSTİYANLIK

Kendi coğrafyalarına katma hedeflerine rağmen ırkçı yapısından dolayı başkalarına ulaşma gayesi olmadığından Yahudilik, bu bölgede pek varlık gösteremiştir. Ancak hristiyanlık, Hz. İsa A.S.ın tebliğinin ilk yıllarında Urfa'da yankı bulmuştur. Urfa Kralı Abgar Hıristiyanlığı kabul eden ilk kraldır.

Hristiyanlaşan Asurlular, Urfa'da Süryanilik adı altında doğu Hıristiyanlığının önemli bir mezhebini oluşturmuşlardır" İncil ilk kez M.S. 2. y.y. da Urfa'da klasik Süryaniciye çevrilmiştir. Bu incile **peşitta** adı verilir.

Peşitta ile başlayan dini edebiyat Aramcayı Urfa ve

çevresinde Hıristiyanlığın resmi ve edebi dili konumuna getirdi. Hristiyanlığın ilk dini edebiyat çalışmaları, Aramca dili ve Urfa kenti birbirinden ayrılarak düşünülemez. Dil ve Hristiyan literatürü Urfa'da birleşmiştir." (3) "Urfa ve çevresindeki manastırlarda önemli metinler Aramca'ya ve Aramcadan diğer dillere, özellikle Elenceye çevriliyordu. Bugün Ortodoks kiliseleri dahil bütün doğu kiliselerinde okunan ilahiler Urfa kökenlidir. Bizans müziğinin etkilendiği kilise müziği de Urfa'dan kaynaklanmıştır" (4)

Hıristiyanlığın tahrif döneminde de çeşitli ekoller Urfa bölgesinde üslenmişlerdir. Yahudi bir düşünür olan El Kasai'inin başlattığı akım "Elkasidcilik", Anadolu ve Filistin üzerinden Latin dünyasını etkileyen, Türkistan'a ve Çin'e kadar yayılan "Manicilik", Gnostik felsefeci Urfalı Bar-Dayşan'ın bölgede yaygınlaştırdığı "Gnostisizm" söz konusu ekollerin başında gelmektedir. (Gnostisizm'le kilise adına mücadele verenlerden biri de yine bir Urfalı olan Afram'dır.)

Urfa Bölgesi M.S. 639 yılında İslam orduları tarafından fethedilerek aslına, yani binlerce yıllık İbrahimi hareketin son ve mütekamil halkası İslam'a kavuşturuldu. Hz.İbrahim A.S. tarafından bu topraklara atılan ve toprağa binlerce yıl rengini veren tohum meyvesini vermiş oldu.

- Urfa, Haçlı seferleri döneminde bir süre Haçlıların eline geçse de günümüze kadar İslami hüviyetini büyük bir içtenlikle korumuştur.-

İslami dönemde bölge dini öneminin zirvesine ulaşmıştır. "Harran aynı zamanda İslam tarihinde dini ilimlerin, tarih yazarlığının önemli merkezlerinden oldu. Bu şehirden hadis, fıkıh, tefsir, tarih ilimleri sahalarında değerli eserler yazan pek çok alim yetişti." Bölgede yetişen pek çok alimden bazıları şunlardır: Batılıların Albatanius dedikleri astronom el-Battani, matematikçi Cabir Bin Hayyam ve büyük bir zühd sahibi Hayat el-Harrani ve önemli bir deha İbn-i Teymiye'dir.

SONUÇ

Urfa bölgesi bir yönden insanlık tarihi süresince medeniyetlerin zaman zaman kesiştiği kültürel öğelerini takat ettiği ya da diğer medeniyet bölgelerine ulaşmakta olmazsa olmaz özelliğe sahip menzil kabul ettikleri bir bölgedir. Bir başka deyişle "Ey insanlar! doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi milletlerle kabilelere ayırdık.. "(5) şeklinde ifade olunan ayetteki "tanışmanın" menzillerinden biridir.

Diğer bir yönden ise Urfa, İbrahimi kültürü şekillendirdiği bir yapıya sahiptir.

Bu bağlamda belirtmeliyiz ki Urfa, başka inanç ve düşünce sistemlerinin kültürel varlıklarına toplumsal barışı bozmamaları ölçüsünde izin vermiş, bunların insanlık yararına ortaya koydukları bilimsel, sanatsal, sosyal vb. değerleri müminin yitik malı anlayışıyla kabullenerek İbrahimi kültürün parçası haline getirmesini de bilmiştir.

Urfa Kültürü ve sosyal yapısı değerlendirilirken binlerce yıllık bu birikim göz ardı edilemez. Yakın tarihimizde suni sebeblerle geri kalmışlığa sebeb olunan Urfa'nın ilerlemesinin yolu tarihi misyonuna kavuşmasından geçer.

Medeniyetlerin diyalog merkezi ve dolayısıyla medeniyet doğuran şehir Urfa ancak bu şekilde dünya düzenine yeniden damgasını vurarak önemine kavuşur.

(1) Ali Şeriati, HACC
(2) " " "
(3) Asur Tarihi
(4) Asur Tarihi
(5) Kur'an-ı Kerim Hucurat-13

Ders

Mehmet H.ÖCAL

Urfa'da "Sıra Gecesi",
Ezelden "Şûra" gecesi...

Anılacaklar anılmış,
Bir gayede toplanılmış,
Lezzet işin burasında...

Gelenlerin arasında;
Buluntu Hoca(*) sohbete
Dalmış, vaz'u nasihate...

Bir ara susar, su ister...
İki kişi seğirtirler;
Biri genç, biri yaşlıdır,
Yaşlısı pek telâşlıdır..
Hoca suyu Ondan ister,
"Genç yerinde otursun" der..

Dostları merak ederler,
"-Hocam, bu nasıl iş?" derler...
Tavrını açıklar.. Şöyle:
"-Elbet şaşarsınız böyle..
Aydınlanmak için âlim,
Yoldaşlığa halim-selim...
Ayak işlerine cahil,
Geçit yoklamağa bahil
Seçilir... Bilmez misiniz?.."

Doğru söze ne dersiniz..
Genç, bir "Hâfız-ı Kur'ân"dı,
Bilgili, cesur bir can'dı...

(*) Hacı Abdurrahman Buluntu Hocaefendi (1865-1968)

İki Komşu

Lütfiye KAVŞUT

Çok eski zamanlarda bir mahallede oturan orta yaşlı iki komşu varmış. Bu komşulardan biri geçimsiz, asık yüzlü kıskanç huylu, diğeri iyi huylu, güleryüzlü, hoş görülü imiş.

O zamanlar evlerde şimdiki gibi banyolar olmadığından herkes yıkanmak için hamamlara gidermiş. Hamamlarda yer bulmak, rahat yıkanmak içinde erken gidenler olurmuş.

İyi komşu bir gün, daha gün yeni ağırırken hamama gitmiş. Hamamda kimseler yokmuş henüz. Yıkanmak için soyunup peştemalına sarınıp içeri giriyor, bakıyor içeride birileri neşeyle şarkı söylüyor, eğleniyorlarmış.

Kadını görünce etrafını sarmışlar, selamlaşmışlar. Kadın "siz kimlersiniz, kimlerdensiniz" diye sormuş. "Biz peri kızlarız, sen de bize katıl birlikte hem eğlenelim hem yıkanalım" demiş. Biri öyleyse söyle bakalım "İlk baharı sever misin?" demişler. Kadın "hem de çok" diye cevap vermiş. "İlkbahar gelince ağaçlar filizlenir, yeşerir, çiçeklenir. Her taraf yemyeşil rengarenk olur, cennete döner. Dereler daha bir coşkulu akar. Kuşlar şarkılar söyler, arılar, kelebekler çiçekten çiçeğe uçuşurlar. Güneş adeta daha parlak doğar. İnsanın içini sevinç kaplar. Hava mis gibidir. Hiç sevilmez mi ilkbahar" demiş. Başka biri "peki ya yaz mevsimini sever misin?"diye sormuş. Kadın "hem de çook" demiş. "Yaz gelince havalar ısınır, meyvalar, sebzeler olgunlaşır. Bolluk, bereket çoğalır. Deniz mevsimidir. Gökyüzü pırıl pırıl, masmavi olur. Geceleri yıldızlarla süslenir. Hiç sevilmez mi yaz mevsimi" demiş. Bir diğeri, "ya sonbaharı yani güz mevsimini sever misin?" demiş. Havalar yazın sıcağını silercesine serinler. Ağaçların yaprakları sararıp dökülür. Bereketli yağmurlar düşmeye başlar. Bütün canlılar kışa hazırlığa başlar. İnsanlarda harıl harıl çalışıp kışlık erzaklarını hazırlamaya başlar. Bulgular kaynatılır, biberler kurutulur, salçalar, şıralar yapılır. Meyve ve sebzeler usullerine göre hazırlanıp saklanır. Güz boyunca bu tatlı telaş sürüp gider. Hiç sevilmez mi sonbahar" demiş.

Diğer bir başkası da "ya kışı, kışı sever misin?" demiş. Kadın "hem de çoook" demiş. "Ocakta yanan odunların ısıttığı sıcak bir evde pencerenin önünde oturup lapa lapa yağan karı seyretmek ne güzeldir. Kar her tarafı bembeyaz bir örtüyle kaplar, toprağı dinlendirip bahara hazırlar, mikropları öldürür. Kızak kaymak, kar topu oynamak, kardan adam yapmakta çok zevkli olur. Uzun kış gecelerinde mısır patlatarak ailece oyunlar oynamanın bilmeceler sormanın, masal dinlemenin tadına doyulmuz. Hiç sevilmez mi kış" demiş.

Periler kadını çok sevmişler, hem yıkanmasına yardımcı olmuşlar, hem de çıkarken ona gençlik ve güzellik armağan etmişler.

Kadın gençleşmiş ve güzelleşmiş olarak eve gelmiş. Yüzünü pırıl pırıl bir aydınlık, bir nur kaplamış adeta.

Komşusu kadını görünce hem şaşırarak hem kıskanarak "Ne oldu sana böyle komşum?" diye sormuş. Ne yaptın da böyle güzelleştin?" demiş. Kadın komşusunun kendisini kıskandığını bildiğinden bazı kısımları atlayarak, çok erken saatte hamama gittiğini, perilerle karşılaşıp onlarla birlikte yıkandım, çıkarken de bana armağan verdiler diye anlatmış. Sorulardan cevaplardan bahsetmemiş.

Komşusu içinden ben de gideyim. Ben daha çok yıkanır daha güzel olurum" diye düşünmüş. Düşündüğünü de yaparmış.

Ertesi gün daha erken kalkıp hamama gitmiş. Soyunup peştemalını sarınıp içeri girmiş. Komşusunun anlattığı perilerin orada olduğunu görmüş.Periler etrafını sarmışlar. "Sen de bizim oyunumuza katılır mısın" demişler. Kadın "ben çocukmuyum, oyun oynayayım" demiş. Periler "sana bir kaç soru soralım öyleyse" demişler. Kadın "peki sorun" demiş. Biri "ilkbaharı sever misin" demiş. Kadın "aman nesini seveyim, ilkbahar sıkıntıdır" demiş. Diğeri "ya yaz mevsimini sever misin?" demiş. Kadın "aman nesini seveyim, yazın sineği çoktur, böceği, sıcağı çoktur" demiş. Bir peri yine sormuş "Sonbaharı (güzü) sever misin?" demiş. Kadın "nesini seveyim, olmaz olsun işi çoktur" demiş.Bir başka peri "kışı sever misin acaba?" demiş. Kadın "nesini seveyim kışın, soğuğu çoktur, insan evinden çıkamaz tembel tembel oturur, ben karı da, kışı da hiç sevmem" demiş. Kadın yıkanmış temizlenmiş, artık çıkacakken periler bu kadına da bir armağan vermişler. Kadın sevinerek evine gelmiş ve umutla aynanın karşısına geçmiş, bir de ne görsün, daha yaşlı, daha çirkin olmuş.

Periler ona her şeyi aksi ve çirkin gördüğü, sevmeyi ve mutlu olmayı bilmediği için çirkinlik ve yaşlılık armağan etmişler.

O gün bugündür iyimser güleryüzlü insanlar hep genç ve güzel kalırlarmış. Huysuz ve asık yüzlü insanlar da hep çirkin ve yaşlı görünürlermiş.

İSOT (Biber)

Cemal ELÇİ

A. İSOT HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1. Tarihçe

Biber solancea familyasından olup, dünyanın çeşitli ülkelerinde yaygın yetiştiriciliği yapılan önemli bir sebzedir. Anavatanı, orta ve Güney Amerika ülkeleri olan Meksika, Bolivya, Peru, Şişli, Brezilya ve Arjantin'dir.

Bu ülkeleri içine alan bölgede MÖ 7000 yılından beri, besin maddesi, baharat, ilaç ve süs eşyası olarak değerlendirildiği, Kızılderelilere ait arkeolojik bulgular üzerindeki şekil ve resimlerden anlaşılır. Aynı bulgular, biberin yetiştirilen ilk kültür bitkileri arasında bulunduğunu ve yetiştiriciliğinin MÖ.2000 yıllarına kadar indiğini kanıtlar.

Biberin, eski dünyaya getirilişinin Kristof Kolomb'un 1493'te yaptığı ikinci seyahati sırasında gerçekleştiği bilinir. Önce Avrupa'da Portekiz ve İspanya'ya getirilen ve burada yetiştirilmeye başlanan bu ürün, sonra Araplar tarafından Kuzey Afrika'ya buradan da Orta Afrika'ya götürülmüştür. Orta Doğu ve Anadolu ile Orta Avrupa'ya gelişi ise 16.y.y'da olmuştur. Biber, İspanya'ya 1493'te, İngiltere'ye 1548'de, Orta Avrupa'ya 1585'te girmiştir. Bugün Hindistan'da bibere "chillies" ABD'de acı biberin bir çeşidine "chilli" denir.

Macaristan'da ve Balkanlar'da acı biber yetiştiriciliği, Osmanlı İmparatorluğundan beri yapılır. Osmanlı İmparatorluğu zamanında özellikle 16. yy.da Orta Avrupa ülkeleriyle işbirliği sonucunda biber önce İstanbul'a getirilmiş, buradanda Türkiye'ye yayılmıştır.

Bugün Antarktika hariç bütün kıtalara yayılmış biberin dünya üretimi dokuz milyon tona ulaşır.

2. Çeşitleri

a. İnce uzun kalem biberi

1. Renki sarı lezzeti tatlı olan
2. Rengi yeşil lezzeti acı olan

Bu iki gruba giren biberler, uzun narin yapılı genellikle orta koyulukta yeşil renkli ince duvarlı bazen acı, bazen tatlı ince uzun kalem biberlerle, daha koyu yeşil, daha kalın duvarlı oldukça sert dokulu, daha kısa boylu, acı ve tatlı çeşitleri içeren uzun koyu yeşil biberler yer alır. Salata ve turşu yapımında, ayrıca kebapların yanında garnitür olarak kullanılır. Örtü altında da yetiştirilmeye elverişlidir.

b. Çarliston biberi

Uzun biberler grubunda yer almakla birlikte daha iri daha kalın duvarlı, etli olduklarından ayrı bir grubu teşkil ederler. Meyveleri sarı ve yeşil renkte, lezzeti tatlı ve acı, uzun koni şeklinde, etleri kalın ve kabadır. En çok salata ve turşuluk olarak yetiştirilir.

c. Dolmalık Biberler

1. Sarı Dolmalık biberler: Meyveleri sarı renkli, 3-4 bölümü, ince kabuklu, orta büyüklükteki tatlı ve verimlidir. Dekara verimi 2-4 tondur. Pazarda çok tutulur. Lezzetli, tatlı ve acı olanları vardır.

2- Yeşil Dolmalık biberler: Meyveleri yeşil renkli, 3-4 bölümlü, ince kabuklu, orta büyüklükte, tatlı ve verimlidir. Dekara 2-4 tondur. Seralarda ve alçak tünellerde yetiştirilmesi uygundur.

d. Kırmızı Domates Biberi

Şekli domatese benzer. Rengi kırmızı eti çok kırmızıdır. Eti çok, lezzeti tatlıdır. En çok Marmara bölgesinde yetişir. Dekara verimi 2-3 tondur. Salça yapımında kullanıldığı gibi içi doldurularak turşu gibi değerlendirilir.

e. Kırmızı toz biber yapımında kullanılan biberler

Ülkemizde kırmızı toz biber yapımında kullanılan biberler saf olmayıp, genetik yönden karışık popülasyon halindedir. Şanlıurfa, Kahramanmaraş, Gaziantep, Kayseri, Bilecik, Bursa ve Sakarya'da yetiştirilen kurutmalık toz biber çeşitlerinin şekilleri konik ve uzun konik olup tadı acıdır. Bu yerli çeşitler içerisinden, ıslah çalışmaları ile saf asitler elde etmek mümkündür. Ülkemizde elde edilen kırmızı biberlerden büyük bir kısmı pastırma sanayiinde kullanıldığı gibi çorbalarda ve çeşitli yemeklerde kullanılır.

f. Bazı yabancı biber çeşitleri:

California Wonder, Yolo Wonder, Melody, Anaheim Chili, Pip

3. Özellikleri

a. Yapısı ve görünüşü

Bitki başlangıçta tek gövdeli olarak büyük. Fakat bir süre sonra ikiye ayrılır. Bölünme noktasında bir veya daha fazla yaprak meydana geldikten sonra, her bir dal tekrar bölünür ve her bir bölünme noktasında yeni çiçek tomurcuğu oluşur. Bu tomurcuklar ikinci derecede çiçekler olarak adlandırılır. Bitki, büyümesine bu şekilde devam eder. Çiçek tomurcukları, bitkide her bir seviyede yukarda açıklandığı gibi olur. Ancak, düzenli meyve elde edebilmek için bitkinin kuvvetli ve sağlıklı olması gerekir. Uygun koşullarda 0.50-1.80 metre kadar boylanabilir. Bitki odunsu gövdesiyle dik bir şekilde büyür.

b. Meyve

Meyve Şekilleri oldukça farklıdır. Bundan dolayı botanik sınıflandırmada biberler 5-10 gruba ayrılır. Genel olarak biberleri uzun tipli ve yuvarlak tipli meyveler olarak ikiye ayırmak mümkündür. Meyvelerde et kalınlığı farklıdır.

Bazı türlerde meyve eti oldukça kalındır. Bunun yanında biberler, acı, az acı ve tatlı olarak üçe ayrılır. Başlangıçta meyve etinin rengi yeşil veya beyazımsı sarıdır. Tam olgun bir meyvede renk beyaz, sarı, kırmızı, koyu kırmızı mor ve morumsu siyah olur.

Genellikle capsicum annum L. (biber)'in meyveleri tek, tek meydana gelir. Bu türün çeşitleri kırmızı, yeşil, sarı renkli olan tatlı biberler ile acı ve tatlı toz biberleri kapsar. Capsicum fruets L.her çiçek demetinde bir kaç çiçeği ve meyvesi olan bir bitkidir. Tropik bölgelerde çok yıllıktır. Kültürü yapılan tipler kuş biberi, kiraz biberi ve salkım biberidir.

4. Üretimi (Yetiştirme)

Dokuz milyon ton olarak tahmin edilen yıllık biber üretiminde, en büyük üretici ülke Çin olup bunu sırasıyla Nijerya, Türkiye, Meksika, İspanya, İtalya, Yugoslavya, Romanya takip eder. Türkiye dünya biber üretiminde üçüncü sırada yer alır. Ve tek başına dünya biber üretiminin %8.5 lik bölümünü karşılar.

Ülkemizde biber, çoğunlukla taze tüketilmek üzere bütün bölgelerimizde yetiştirilir. Fakat bunun yanında Marmara, Ege, Doğu Akdeniz, Güneydoğu Anadolu bölgelerimizde sanayi hammaddesi olarak turşu, konserve, acı sos, salça, derin dondurma ve kurutma amaçlı kullanılır. Biber günümüzde mutfaklarımızın vazgeçilmez bir sebzesidir. Taze ve kurutulmuş olarak her türlü yemeklerimizde kullanılmaktadır. Bunun yanında garnitür, pul ve toz biber olarakta çok geniş bir kullanım alanına sahiptir. Bulunduğu toplumda folklorik öğelerde yer almış ve adına türküler bile yakılmıştır.

Bu açıdan Şanlıurfa ve Kahramanmaraş illerimizin özel bir konumu vardır. Hatta ülkemizde isot denilince Şanlıurfa, Şanlıurfa denilince isot akla gelmektedir. Kırmızı kuru biber üretimi en

fazla bu iki ilimizde yapılmakta olup ülkenin iç gereksinimini karşıladığı gibi dışarıya da satılmakta ve önemli bir döviz kaynağı oluşturmaktadır.

FAO (Dünya Tarım Örgütü)'nün tarımsal istatistiklere göre 1990 yılında Türkiye'nin işlenmiş biber ihracatı 2000 ton olmuş ve 6.6 milyon dolar döviz getirisi sağlamıştır. Bunun çok büyük bir bölümü işlenmiş kuru kırmızı biberdir. Buna rağmen taze biber üretiminde Türkiye 3. sırayı almasına karşın, Dünya işlenmiş biber ticaretinde ne yazık ki iyi bir pozisyonda değildir ve yalnızca %3'lük bir paya sahiptir.

a. Yetiştirilmesi için Gerekli İklim Koşulları

Biber ılık ve sıcak iklim sebzesidir. Soğuklardan çok korkar. Biberin en uygun sıcaklık isteği 20-30° Cdir. Bitkiler 5°C'ye kadar hayati işlevlerini devam ettirirler. Yalnız 8°C'den sonra çiçek tomurcuklarının oluşumu durur. Bitkiler 0°C ve bazen -2°C'ye kadar olan çok kısa süreli soğukları nadiren donmadan atlatırlar. Çünkü sıcaklık -2,-3°C'ye düştüğü zaman tamamen zarar görür. Soğuğun uzun süre devam etmesi halinde 0°C'nin altındaki sıcaklıklarda ölüm meydana gelir. 35°C'nin üzerindeki sıcaklıklarda bitki büyümesi ve gelişmesi çok yavaşlar. 45°C'nın üzerindeki sıcaklıklarda büyüme tümüyle durur. Yüksek sıcaklıklarda meyvelerde acılaşma da başlar.

Sıcaklıkla birlikte toprak rutubetini de sever. Bitkilerin iyi bir gelişme göstermesi düzenli sulamaya bağlıdır. Diğer tarafta gereğinden fazla sulamadan da kaçınılmalıdır.

Sıcaklığın biberlerde meyve bağlama ve olgunluğu üzerine de etkisi vardır. Örneğin iri kampana biberleri üzerinde yapılan çalışmada bunların 15-21°C'lerde yüksek oranda meyve bağladıkları ve dolayısıyla çok iyi sonuç verdikleri görülmüştür. Bunun yanında sıcaklık 15°C'nin altına düştüğü ve 32 °C'nin üzerine çıktığı durumlarda da sonuç iyi olmamıştır. Diğer taraftan acı ve tatlı biberler üzerinde yapılan çalışmalarda, acı biberlerin tatlı biberlere nazaran fazla olmamak şartıyla yüksek sıcaklığa karşı daha toleranslı oldukları belirlenmiştir.

Biberler, ışık ve sıcaklığın yanında nemden de hoşlanırlar. Kuru bir ortamda iyi gelişemezler. Biberler hiçbir zaman susuz bırakılmamalıdır. Toprakta devamlı %60-70 nem bulunmalıdır. Sudan hoşlanması yanında, fazla suya karşı kökler duyarlıdır. Çabuk çürür ve hastalanır. Suyun azalmasıyla meyveler küçük kalır ve irişelemezler. Çoğu kez çiçek silkmeleri görülür. Aynı durum suyun düzgün verilmemesi, yani bol sulamadan sonra, bitkiyi uzun tutup tekrar bol su vermekle de ortaya çıkar.

b. Yetiştirilmesi için Gerekli Toprak İstekleri

Genelde toprak isteği yönünden fazla seçici değildir. Biberlerde, iyi bir gelişme ve verimlilik için, oldukça derin, geçirgen, su tutma özelliği iyi, besin ve organik maddece zengin, bahçe toprağı denilen tınlı topraklarda iyi sonuç alınmaktadır. Kökleri narin yapıda olduklarından, ağır killi, havasız ve su tutan topraklarda iyi yetiştiricilik yapılamaz. Erken ürün elde etmek amacıyla yapılan yetiştirmelerde takviye edilmiş Kumlu topraklar ve özellikle Kumlu tınlı topraklar uygundur. Buna karşılık geç olmakla birlikte, bol ürün almak arzu edildiğinde Kumlu-Tınlı topraklar tercih edilebilir. Biberler Tınlı-Kumlu, Tınlı-Hafif killi organik maddece zengin topraklar üzerinde en iyi gelişmeyi ve verimi verir. Toprak ph'sının 6.0-6.5 olması istenir.

c. Yetiştirilmesi için Gerekli Gübreleme İstekleri

Genel bir gübreleme uygulaması 11.5 kg/N/da, 20 kg/da P2 05, 20 kg K 20/da, dır. Bununla birlikte uygulanan her gübrenin miktarı toprağın besin maddesi durumuna göre değiştirilmelidir. Özellikle nemli bölgelerde Azotun 3/2 kadar olan kısmı çiçeklenme ve meyve tutumunda taban gübresi olarak uygulanmalıdır.

d. Fidelerin yetiştirilmesi:

Biber, tohumları sıcak yastıklara ekilir. Ekim sıraya yapılır. Birçok yetiştiricinin yaptığı gibi, serpme ekim yapılması önerilemez. Çünkü, bakım işlerinin kolaylığı ve fidelerin pişkin olarak yetişmesi için sıraya ekim tercih edilmelidir. Sırayı ekimde, yastık üzerinde 8-10 cm aralıklarla açılan çizgilere tohumlar 1 cm aralıklarla ekilir.

Tohum ekim zamanı, fidelerin yastıkta kalma süreleri yani fidelerin açıktaki yerlerine dikim zamanı göz önüne tutularak ayarlanır. Ülkemizde genellikle biber tohumları Ocak-Mart ayları içinde ekilmektedir. Uygun koşullarda tohumlar 10-12 gün içerisinde toprak yüzüne çıkarlar. Yetiştiricinin şartları uygun ise, fideler 3-4 yapraklı oldukları zaman ılık yastıklara veya saksılara şaşırtılarak pişkin fideler elde edilebilir.

Biber yetiştirilecek bahçe belirlenen gübrelerle gübrelenir. İşlenir ve tırmıklanarak düzeltilir. Biberler düzenli sulanarak yetiştirildiklerinden ve karık usulu sulama yapıldığından yetiştirilme yerinde masuralar hazırlanır tek sıralı yetiştirmelerde ise 0.25-0.30 m genişliğinde, çift sıralı yetiştirmelerde ise 0.40-0.60 m genişliğinde ve uygun uzunlukta masuralar hazırlanır.

Don tehlikesi tamamen kalktıktan ve sıcaklık 15°C olduğu zaman dikime başlanır. Fideler genellikle topraksız olarak dikilir. Topraksız olarak sıcak yastıklardan alınacak fidelerin köklerinin, zedelenmeden çıkarılmasına özen gösterilir. Bunun için sıcak yastıklar, fideler alınmadan önce sulanır. Fideler sıcak yastıklardan alındıktan hemen sonra dikilir. Dikimde plantuvardan yararlanılır.

e. Hasat

Biberlerde hasat elle yapılır. Hasat çeşit ve bölge koşullarına göre değişir. İlkbahar başlarında dikim yapılan yerlerde hasada Mayıs içinde başlandığı halde, daha soğuk yerlerde ise Ağustos, Eylül aylarında yapılır. Eğer ikinci ürün olarak Haziran sonu veya Temmuz başında fide dikilmiş ise, hasat sonbahar donlarının başladığı devreye kadar devam edebilir.

Bakım işleri ve özellikle sulamalar düzenli yapılmış ise, kültür bitkileri arasında mevcut koşullara göre en uzun hasat devresi biberlerde görülür. Hasat 5-6 ay kadar devam edebilir. Kırmızı toz biber üretimi için yetiştirilen biberler tamamen kızarıncaya kadar bitki üzerinde bırakılır.

Hasada elverişli hale geldiklerinde toplanarak bir yere serilir. Birkaç gün süreyle güneş altında iyice kurutulur. Bundan sonra özel değirmenlerde öğütülerek toz biber haline getirilir.

f. Verim

Biberlerde verim çeşidin verimliliğine, iriliğine, yetiştirme ve bakım koşulları ile vejetasyon süresine göre değişir. Normal koşullarda sivri biberlerde kök başına ortalama 15-20 adet, dolmalık biberlerde ise 12-16 adet meyve alınır. Bununla birlikte uygun koşullarda ve özellikle vejetasyon süresi uzun olan yerlerde sivri biberlerden kök başına 70-90 meyve alınabilmektedir.

Ağırlık esasına göre, verim Sivri Biberlerde kök başına 0.300-1.300 kg, Dolmalık Biberlerde 0.350-2.100 kg, Çarliston biberlerde ise 0.300-1.300 kg'dır. Bir dönümden 1-4 ton biber alınır.

g. Kalite Hataları

Şeklin bozulması, rengin açılması, güneş yanıklar en belirgin kalite hatalarıdır. Sivri biberlerin düzgün olması, fazla eğrilmemesi istenir. Taze biberlerde kızarma belirtileri, rengin bozulmasına ve kalitenin düşmesine neden olur. Ayrıca meyve üzerinde mantar, bakteriyel kökenli çürümeler arzu edilmez. Meyvelerin istenen büyüklüğü almaması başlıca kalite hataları arasındadır.

h. Biberin Standardizasyonu

Taze biberler, bütün, sağlam, temiz ve iyi gelişmiş olmalıdır. Yabancı koku ve tat, anormal dış nem bulunmamalı, don zararı ve güneş yanığı olmamalıdır. TS 1205'e göre taze biberler çeşit olarak önce kısımlara, sonra her çeşit özellik-

lere göre sınıflara ayrılmaktadır.

Ülkemizde çeşit olarak TS 1205 kapsamına Sivri, Çarliston, Dolmalık, 11B-14 California Wonder, Yolo Wonder ve Dometes biberleri alınmış, diğerlerinin kendi ad ve kökeni ile belirleneceği kaydedilmiştir.

Boylara ayırmada çap esas alınmış ve sapa yakın omuz kısmı ölçülmüştür. Boylama sadece 1. sınıf için zorunlu tutulmuştur. Çap farkının bir ambalaj içinde 20 mm'yi geçmesine izin verilmez.

Birinci sınıf biberler, iyi nitelikte, sıkı yapılı, olgunluk durumuna göre çeşidin normal renk ve şeklinde özürsüz olmalıdır. Saplar kesilmiş ise, sapın boyu 1cm den daha kısa olmalıdır. Bu sınıfta, diğer 2. sınıfa giren biberlerden, sayı ile ağırlık olarak en çok % 10 oranına kadar tolerans, 5 mm'nin üstünde çapları olanlardan %10.5mm'nin altında olanlardan %5 oranında bulunabilir.

İkinci sınıf biberlerde, 1. sınıfa girmeyen fakat genel özellikleri kapsayan biberler yer alır. Bu sınıfta 1 cm^2yi geçmeyen güneş yanıklarına 2 cm'yi geçmeyen boyuna yaralara yer verilir. Genel özelliklere uymayan fakat tüketime elverişli biberlerden sayıca ve ağırlıkça en çok %10 oranına kadar tolerans tanınır. Taze biberlerde renk toleransına izin verilmemektedir.

Her ambalajdaki biberlerin çeşit, sınıf ve boy bakımından bir örnek olması istenir.

ı. Biber ambalaj kapları

Ambalaj kapları, biberin ulaşımı ve satılması sırasında ürünü iyi koruyacak nitelikte olmalıdır. Ambalajda karton kutular, tahta sandıklar kullanılır. Kutular 3-5 kg'lik biber alırlar. Bunun yanında ülkemizde 10-15 kg biber alan kasalar, küfeler ve naylon torbalar kullanılmaktadır. Hatta son yıllarda biberin dökme olarak 20-30 kg'lık naylon torbalar içinde ambalajlandığını görmek mümkündür. Ambalaj içinde hiçbir yabancı madde bulunmamalıdır. Birinci sınıfta biberler ambalaj içine sıra halinde dizilmelidir. İkinci sınıfta ise yığma yapılabilir.

5. Beslenme ve Sağlık

Biberler daha çok sofralarımızda taze olarak kullanılır. Zeytinyağlı ve etli yemekleri yapılır. Biberden salça yapılarak yemeklere renk ve tat verilir. Son yıllarda biber suyu geniş ölçüde kullanılmaya başlanılmıştır. Sanayide biber tozu geniş ölçüde kullanılır. Ayrıca pastırma yapımında ve çeşitli ilaçların yapımında toz biber kullanılır.

100 gr taze yeşil tatlı biberde 29 kalori, 1.1 gr Protein, 0.2 gr Yağ, 92.6 gr Su, 4.2 gr. Karbonhidrat ve 1.4 gr Selüloz vardır. Yine yeşil tatlı biberler A, B1, B2, C vitamince zengindir. Biberde ayrıca P ve K vitaminleri ile alkoloidler vardır. Bunlar mideyi kuvvetlendirir, hazmı arttırır ve iştah açar.

P vitamini ise kan dolaşımını uyarır ve kan basıncını ayarlar. K vitamini kanamayı durdurur. Özellikle acı biber kadın ve erkeklerde cinsel isteği çoğaltır.

Biber tohumlarındaki yağ oranı %25-28 dir. Biberde capsaicin denilen alkoloid bulunur, bu alkoloidin oranına göre biberde oluşan acılık, iştah açıcı özelliği ile birlikte sindirim sisteminde dezenfekte edici bir madde olarak ayrı bir önem taşır. Suyu sıkıldığı zaman veya dışarıdan sürüldüğünde romatizmaya iyi gelir. Ayrıca Pleuritis ve Angina Pektoris hastalılara karşı ilaç olarak kullanır.

Son yıllarda biber suyu adale ağrısı ve romatizma için çeşitli ilaçların bileşimine girmektedir.

6. Biberlerde Aflatoksin - Toksin ve Oluşumu

Aflatoksin, ilk defa 1960 yılında "Hindi X" hastalığı nedeniyle keşfedilmiştir. Bu hastalıkta binlerce hindi palazı ölmüş ve çalışmalar sonucu Brezilya'dan alınan yer fıstığı küspesinin buna neden olduğu anlaşılmıştır. Toksin etkeni küspeden kloroform ile ekstrakte edilmiştir. Daha sonra toksinin "Aspergillus Flavus" tarafından oluşturulduğu belirlenmiştir.

Toksine onu oluşturan Fungus'un adından dolayı "Aflatoksin" adı verilmiştir. Aflatoksin" adı verilmiştir. Aflatoksin'in kronik etkisi kanser yapıcı olmasıdır. Aflatoksin B1 karaciğerde metabolize olarak terminal furan halkasındaki çift bağa bir oksijen dahil olarak Aflatoksin B1 epoksid meydana gelir. Bu metabolit biyolojik olarak çok daha aktif olup DNA ile birleşerek mutagen ve karsinojen bir etki oluşturmaktadır. Gıdalarda aflatoksinin yaygın olduğu Afrika ülkelerinde karaciğer kanseri vakası 100/100.000.kişi/yıl düzeyinde çıkabilirken ABD de bu oran 0.5/100.000 kişi/yıl civarındadır. Yapılan çalışmalar bunun gıda ile alınan Aflatoksin miktarıyla ilişkili olduğunu göstermiştir.

Aflatoksin'ler, Aspergillus Flavus ve Aspergillus Parasiticus adlı mantarların bazı ırkları tarafından Aflatoksin oluşumu için uygun ortam oluşur.

Yaş meyve sebze üreten ülkelerin çok önemli bir sorunu olan Aflatoksin, buğday, arpa, mısır, incir, zeytin, fıstık, yer fıstığı ve baharat gibi pek çok üründe belirlenmiştir.

Aflatoksin üreten mantarlar toprakta yaşayan mikroorganizmalar olup, ürüne toprakla temas sırasında bulaşırlar. Bazı yörelerimizde hasat olgunluğuna gelen kırmızı biberler, toprak üzerine serilerek kurutulmaktadırlar. Canlı organizma olan biberlerin solunum yapıp ısı ve nem açığa çıkarması yığınların arasında sıcak ve nemli bir ortam oluşturmaktadır. Bu uygun ortam, topraktan ürüne bulaşmış olan, Aflatoksin üretebilen mikroorganizmaların faaliyeti için çok uygun olmaktadır. Bu şekilde toprak üzerine serilerek kurutulan ürünlerde kanserojen etkili Aflatoksinin oluşması mümkündür.

İhracat potansiyeli yüksek olan, yöremizde büyük ekonomik öneme sahip kırmızı biberlerdeki bu problemin çözümü için ürünler mümkün olduğu kadar kısa sürede ve toprakla temas ettirilmeden kurutulmalıdır. Bunun için plastik, tel ızgara, beton zemin vs. üzerinde kurutma gibi en basit fakat toprak üzerinde kurutmaya kıyasla daha uygun yöntemler yanında en iyi yöntemin suni kurutma şekli olduğu yapılan araştırmalarla kanıtlanmıştır.

Kurutulmuş kuru ürünün sıcaklığı 16°C'nın altında ve oransal nemi %60 tan düşük olan depolarda saklanması, depolama sırasındaki bozulmayı ve Aflatoksin oluşumunu önler. Kuru ve toz haline getirilen biberin, nem çekme kapasitesi çok yüksektir. Nisbi nemi, yüksek ortamda bekletilirse ortamın nemini çekerek kızışma dediğimiz bozunma olayıda meydana gelir. Depolamadan önce, üründe Aflatoksin miktarı sıfır dahi olsa, biber kötü koşullarda depolanmış ise Aflatoksin miktarının yükseldiği belirlenmiştir.

Kırmızı biberler, içeriğindeki capsaicin maddesi nedeniyle iştah açıcı bağırsak sistemini dezenfekte edici P vitamini ile kanın alışkanlığını arttırıcı, şeker hastalığı ile kolestrole iyi geldiği, kanseri önlediği bilim adamları tarafından belirtilmektedir.

Sonuç olarak, üzerinde önemle durulması gereken konu, ileride meydana gelebilecek zararlı sonuçların bugünden önlenebilmesi için biberin toprak üzerine serilerek kurutulmasından mutlaka vazgeçilmeli, bunun yerine temiz bir beton zemin, tel ızgaralar üzerinde kurutulmaya başlanılması alınması gereken önlemlerdir.

Aflatoksin yönünden önemli ölçüde problemi olan ürünlerden biriside toz ve pul kırmızı biberdir. Dünyanın birçok yerinde yapılan çalışmalarda biberlerin önemli ölçüde Aflatoksinle bulaşık olduğu belirtilmektedir. Almanya'da yapılan bir tarama çalışmasında çok büyük bir çoğunluğu Türkiye'den ithal edilmiş olan 204 kırmızı biber numunesinde ve bunların %50 sinde limitlerin üzerinde Aflatoksin olduğu belirlenmiştir. Bu örneklerdeki Aflatoksin miktarı 2 ppb'den 150 ppb'ye kadar değişmektedir.

Ürünlerde Aflatoksin oluşumunun engellene-

bilmesi için toksin oluşumunu etkileyen faktörleri bilmek gerekir. Aflatoksin Aspergillus Flavus ve Aspergillus Parasiticus türlerine ait Funguslar tarafından meydana getirilmektedir. Bu Funguslar koyu veya açık yeşil renkli koloniler oluşturmaktadır. Ancak Suşlar arasında Aflatoksin oluşturma yönünden çok önemli farklılıklar vardır.

a. Aflatoksin oluşumunu etkileyen faktörler

1. Fiziksel faktörler: Nem, kuruma hızı, ıslanma, nisbi nem, sıcaklık, mekanik hasarlar vb.

2. Kimyasal faktörler: Karbondioksit, oksijen, vasatın tabiatı mineral maddeler kimyasal işlemler

3. Biyolojik faktörler: Bitki stresı, böcek faaliyeti, funguslar, bitki varyete farklılıkları, Fungus, Suş farklılıkları, spor yükü ve mikrobiyolojik ekosistem olarak gruplandırılırlar.

Aflatoksin oluşumuna sıcaklığın etkisi birçok araştırıcı tarafından incelenmiştir. Fungus 6-8°C ile 44-45 °C arasında gelişebiliyor olmasına karşılık toksin kabaca 11-37°C arasında oluşmaktadır. Mekanik hasarlarda toksin oluşumunu arttıran önemli etmenlerdir. Böcek hasarları diğer Fungusların enfeksiyonu A. Flavus'un ürünü tarlada enfeksiyonunu artırmaktır. En önemli etkenlerden biriside kuraklık stresidir. Bitkinin kuraklığa maruz kalması durumunda nem düzeyi A.Flavus'un enfeksiyonu için riskli olan düzeye gelmekte ve ürün tarlada iken enfekte olmaktadır. Bunların dışında ortamda A.Flavus sporlarının fazla olması ve CO_2 li depolama Fungus gelişimini ve toksin oluşumunu azaltmaktadır. Ayrıca ürünün 2= atmosferinde yapısında toksin oluşumunu etkileyen faktörlerdendir.

b. Biberde Aflatoksin oluşumunu engellemeye yönelik tavsiyeler

1. İyi tarım pratiği uygulanmalıdır. Başka bir deyişle söz konusu ürünü oldukça sağlıklı ve kaliteli olarak yetiştirmeli, böcek ve Fungul etmenlerden korumak için tüm dedbirler alınmalıdır. Bu amaçla yeteri kadar sulama, ilaçlama ve ürün dayanıklılığı arttıracak şekilde gübreleme yapmak gerekir.

2. Gerek tarlada gelişme döneminde, gerekse hasat ve kurutma sırasında ürünün mekanik hasarlara uğramaması için gereken özen gösterilmelidir.

3. Kurutma mümkün olduğu kadar çabuk ve düşük nisbi rutubetli bir ortamda yapılmalıdır.

4. Kurutma tam olarak yapılmalı, kurutma düzeyinin ürünün su aktivitesinin 0.70'in altına inecek kadar yapılıp yapılmadığı kontrol edilmelidir. Bu konuda geliştirilmiş pratik ve çiftçi tarafından uygulanabilecek kadar basit bir yöntem bulunmaktadır.

5. Kurutulan ürün sağlıklı bir depolama ile su sızmasına, böcek, kuş ve kemirgenlerin zararlarına karşı korunmalıdır.

6. İşleme sırasında, hasat öncesi ve kurutma döneminde Fungus gelişmiş olan biberler ayıklanmalıdır.

7. Bölgelerde üreticilerin ve imalatçıların kurduğu birliklerin önderliği ile bir kontrol sistemi kurulmalıdır. Bu sistemin geliştirileceği basit bir yöntemle her çiftçi stokunu imal edilen partiyi ve bölgeden her yüklenen partiyi kontrol etmeli ve gönderilen partiyi belgelemelidir.

8. Bölgelerdeki Fungal gelişimin önlenmesi, iyi tarım tekniği, kurutmada yeni yöntemler, ayıklama ve depolama yöntemleri konusunda eğitilmelidir.

9. Bölgelerde Ziraat Odaları, Mühendis Odaları, Tarım İl Müdürlükleri, Üniversiteler ve imalatçı derneklerinin birlikte koordine ettikleri bir eğitim çalışması ile çiftçiye Aflatoksinin halk sağlığındaki önemi ve biberin iç ve dış ticaretteki Aflatoksin yüzünden kayıpları anlatılmalıdır.

10. Alınan önlemlerin etkileri devamlı takip edilmelidir.

11. Kırmızı biberde Aflatoksin konusunda haksız rekabet, kasıtlı davranışlar "ticari oyun-

lar" gibi iddialar bir kenara bırakılmalı ve bir an önce gerekli önlemler alınmalıdır. Bu önlemlerin sonuçları alınarak üretici gerçek anlamda aklanmalıdır.

B. ŞANLIURFA VE KAHRAMANMARAŞTA BİBERE UYGULANAN PROSES AŞAMALARI

1. Şanlıurfada pul biber işleme şekilleri

a. Fabrikalardaki biber işleme şekli:

Taze kuru biber olarak işlenmeye uygun şekilde kızarmış olan biberler, ilk olarak yıkama işlemine tabi tutulur. Yıkama işlemindeki amaç biberlerin yabancı maddelerden ayıklamak ve temizlenmelerini sağlamaktır. Yıkanan biberler (L) şeklindeki taşıyıcılar vasıtasıyla yürüyen bantlara alınarak çürük ve tamamen kızarmamış olan biberler ayıklanır. Buradan geçen biberler saplarından ayrılır.

Saplardan ayrıldıktan sonra patlama makinasına gelerek burada biberler iki parçaya ayrılırlar. Ayrıca parçalama işlemi şerit şeklinde kesim yapan mikanalarda da yapılabilir.

Daha sonra biberler, küp şeklinde kesim yapan makinada yürüyen bantlar üzerinde gelerek kesim yapılır. Küp şeklinde kesilen biberler kurutma işlemine tabi tutulur. Kurutma işlemi iki aşamada gerçekleşir.

1. Ağ kurutma: Ağ sistemi, büyükçe bir alana yayılan iskeleler üzerine serilmiş olan ağlar vasıtasıyla güneş enerjisinden faydalanılarak doğal kurutma işlemi sağlanmış olur. Güneşli havalarda bu kurutma şekli tercih edilir.

2. Fırın Kurutma: Bu kurutma sistemi gece ve yeterli hava koşulları oluşmadığı zamanlarda uygulanır. Bu sistemde yürüyen raylar üzerinde fırın içerisine alınan biberlere ısıtıcı fanlar sayesinde kurutma işlemi uygulanır. Kurutma işlemi dört ayrı fırının birleşmesi vasıtasıyla sağlanır. Bu fırınların uyguladığı ısı 75-80 arasında olup 1.5-2 saat kurutma işlemi uygulanır. Üretim safhasına geçildiğinde bibere ilk olarak kırım makinasında kırma işlemi yapılır. Bu işlemdeki amaç biberi istenen ölçülere getirerek diğer işlemlere hazırlamaktır. Kırma işlemindeki elek aralıkları 2.5-3.0-3.25-3.50-3.75 vs. olmaktadır.

Şayet siyah pul biber isteniyorsa kırımdan önce karartma makinası adı verilen makinaya alınarak belli bir ısıda (75-80) geçirilerek biberin renginin değişmesi sağlanır. Karartma makinasından geçtikten sonra tanklara alınarak belli bir süre üstleri örtülerek aralarında ısı transferi gerçekleşir ve rengin değişmesi sağlanır.

Kırım ve kabartma yapıldıktan sonra bibere tuz ve yağ eklenerek karışmaları sağlanır, bu işlem bittikten sonra 8-10 saat dinlenmeye bırakılır. Bu işlemde amaç tuz ve yağın biberin bünyesinde daha iyi bir şekilde karışmasıdır.

Dinlenen biberler en son aşama olarak eleklerden geçirilir bu işlemdeki amaç boyutlarına göre (toz biber, küçük, orta, iri pul biber) taneciklere ayırmaktır. Ayrılan biberler ambalajlama makinasına geçerek ambalajlanır. Bu ambalajlama işlemleri ise 1/2, 1, 2, vs. kg ambalajlara konularak piyasaya arz edilir.

b. Halk tarafından evde biber hazırlanması

Pazar veya tarladan alınan ürün, eve getirildikten sonra önce yıkama işlemine tabi tutulur. Bu işlem esnasında çürük veya kırmızı biber üretimine uygun bir şekilde tamamen kızarmamış biberler ayıklanır. Yıkanan biberler, saplarından ve tohumlarından ayıklanırken aynı zamanda biberin büyüklüğüne göre iki veya üç parçaya ayrılırlar. Parçalanan biberler temiz bir beton zemin veya naylon bir sergi üzerine güneş altında kuruması için biberlerin iç kısımları üste gelecek şekilde serilir.

Biberlerin nem oranı %20 civarına gelinceye kadar güneşte 3-4 gün (iklim şartlarına göre bu süre artabilir) kurutulur. Kuruyan biberler naylon torbalara konarak tekrar güneşe bırakılır. Geceleri ise torbadan çıkarılarak serilirler bu işlem iki veya üç gün devam eder. Bu işlemdeki amaç bi-

berde istenen renk kıvamını sağlamaktır. istenen renk kıvamına gelen biberler torbadan çıkarılarak tekrar tamamen kurumaları için güneşe serilirler. Kuruyan biberler bez torbalara konularak ağaçtan yapılan tokmaklarla kırılır. Pul haline gelen biberler eleklerden geçirilir. Elenen biberlere tuz ve yağ katılarak iyice karıştırılır. Tuz ve yağ karıştırılan biberler tekrar güneşte bir iki saat bekletilir ve paslanmaz kaplarda muhafaza edilerek kullanılır.

2. Kahramanmaraş'ta pul biber işleme şekli

Kahramanmaraş'ta üretici kendi biberini tarlada sergen denilen yerlerde kendileri güneşe sererek kurutur. Üretici kurutmuş olduğu biberleri çuvallara koyarak fabrikalara satar. Fabrikaya gelen biberler ilk etapta çürük veya kırmızı biber üretimine elverişli olmayan tamamen kızarmamış biberler işçiler tarafından ayıklanır. Daha sonra kırma makinalarında isteğe bağlı olarak küçük veya büyük şekilde kırma işlemine tabi tutulur. Biberlere tuz, yağ ve bir miktar su ilave edilerek paçal yapılır bu işlemden sonra 5-6 saat dinlenmeye alınır. Daha sonra dinlenen biberler eleklere alınarak elenir (bu işlemdeki amaç topaklanmayı önlemek içindir) Elenen biberler ambalajlama işlemine tabi tutulur. Ambalajlama işlemi ise talebe göre 15-25 kg'lık iç kısmı naylon dış kısmı bez olan torbalara ambalajlanır. Çeşitleri şunlardır:

1. Yaprak
2. Yavru yaprak
3. Sivas keperiği
4. İyi diş

3. Kahramanmaraş'ta toz biber işleme şekli

Üretici kurutmuş olduğu biberleri çuvallara koyarak fabrikalara satar. Fabrikaya gelen biberler ilk etapta çürük veya kırmızı biber üretimine elverişli olmayan tamamen kızarmamış biberler işçiler tarafından ayıklanır. Daha sonra kırma makinalarında kırma işlemine tabi tutulur. Kırılan bu biberler taşlı değirmenlerde öğütme işlemine tabi tutulur. Bu işlem 3-4 defa tekrarlanarak biberler toz haline getirilir. Toz haline gelen biberlere bir miktar yağ ilave edilerek karıştırılır. Karıştırılan biberler dinlenmeye bırakılır. (Bu işlemdeki amaç renk kıvamını sağlamak içindir) Dinlenmeden sonra biberler ambalajlama işlemine tabi tutulur. İsteğe bağlı olarak 15-25 kg'lık ambalajlara konularak piyasaya arz edilir. 1. Sınıf kırmızı biberlerde renk karakteristik kırmızı olmalıdır. 2. Sınıf biberlerde ise pembeden kırmızıya kadar değişebilir.

4. Değerlendirme ve Sonuç

Şanlıurfa ve Kahramanmaraş'ta biber üretimlerinin karşılaştırılmasını yapmak gerekirse, Kahramanmaraş'ta üretici kendi biberini tarlada sergen denilen yerlerde kendileri güneşe sererek kurutur bu işlem esnasında topraktan çok sayıda mikroorganizma ürüne geçebilmektedir. Bu ise biberlerde Aflatoksin oluşumuna neden olmaktadır. Yukarıda belirttiğimiz gibi Aflatoksin kanserojen özelliğinden dolayı insan sağlığı açısından son derece tehlikelidir. Şanlıurfa'da biber işleme şekilleri için böyle bir şey söz konusu değildir.

Şanlıurfa'daki biber gerek fabrika ve gerekse evlerde imal edilirken büyük bir itina ile hijyenik koşullarda imal edilmektedir. Dolayısı ile Şanlıurfa biberleri kalite yönünden piyasa fiyatlarından da anlaşılacağı üzere tercih edilmektedir.

Piyasada yaptığımız araştırmada Şanlıurfa biberinin, Kahramanmaraş biberinin en az beş misli fiyatlarla satıldığı ve talebe cevap veremediğini tespit ettik. Bu gün Şanlıurfa'da yapılan yemeklerde gerek ev halkına ve gerekse misafirlere Kahramanmaraş biberiyle yemek ikram etmek yadırganmaktadır. Bu yüzdendir ki damak tadı ve sağlığına ilgi gösteren kişilere Şanlıurfa biberlerini kullanmalarını tavsiye etmekteyiz.

Sırat'ı Bilsek

Lütfiye Kavşut

Sıratı Dünya'da bilsek
Geçiş ilmini öğrensek
Ona göre amel etsek
Hesabını kolay versek

Dünya misafirhanedir
Ebede hazırlık yeridir
O günki hesap günüdür
Yüz akıyla çıkabilsek

İhlas ile iman gerek
Allah'a kulluğu bilmek
Tevhit yolunda yürümek
Bunu iyice bellesek

Namaz, oruç, hac, zekat
Kelime-yi Şahadet şart
Peygambere itaat
Çok önemli olsa gerek

Ana-Baba evlat hakkı
Önemlidir komşu hakkı
En mühimidir kul hakkı
Herkese hakkını versek

Birde var beden hakkı
Uzuv ve âzâ hakkı
Harcanan ömür hakkı
İyi kullanmak gerek

Bunları özden bilsek
Herbirini gözetsek
Sıratı dümdüz geçsek
Selamete erişsek

Türk- İslam Süsleme Sanatlarına Arslan Figürü ve Şanlıurfa'da Ortaçağ'dan Kalma İki örnek

Dr. A. Cihat KÜRKÇÜOĞLU

Arslan prehistorik devirlerinden itibaren Anadolu'da, daha sonra Eski Şark'ta, Antik Sanatta çeşitli sembollerle kullanılmış en yaygın hayvan tasvirlerindendir. Çeşitli devirlerde ve kültürlerde daima kuvvet ve kudret sembolü olarak görülmüştür. Bu nedenle, sarayları, tahtı, şehri, kaleyi veya yapıyı kötülükten, düşmandan koruyan bir unsur gibi kullanılmıştır. Hitit ve Asur şehirlerinde saray kapılarının iki yanlarında sütun kaideleri olarak kullanılmışlar ve yapıyı koruyan bekçi görevi üstlenmişlerdir. Bu inanış Selçuklularda da devam etmiştir.

Orta Asya Şaman inancına göre de arslan, panter ve kaplan kudret sembolü koruyucu bir unsur kabul edilirdi. Bu inanışlara göre başruhların idolleri panter ya da kaplan şeklindedir. Yakutlar'a ve Golden'lere göre panter ve kaplan Şaman'a gökyüzü ve yeraltı seyahatlerinde yardımcı olan ruhlar olup bu yolculukta Şaman'ı kötü ruhlardan korurlar. 1

Arslan büyük bir olasılıkla aynı zamanda arma, totem olarak da düşünülmüştür. Sultan II. Giyaseddin Keyhüsrev'in paralarında sırtında güneş rozeti taşıyan arslan arma olarak kullanılmıştır. Bunun dışında, Şaman etkileri ile İslâm tarikatlarından Bektaşiliğe giren arslan Anadolu Selçuklu Sanatı'nda

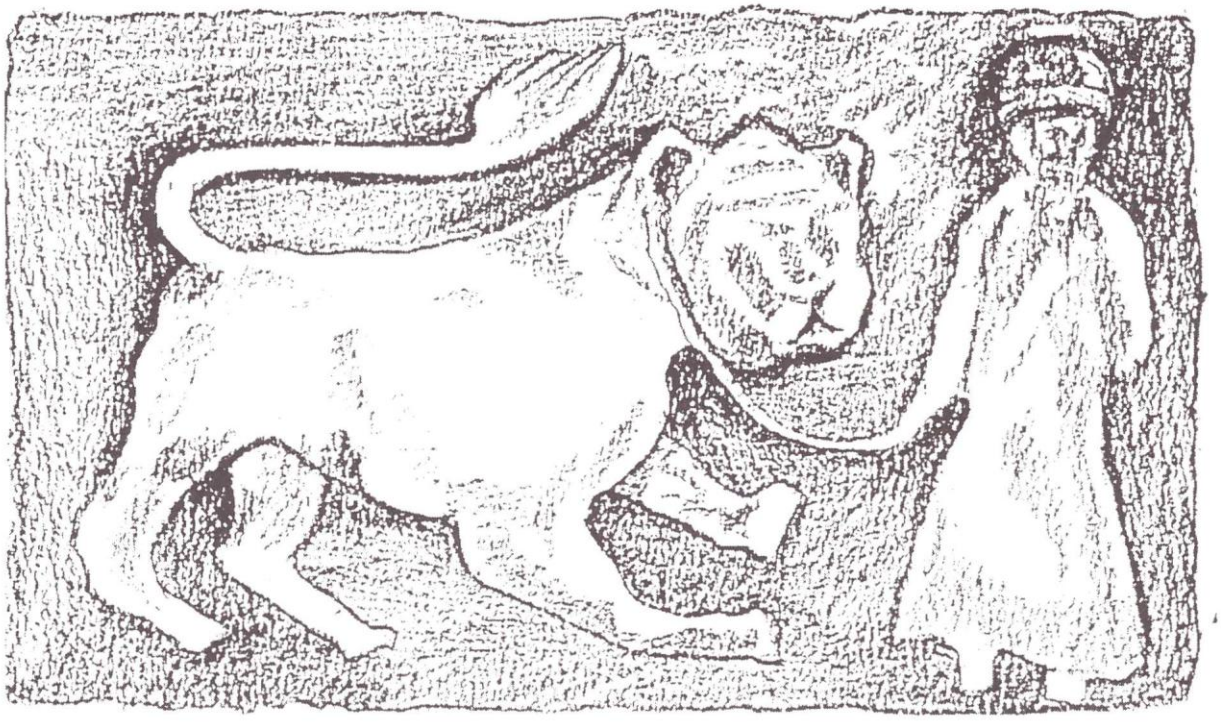

Harran Kapısı kuzey cephesi solunda arslan gezdiren ve kaftan giymiş insan kabartması

Altay'da bulunmuş ve Gök-Türk devrinin başlangıcına ait bir taş oyması üzerinde Türklerin ana tanrıçası Umay olduğu sanılan taçlı bir şahsın bağdaş kurmuş şekilde oturuşu (E.Esin'den)

bolca tasvir edilmiştir. Anadolu'da yaygın bir inanışa göre, arslan ağzından akan sularla abdest alınır ve bu su şifa niyetine içilir. Arslan başlı çörtenler ve çeşmeler bu inanışın ürünüdür. Mezar taşı ve türbelerde görülen arslan figürleri Şamanizmin kalıntılarını sürdürür. Mezar taşlarındaki arslanların ölünün ruhuna gökyüzü yolculuğunda yardımcı olacak ruhları sembolize ettiği de düşünülebilir. 2

Arslan figürü genellikle güneşin, aydınlığın, gücün ve üstünlüğün simgesi olarak sanat tarihinde yerini bulmuştur. Tasavvufi inanışlarda ise arslan altını ve güneşi, her nesnede mevcut olan hareketlilik, yönelme ve yaratıcılık ilkesini temsil etmektedir. 3

1- Han el-Ba'rür Kervansarayı'ndan Urfa Müzesi'ne getirilen 3.5 m uzunluğundaki büyük bir taş blok üzerinde görülmektedir. Burada, bağdaş kurmuş bir insanın sağındaki ve solundaki arslanları boyunlardan zincirle tutması konu edinilmiştir. İri bir şekilde ve profilden tasvir edilmiş olan arslanların yüzleri belirsiz olup, yeleleri dışında vücutlarındaki tüyler işlenmemiştir. Başlar vücuda göre küçük tutulmuştur. 4 O tarihlerde Anadolu Selçuklularının başında bulunan Keykubad bin Keyhüsrev'i (Alaaddin Keykubad) tasvir ettiği tahmin edilen insan figürünün başında sivri bir külah bulunmakta ve saçlar külahın iki yanından örgülü bir şekilde sarkmaktadır. Üzerindeki gömlek sağdan sola doğru kapanır bir vaziyettedir. (Şekil - 1)

İki Türk sanatçısı Azganar Er-Agar ve Çiner'in oyduğu taş lahid üzerinde son Göktürk Kağanı Bilge'nin oturuş tarzı (E.Esin'den)

Arslan figürlü taş süslemenin Urfa İslâm Mimarisi'ndeki en eski örneği Han el-Ba'rür Kervansarayı'ndan (1228-1229)

Türk Sanatı'nda, Selçuklu devrinin sonuna kadar önden görünen bağdaş kurmuş kimse hükümdardır veya hükümdar payesinde allegorik bir şahıstır. Son Göktürk Kağanı Bilge'nin (Ölümü 734) bağdaş kurmuş vaziyette önden görünüşünü Azganar Er-Agar ve Çiner adlarındaki iki Türk sanatçısı taş lahid üzerine işlemişlerdir (Şekil 2) Altay'da bulunmuş ve Gök-Türk devrinin başlangıcına ait bir taş oyması üzerinde Türklerin ana tanrıçası

Bağdad Tılsım Kapısı'ndaki Halife figüründen detay (Sarre- Herzfeld'den)

Han el-Ba'rür Kervansaray'ından Urfa Müzesine getirilen blok taş üzerinde iki arslanı boyunlarından zincirle tutan bağdaş kurmuş insan figürü

şehire bakan iç yüzündeki Eyyubi neshisi ile yazılmış tek satırlık kitabede kapının, Eyyubilerden Sultan Melik Adil Muzaffer Şahabeddin Gazi Ebubekir bin Eyyub tarafından yenilendiği yazılıdır. Bu melik Meyyafarikin Eyyubilerinden olup 1220-1230 tarihleri arasında hüküm sürmüştür. 10

Harran Kapısı'nın kuzey cephesindeki kitabenin altında ve kapı kemerinin iki yanında 55x108 cm. boyutundaki birer taş üzerine karşılıklı olarak arslan ve insan figürlerinden ibaret bir kompozisyon alçak kabartma olarak tasvir edilmiştir. Her iki komposizyonda da biraz yürür vaziyette, başlarında külah olan bir insan yularından tuttuğu arslanı dolaştırmaktadır. Kaftanlı insan figürünün arslana göre çok küçük olduğu, vücut detaylarına önem verilmeden işlenmiş olduğu görülmektedir. Arslanın vücudu yandan, başı cepheden tasvir olunmuş, kuyruk sırta paralel olarak kıvrılmıştır. Burun, yuvarlak gözler ve sivri kulaklar dikkati çekmektedir. Ön ayakları ileride, arka ayakları harekete hazırdır.73 Esas itibarıyla burada XIII. asır Eyyubi kabartmaları ile karşı karşıya olduğumuz halde, XII. asırda Urfa'ya gelen Selçukluların stilini bariz olarak görmekteyiz.11 (Şekil 5,6)

KAYNAKLAR

1. Gönül Öney, "Niğde Hüdavent Hatun Türbesi Figürlü Kabartmaları", Belleten C.XXXI, Sayı 122. Ankara 1967, s.153

2. Gönül Öney, "Selçuklu Mimarisinde Figürlü Kabartma ve Heykel", Sanat dünyamız Sayı 6, Ankara 1976, S.5,6

3. Aynur Durukan, "Akhan'ın Süsleme Programı", Sanat Tarihinde İkonografik araştırmalar - Güner İnal'a Armağan, Ankara 1993, S.149

4. Joachim Gierlichs, Mettelalterliche Tıerreliefs in Anatolien Und Nordmesopotamien, Tübingen 1966, S.251

5. Emel Esin, "Bağdaş ve Çökmek Türk Töresinde İki Oturuş Şeklinin Kadim İkonografisi", Sanat Tarihi Yıllığı III. İst. 1970, S.213-234

6. Nurhan Atasoy, "Selçuklu Kıyafetleri üzerine bir deneme" Sanat tarihi yıllığı IV. İstanbul 1971, s. 136

7. Nurhan Atasoy, a.g.m. s.137

8. Gönül Öney, "Selçuklu mimarisinde figürlü kabartma ve Heykel" Sanat Dünyamız, Sayı 6, Ankara 1976, S.2

9. T.A.Sinclair, "Byzantine and İslamic Fortifacition in the Middle East" Armies and Frontiers in Roman and Byzantine Anatolia, Oxford 1983, S.310-315

10. Gönül Öney, "Anadolu Selçuklu Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal" Malazgirt Armağanı, Ankara 1972, S.149-150

11. Gönül Öney, a.g.m. S.149

Taşçılık

S.Ahmet KAYA

7-AKABE TAŞ OCAKLARI

Bu bölgede 20'nin üzerinde taş ocağı bulunmaktadır. Urfa-Gaziantep karayolunun sağında ve solunda yer alan bu taş ocaklarının bir kısmı bugün kullanılmaktadır. Ancak bu taş ocaklarının içinde en önemlisi Mardo taş ocağıdır.

7.1.1. MARDO TAŞ OCAĞI

Akabe Mevkiindeki bu taş ocağı, bugün hala kullanılmaktadır. Urfa'da kullanılan yapı taşlarının büyük bir bölümü buradan karşılanmaktadır. Buradan çıkarılan taşlar, yapı sisteminin bütün alanlarında kullanmak mümkündür. Buradan çıkarılar taşlar, sert ve beneklidir. Bu özelliklerinden dolayı, yapı sisteminin en önemli kısımlarında kullanılmasında öncelikli sırayı almasına sebep olmuştur. Havuz ve fiskiyelerde kullanılmasının sebebi suya dayanıklı olmasındandır. Aynı zamanda kolay şekil alma özelliğine sahiptir. Bilhassa bu iki özelliği taşımaları tercih edilmelerini sağlamıştır.

Genelde buradan çıkarılan taşlar, cumbalarda, sütunlarda, sütun başlıklarında, kubbelerde, kemerlerde, ev havuzlarında ve fiskiyerlerinde kullanılmaktadır.

7.1.2- TAŞBABA TAŞ OCAĞI

Taşbaba Taş Ocağı'ndan çıkarılan taşlar da Mardo Taş Ocağı'ndan çıkarılan taşlarla aynı özellikleri taşır.

Buradan çıkarılan taşlar özellikle motif işlenmesinde, yer döşemesinde kullanıldığı gibi daha çok yapı işlerindede kullanılır.

7.2- TEKTEK DAĞLARI TAŞ OCAKLARI

Tektek Dağları'nda bulunan en önemli taş ocağı Bazda Mağaraları taş ocağıdır. Elimizde bulunan kesin olmayan bilgilere göre Harran'daki bütün tarihi mekanlarda kullanılan taşların buradan çıktığını göstermektedir. İç görünümün uyandırdığı intiba, bu yöndedir.

Herhalde coğrafi nedenlerden olmalıdır ki, buradaki ocaklardan çıkarılan taşlarla, Akabe mevkiindeki ocaklardan çıkarılan taşlarla benzerlik göstermektedir. Urfa'daki yapılar Akabe taş ocaklarından beslenirken, Harran'daki yapılar da Tektek Dağlarındaki taş ocaklarından beslenmiştir, diyebiliriz.

7-3- BAZDA MAĞARALARI

Sanat tarihi araştırmacısı yazar A.Cihat KÜRKÇÜOĞLU, "Tarih ve tarım Şehri Harran" adlı kitabında Tektek Dağlarında bulunan Bazda mağaraları Taş Ocakları hakkında şöyle yazıyor.

"Harran-Han'el Ba'rur kervansarayının 15. ve 16. km.'lerinde bulunan yolun sağında ve solundaki dağlarda tarihi taş ocakları bulunmaktadır. Bunlardan 18. km'de yolun sağındaki köy içerisinde Bazda, Albazda ya da Bozdağ mağaraları adıyla anılan iki taş ocağı görülmeye değer özellikler taşımaktadır. Çevredeki Harran, Şuayb Şehri ve Han'el Ba'rur yapıları için yüzlerce sene taş alınması neticesinde her iki mağarada çok sayıda meydan, tünel ve galeriler meydana gelmiştir. Bunlardan bilhassa büyük olanı, yer yer iki katlı bir şekilde, oyulup yükseklikleri 10-15 metreye varan ayaklar bırakılarak geniş alanlar oluşturulmuştur. Uzun galeri ve tünellerle dağın çeşitli yönlerine doğru çıkışlar sağlanmıştır.

Çok bir geniş alana yayılan dağın dış cephelerinde de taş kesilmesi nedeniyle büyük oyuklar meydana gelmiştir. Anadolu'nun belki de en büyük, en gizemli ve gezilmeye değer bu tarihi taş ocağının belli bölümlerinin belli şahıslar tarafından işletildiği kayalara oyulmuş Arapça kitabelerden anlaşılmaktadır"

Tektek dağlarında bulunan taşlar yumuşaktır. Bu vesileyle, özellikle motif yapımında kullanıldığı gibi,

yapı sisteminin her kademesinde de kullanılabilir.

7-4- KOKO TAŞ OCAKLARI

Urfa taş mimarisinde önemli bir yere sahiptir. Bugün hala hizmet vermektedir. Diğerlerinde olduğu gibi bu ocaktan çıkarılan taşlar da yumuşak bir yapıya sahiptir. Yapı sisteminin bütün birimlerinde kullanmak mümkündür.

Bunların yanısıra, Urfa'nın güney-batı kısmını çevreleyen dağlarda da önemli taş ocakları mevcuttur. Hem dış görünüş itibariyle, hem de zamanla meydana gelen sun'i mağaralar buradan uzun bir süreden beri taş çıkartıldığını göstermektedir. Burada bulunan ocaklar, günümüzde hala hizmet vermektedirler.

7-5- CUDİ DAĞI (CUDİ DERESİ)

Urfa'nın güneyinde yer alan Cudi Dağı'nda bulunan taş ocakları, başlı başına bir konudur. Cudi Deresi'nin her iki tarafında ve kilometrelerce uzunluğunda yan yana dizilmiş olan bu taş ocakları, şu an kullanım dışıdır. Fakat görüntü itibariyle edindiğimiz izlenimlere göre bu ocakların tarihte çok kullandıklarını gösteriyor.

Koruklu'ya 5-6 km, Harran'a 15-17 km uzaklıkta bulunan Cudi Dağı Taş Ocaklarının çok eskiden beri kullanıldığını tahmin ediyoruz. Ocakların dış yüzeyi, doğal olayların amansız şartlarına karşı gösterdiği dirençten dolayı tamamen değişmiştir. Bu değişim, tahminlerimize göre ocakların bundan birkaç bin yıl önce kullanıldığını gösterir niteliktedir. Ocaklardan çıkarılan taşlar, çok sert ve dayanıklıdır. Bugün Harran ve civar bölgelerde (hem duvar, hem de taban döşemelerinde) kullanılan taşların buradan çıkarıldığını söyleyebiliriz. Bazda Mağaralarında çıkarılan taşların erime özellikli olması nedeniyle Harran ve civar bölgelerde kullanılmasına imkan yoktur. Bugüne kadar ayakta duran yapılar bu savımızı doğruluyor. Ayrıca, yukarıda yazıldığı gibi bu taş ocakları Harran'a daha yakındır. Bu mesafeyi de göz önüne alırsak, bu savımızın doğruluğu ortaya çıkar.

7-6- VE DİĞERLERİ

Akabe ve Tektek dağlarında bulunan taş ocakları haricinde, Kanlı Mağara Deresi, Kosara Deresi ve Ebher Deresi taş ocakları yanısıra Germuş Dağında bulunan Mermer yataklarını saymak gerekir. Uzunluğu 50-75 m, eni 25-30 m'yi bulan ve bir tarafından delik açılıp diğer tarafından çıkılan mağaralar bulunmaktadır.

Saydığımız bu taş ocaklarının haricinde şu taş ocakları mevcuttur:

Kanlı Mağara, Şakşak Mağarası, İpek Mağarası, Direkli Mağara, Nalbant Harabası, Şahan Yuvası, Hamam Mağarası, Ceylan Mağarası, Şekerli Mağara, Yıkık Mağara, Dabbak Mağarası, Göncü Mağarası, Ağaçlı Mağara, Savuh (soğuk) Mağara, Dedenin Sarnıcı Mağarası, Hacı Abbasın Mağarası, Kaçakçı Mağarası, Develik Mağarası, Hacı Kamillerin mağarası, Kara Mağara, Sinek Yaylası Mağarası vs. sayılabilir.

İlginç olan bu ocakların mağara olarak anılmasıdır.

8- TAŞ İŞÇİLİĞİNDE KULLANILAN ARAÇLAR

8-1 YAPRAK

Taş ocağında kullanılan bir araçtır. Taşları kayadan ayırmak için taşın üstüne Tivitle çizilen derin hat'ın (çizginin) birkaç yerine çakılır. Balyozla vurularak üst taraftan basınç yapmaya yarar.

8-2- TİVİT

Taş ocağında kullanılır. Taşı kayadan ayırmak için Yaprakta olduğu gibi kayaya çekilen alt hata konar.

8-3- KÜLÜNK

Taş ocağında kullanılan, ucu sivri ve uzun demirli bir çeşit kazmadır. Kayada hat açmaya yarar. Üstte ve altta açılan bu hatlara Yaprak ve Tivit konarak basınç oluşturulur.

8-4- ÇEKİÇ

Bir tarafı tokmak, diğer tarafı Yaprak ve Tivit'i çekmeye yarayan taşçı aleti. Yapı sisteminin hemen hemen bütün alanlarında ihtiyaç duyulur. Taş parçalamak, duvara konan taşı sıkıştırmak, yerleştirmek, yere döşenen taşları yerle temasını sağlamlaştırmak gibi..

8-5- KALEM

Taş üzerinde oya, motif yapmaya mahsus çelikten ucu keskin alet, 25 cm uzunluğunda, ağzı 4-5 cm enindedir. Yazı yazma, mezar taşlarında hüsnü hat

yazmak gibi, işlenecek yazı ve motifleri taşa geçirmeye yarar.

8-6- GÖNYE

Yunanca'dan dilimize geçmiş bir kelimedir. Taşın köşelerini ölçmeye, köşelerin dik olup olmadığını, anlamaya ve düzeltmeye mahsus demir alet. "L" harfine benzer ve özellikle dik taşların kesilmesinde ve ölçmesinde kullanılır.

8-7- MASDAR

Sözlük anlamıyla bir şeyin ortaya çıktığı kaynak, başlangıç noktası olarak geçmektedir. Taş işçiliğinde de kullanılan masdar kavramı, iş görme babında aynı kapıya çıkmaktadır. Taşın yüzünün dört tarafını aynı seviyeye getirmek, taşın bütün yüzlerinin aynı düzgünlük ve ölçüyle çıkmasına yarar alet.

8-8- MÜFTEH

Sözlükteki anlamıyla, Urfa Ağzındaki anlamları arasında önemli bir fark yoktur denebilir. Sözlükteki anlamıyla anahtar, şifre haliyle başvurulan cetvel anlamındadır. Urfa Ağzındaki müfteh ile metre arasındadır. Her iki kavram da kesinlik açısından açmak, bilmek anlamlarını içermektedir.

8-9- YONACAK

İki ağzıda 10 cm. kadar olan yonu aleti. Bir tarafı dişli, bir tarafı keser gibi düzdür. Yonu'nun ana aletidir. Diğer bir adı da tarak'tır.

9. USTALIK ALANLARI

Taş işçileri, değişik ustalık alanlarına sahiptir. Bu alanlar sırasıyla, ocakta çalışan işçiler, ambarda yani ocaktan getirilen taşların düzenlendiği ve işlendiği atölyede çalışanlar, yapı işlerinde çalışanlarla birlikte üç kısma ayırabiliriz.

Bu alanlara taş işçiliği, dolayısıyla kendi bünyesinde değişik görev yapan ustalarda yetiştirmiştir. Bunları sırasıyla inceleyelim.

9-1- TAŞÇILAR

Taş işçiliğinin en ön safhası olan ocaklarda çalışırlar. Yaprak, tivit ve külünk aletlerinin yardımıyla düzgün bir biçimde kayalardan kestikleri taşları, işlenmek üzere ambarlara yetiştirirler.

9-2- YONUCULAR

Ambarlarda düzgün bir biçimde kesilen taşları, nahit şekline getirerek, binaların duvar ve döşemelerinde kullanılmak üzere hazır hale getirirler.

9-3- SÜSLEMECİLER - MOTİFÇİLER

Süslemeciler, binanın görünen yerlerinde kullanılan taşlara, çeşitli desen ve figürler yaparlar. Bu alan oldukça dikkat ve zahmet gerektirir. Motifçiler ise, örülmekte olan veya örülecek duvarlara motif yaparlar. Duvarlara kuş takaları, kemerlere ve minare şerefelerine motif işlerler.

9-4- YAPICILAR

Yukarıda sıraladığımız ustaların işledikleri taşlarla birlikte duvarları örerler.

9-5- KEHELCİLER

Kehel'in bir diğer adı da derz'dir. Derz, iki taşın arasındaki açık veya oyuktur. Bina bittikten sonra iki taşın arasındaki açık veya oyukları beyaz harç ile dolduranlara Kehelci denir. İnşaat sisteminin en son halkasıdır.

10- YAPICILIKTA KULLANILAN ARAÇ VE MALZEMELER

10-1- ŞAKOL VE MALA

Şakol ve Mala bütün diğer inşaat işlerinde olduğu gibi kullanılmaktadır. Taş işçiliğinde, özel bir anlamı ve vazifesi yoktur. Ama bunlardan ayrı olarak Harç'ın özel bir yeri vardır.

10-2- HARÇ

Eski çağlardan günümüze kadar hiç değişmeden gelmiştir. Çimento olmadığı için yapı sisteminin gerektiği bütün alanlarda kullanılmıştır.

Taşlar işlenirken ortaya çıkan kum ve kireçin karışımıyla elde edilir. Oldukça yumuşak ve duvar örme işinde, yer döşemesinde kolayca işlenir. Kum eve kireç karışımıyla elde edildiği için rengi beyazdır. Dolayısıya, beyaz olan duvarla güzel bir görünüm oluşturur. Günümüzde taş ile yapılan bütün binalarda

Eski Nüfus Kütüklerinde Mesleki Lakaplar

Müslüm AKALIN

Geçen sayımızda eski nüfus kütüklerinde kayıtlı bulunan ilginç lakapları aktarmıştım.

Bir kısım haneler de hane reisinin mesleklerine göre kaydedildiğinden o vaktin (1321-1905) Urfa'sında icra edilen mesleklerden bir bölümünü yine folklorik bir değeri olur düşüncesiyle aşağıya aktarıyorum.

Tatar Halil
Bardakçı Mustafa
Sebilcioğlu İmam
Kirişçioğlu M.Emin
Darıcıoğlu Müslüm
Cambaz Şıh Müslüm
Papuççu Hacı Mahmut
Kömürcüoğlu Süleyman
Sargıcı Kerküklü Mehmet
Tuzcu Mehmet Bekir
Kelleci İmam Bakır
Çubukçu Mehmet Ali
Mestçi Hacı Eyüp
Çerçi Abdulkadir
Kufacı Mehiyettin
Devecioğlu Ahmet
Nahırcı Salih
Cülhacı Şıho
Meşaleci Hacı Ömer
Tüfekçi Bekir
Bahçeci Mustafa
Merkepçi Hamza
Külhancıoğlu Müslüm
Kilecioğlu Abdurrahman
Annepçioğlu Müslüm
Çobanoğlu Mustafa
Uncu Halit
Kürkçü Hasan
Kahveci Eyüp
Saraç Müslüm
Karcı Abdurrahman
Madarcı Mahmut
Ekmekçi Halil
Mumcu Ahmet
Çerkez Kasap Cahfer
Kokacıoğlu Ali
Kellecioğlu Mehmet
Sakacıoğlu Abdullah
Helvacı Dede Efendi
Şerbetçi Kasım
Leblebici Kadir
Terazici Hüseyin
Abacı Halil
Kazzaz Halil
Allef oğlu Mustafa
Çırpıcı Ahmet
İsotçu Ömer
Bezzaz Mehmet
Dabbak Hüseyin
Minareci Hüseyin
Kahveci Hoca
Muhtesip Ali
Tahtacı Ahmet
Zabtiye Ali
Dellek Mehemet
Kapıcı Mehmet
Baklacıoğlu İbrahim
Çizmeci Hacı Cemal
Jandarma Ramazan
Sabuncu Mehmet
Sepetçi Hacı Mamo
Koyuncu Mehmet
Menzilcioğlu Ali
Oturakçı Hüseyin
Nalbant Hacı Ali
Çulcuzade Fatih
Külekçioğlu Mahmut
Mızrakçı Bekir
Şamdancı Halil
Taşçı Ahmet
Değirmenci Adle
Demirci Hacı Nasır Ağa
Mekkâreci Alo
Kınacı Hacı Bakır
Hallac Mahmut
Mıtrıp Müslüm
Sucu Recep Ağa
Keçeci Ahmet
Kaymeoğlu Ahmet
Hamamcıoğlu İshak
Avukatoğlu Ali
Mürekkepçi Ahmet
Kâkkeci Mahmut
Müezzin Cilo Mehmet
Sipahi Hacı Mahmut
Zerdeci Halil
Odacı Eyüp
Payamcıoğlu Abdurrahman
Kuyucu Ahmet
Külünçeci Mustafa

Unutulmayanlar
REŞİT PEHLİVAN

Mehmet Ali EKREN

Reşit Pehlivan aslen Suruç ilçesinden olup, cezaevlerinde gardiyanlık yapardı. 1957 yılında emekli olmuştur. Bu zat güreşten başka kuvvet gösterileri yapardı ve birçok pehlivan yetiştirmiş, bunlardan meşhur Salih (Atatürk'ün huzurunda bakır tepsiyi yırtmıştır) pehlivanda kendisinin çırağı idi. (Salih pehlivan bakır tepsileri yırtması ile meşur olmuştur) Reşit pehlivan çok kuvvetli olduğu ve bu Allah vergisi kuvvet sayesinde Türkiye'de tanınmıştır.

Reşit Pehlivan saygı değer mert bir insan olduğu söylenir, gardiyanlık yaptığı sıralarda cezaevinde yatmakta olan mahkumlara gayet iyi davranır, mahkumlarda kendisine karşı çok saygılı olduklarını gösterirlerdi, kendisi nöbetçi olduğu akşamlar cezaevinin kapısının açık olup, pehlivan önünde oturur hiçbir mahkum dışarı çıkmaz ihtiyacı olan mahkum zaman zaman kendisinin yanına gelip, ihtiyaçlarını sigara ve çay gibi karşılardı. Bir gün pehlivanın durumunu bilmeyen yabancı bir mahkum cezaevinin kapısının açık olduğunu görür görmez kaçmaya teşebbüs eder.

Pehlivan bunu yakalar ve pencere demirlerini ayırıp, bunun kafasını oraya sıkıştırıp, iki üç saat kaldıktan sonra tekrar demirleri ayırıp, mahkumu içeriye koymuştur. Reşit pehlivan son gösterisini 19 Mayıs 1959 yılında Urfa şehir stadyumunda 5000 kişi önünde kuvvet gösterileri yaptı ve bu gösterilerden bazıları şöyle: Pehlivan bir köprü vaziyeti aldı köprü üstüne büyük bir siyah değirmen taşı koydular daha sonra dört kişilik bir müzik ekibi bu taşın üstünde 10 dakikalık bir program yaptı, bu program esnasında pehlivan her nefes aldığında bu dört kişi aşağı yukarı oluyorlardı, bu gösteriden sonra sırtüstü yatıp, ayaklarının üstüne uzun bir kalas koydular, kalasın üstüne altı kişi oturdu bu altı kişiyi adeta bir tül gibi kaldırıp, indiriyordu.

Bu gösteriden sonra 3-4 santimlik tahtalara büyük çivileri eliyle bir vuruşta öbür tarafa çakıyordu ve bir taksinin hareket halinde iken arka tamponunu tutup yukarıya kaldırıp, taksinin hareketini önlediğini gördük.

Reşit pehlivan pehlivanlığının yanında iyi bir yüzücü idi tahminen 1959 temmuz ayında Ayınzeliha gölünde yüzerken kalp krizi geçirdi ve hayata gözlerini yumdu. O tarihlerde Yenisabah gazetesi spor sahifesinde Türkiye'nin demir adamı öldü diye büyük bir başlık atmış idi. Allah Rahmet etsin nur içinde yat Reşit Pehlivan.

Başka Harran Var mı?

Mehmet Hulusi ÖCAL

Tarihi özellikleri, sanat yapıları ve çevre durumu ile Dünyada kayıpları olan şehirlerin sayısı az değildir. Bazıları öyle yaralar almışlardır ki, nerdeyse bütün varlıkları yok olmuş veya yok olmak üzeredir. Tarihi Harran Şehrimiz de maalesef bu garibanlar arasındadır. Her ziyaretimizde antik güzelliklerden birini kaybettiğini üzülerek görüyoruz.

Bir yandan zamanın ve tabiat şartlarının çökertisi bir yandan cehaletin kıymet bilmezliğin tahribatı Harran'ı hergün biraz daha kendinden ayırıyor. Birgün Ulu Camiinin boynu kırık minaresini, doğu cephesinde yaşama savaşı veren duvarlarını, güneydeki harap mihrabını, merkezdeki şadırvanını yerinde göremezsek şaşırmayalım.

Kalenin, surların yorgun savaşçılar gibi devrildiğini görürsek hayret etmiyelim. Konik kubbeli "Harran Evleri" bizim "Hayatlı Evler" gibi tükenirse "yahu bunlara ne oldu?" demiyelim. Çünkü, gidişat bu yönedir. Çünkü, biz bunları "Kedinin yeni doğmuş yavrusunu sevdiği gibi seviyoruz" Yiyip bitiriyoruz. Bazı görevlilerin, bazı iyi niyetli insanların iyi niyeti ve çabaları da bunları kurtarmağa kâfi gelmiyor. Üzülüp kahr'olmaktan başka birşey yapamıyoruz.

Batıda Hıristiyanların izi bulunan tarihi mekânlar, ören yerleri bu kadar harcanmıyor, güme gitmiyor. Ne gerekiyorsa masraftan kaçınılmayıp yapılıyor. Gerçek Devlet bütçesinden, gerek Birleşmiş Milletler veya çeşitli Vakıf fonlarından milyarlar akıtılarak tükenmelerine müsaade edilmiyor.

Elbette Dünyanın ortak malı olan tarihi eserlerin kurtarılması bizleri memnun eder. Ama yine bu çifte standart niye?.. Ege'nin, Akdeniz'in haç'ları imar edilirken, Doğu'nun, Güneydoğu'nun hilâl'leri niye harabe kalsın? Bu bütçeler, fonlar yalnız olarala mı ait?.. UNİCEF'in dünyası yalnız haçlılardan mı ibaret?.. Bu teşkilâtın Türkiye temsilcisi ne yapıyor? Birleşmiş Milletler dedikleri bu mu?..

Bir tarihte UNİCEF'in sanat ve kültür dalında Türkiye temsilcisi hemşehrimiz Ord. Prof. Dr. Suut Kemal Yetkin imiş. Urfa Milletvekilliği de yapmıştı ama yazdığı Sanat Tarihi isimli eserinde, önemli özelliği olan Harran Ulu Camiine yer vermediğine göre orayı görmemiştir. Dolayısıyla oraların kurtarılması için Birleşmiş Milletler nezdinde bir çabası da olmamıştır. Fazla dokunmayalım, gittiği âlemde hesabını Allah'a versin, kendini kurtarmağa baksın..

Bugün de aynı görevin Zülfü Livaneli'de olduğunu öğrendik. Muhterem, birgün lütfedip Ajda Pekkan gibi Harran'da bir konser vermeğe niyetlenir, halden anlarda durumu UNİCEF'e iletirse, hergün bir taşı eksilen, bir

yanı yıkılan tarihi şehre ihtimal ki bir omuz veren bulunur.

Umut bu ya, olmıyacak şey değil.. Kim derdi ki ömründe Adananın doğusuna geçmemiş olan Ajda hanım Harran'a gelecek, konser verecek ve üstelik bir de okul yaptıracak. Mevlânın muradı tamam olunca bazı şeyler oluyor işte...

Şanlıurfa'nın 44 km. kadar güneydoğusunda yer alan tarihi Harran şehri bilinen 5000 yıllık tarihi ile dünyanın en gözde şehirlerinden biri idi. Mezopotamya'dan batıya, kuzeybatıya açılan yolların kavşağında, verimli bir ovanın ortasında hareketli bir ticaret merkezi durumundaydı. Askeri ve sivil mimari yapılarıyla dikkat çekiyordu.

Hazreti İbrahim Aleyhisselâm'ın bir müddet bu şehirde kaldığı, evlendiğii, evinin burada olduğu biliniyordu. Sabit İbin-ı Kurra, Battani, Cabir bin Hayyan, İbn-ı Teymiyye gibi ilim adamları vardı. Harran Üniversitesi iki asır Dünyada birinci plânda adından söz ettirdi. Sayısız bilim adamları yetiştirdi. Bugün bilinen müsbet ilim babında birçok ilk'lere imza attı. Emeviler devrinde Sultan II. Mervan burayı Başkent yaptı. Önemini bir kat daha arttırdı.

Her ikbalin bir zevali vardır. Koca Harran 1260 yılında Moğolların istilâsına uğradı. 10 yıl sonra da taş taş üstünde kalmıyacak şekilde yakıldı, yıkıldı. Öyle ki, bugünkü harap durumu, belini doğrultamayışı 1270 tarihindeki bu zülmün sonucudur.

Tarihi ve dini mekânlar ortasında nadide bir gül mesubesinde olan antik Harran Şehri, GAP ile yeni ekonomik ve kültürel bir misyon kazanmıştır. Mevcut değerlerine yenileri ilave edilmese bile eski varlığını korumak zorundadır. Artık tek tarihi taşı, bir tek sütûnu dahi kayb'olmamalıdır. Restore edilebilenler edilip korunmalı, bir elmastan daha kıymetli işlenmiş sütun başlıkları, yazılı taşlar öteye beriye götürülüp temellere konulmamalıdır.

GAP'ın nimetleri toprak sahiplerini zenginleştirirken, Harran Şehrini fakirleştirmemelidir. Nimetin müsbet akisleri Şehrin altı yapısında, üst yapısında görülmeli, kazanılan çehre bir mânâ, ifade etmelidir. GAP İdaresi bu konuda görevinin önemini unutmamalıdır.

Tarihi Harran Evleri korunmalı, sit alanı zedelenmemelidir. Yeni konutlar bu evlere dokunulmadan uygun yerlere kaydırılmalıdır.

Ovada yetişen ürünlerle ilgili pazar yeri ve ticari merkezlerin açılmasında Harran'a öncelik verilmelidir. Merkezi Şanlıurfa'da olan Harran Üniversitesi bir Fakülte veya Yüksek okulunu tez elden burada açmalıdır. Asırlarca süren Sabiilik inancının gök ilemlerine katkısı dikkate alındığında, Fen Fakültesi Astronomi bölümünün Harran'da açılması çok isabetli olur.

İnanç turizmi ve Evrensel dinlerle ilgili bilimsel çalışmalar için de Harran'a sıcak bakmak, bu şehir kadar bunları düşünenlere de yararlı olur.

Harran, müstesna bir tarihi şahsiyet, bir kahraman gibidir. Sevilmeli, gereken saygıyı görmelidir. Bunu yapmağa borçlu olduğumuzu da unutmamalıyız.

Şehirlerinin korunmasını, özelliklerine, güzelliklerine zararz gelmemesini isteyen Memleketseverler, "Başka İstanbul Yok" sözlerini slogan haline getirmişler, haklı olarak sık sık tekrarlıyorlar.

Düşünelim, "Başka Harran Var mı?"

Üç Büyük Şair

Mehmet KURTOĞLU

Deştiniz her biriniz başka başka derdimi
Hani nerede saklı verin benim şi'rimi
Niçin sustu şuara bura sukut yerimi
Bana beni anlatan verin o şiirimi

Sen ki "Çanakkale"nin ölümsüz tek şairi
Osmanlının evladı Cumhuriyet garibi
Senin düşüncen ölmez, senin duygun dipdiri
Susan "Bülbül" üz şimdi konuşturan yok biri

İçe inmedin ama dış seninle çarpıcı
Tarihten çıka gelir şiirinde "Akıncı"
Ufukta kayıp olan "Sessiz Gemi" kaçıncı
İstanbul şairisin şuâranın baştacı

Bir parçam sende kaldı ey "Sultan-ı Şuârâ"
Senden bulaştı bana bu hafakan bu yara
"Kaldırımlar" ve "Çile" yalnızlık mı ki çare
Henüz öteyi bilmem girmedim ki mezara

Hakkari Efendi ile Sohbet

Mustafa BİLKAN

Çocukluğumdan beri ilçemizin Baziki Bucağına bağlı Kındırali Muhtarlık merkezinde ikamet eden Hakkari namı ile maaruf bir zatın olduğunu duymuştum. Gittiğim her cemaatte onun sözü mutlaka geçer, dilden dile dolaşan kendi çapında bir bilge kişi olduğu şüphe götürmezdi. İkamet ettiğim yere pek yakın olmasına rağmen kendisini görmemiştim. Bununla beraber gün geçtikçe Hakkâri efendiye kesin bir ziyareti kafama koydum. Çünkü o benim için ele geçemiyen bir tek nüshalık esere dönmüştü. Hem de gittikçe ihtiyarlıyordu. Bu arayış ve özlem ancak onun 55. nci yaşına vardığı bir Kurban Bayramı gününe tesadüf etmişti ki Urfa'dan ilçemize gelmiş bir imam Hatiple birlikte ziyaret için köyüne gitmiştik. Esas bu ziyarete beni daha çok sürükleyen sebep onunla ilgili (Hakkâri Efendi) gördüğüm bir rüya olmuştu.

Köyüne vardığımızda arabamız köyün en tenha köşesinde durmuş, kapısının önünde duran bir çocuktan sorduğumuzda "şimdi evdedir zaten hiçbir yere gidemez" dedi. Gündüzün saat 12. si idi oturduğu kerpiç damın kapı ve pencereleri kapalı idi. Fakat bu onun prensibi imiş sonradan öğrendik. Kapıdan içeri girdiğimizde selam verdik o da selamımıza mükabele ettikten sonra oturmamızı söyledi. Odasında dünya metaından sadece iki keçe vardı. Gerçekten anlattıkları gibi görünüyordu, anadan doğma iki gözünden ama, Koca Mimar Sinan'ınkini andıran az uzun bir çehre, bu çehreye en güzel bir şekilde berrak bir simanın altında beyruti ipekten mavi beyaz çizgili bir ipek fistan giymiş, fistanın belini bir kayış sıkarken onu adeta dimdik bir ihtiyar gösteriyordu. Fistanın açık yakasından koynundan çıkardığı sigara tabakasından bize birer sigara ikramında bulundaktan sonra kim olduğumuzu kendisine hizmet eden iki gençten sorup öğrenmeye çalışıyordu. Bu arada ellerini öpmeye kalkıştık. Kesinlikle reddetti ve "İşte bende bu iş yoktur" dedi. Az sonra bol kurban etinden hazırlanmış olan öğle soframız gelince ona da ayrı bir tabakta hem de kucağında elleriyle yemek üzere bir pilav verdiler. Bize siz yemeğinize buyrun deyince benimle birlikte ziyaretine gelen genç imam hatip, H.Efendinin tabağından bir lokma alacak oldu fakat ihtiyar bunu kesinlikle reddetti. "Git yemeğini sofradan ye ben yemeğimi yalnız yerim ama ve ihtiyarım neyine sen git deyince imam hatipli genç: belki senin tabağından alacağım lokma şifa verir" deyince Hakkâri efendi cevaben: Evlat senin gibi birisi Cüneydi Bağdadi'nin cübbesinden bir yama koparmak istemişti. Cüneyd ona: behey deli eğer senin özünde bir cevher yoksa Cüneyd derisini dahi yüzüp sana giydirse yine sana bir fayda vermez. Çünkü nefsin ve canın sendendir ya.." onun için git beni rahat bırak yemeğini ye" dedi. Genç çaresiz, mahçup sofraya döndü. Yemek yendikten sonra ellerini sildi ve şahsına münhasır kabartma harfli saatının rakamlarını parmakları ile yoklayarak ezan tamamdır dedi. Namazını kıldıktan sonra genç kendisine bazı fıkıh, akaid ve kur'anla ilgili sorular sorunca tebessüm ederek cevap verdi hem-

de ayet ve hadislerle ispatlayarak. O zaman kendisinin kuvvetli bir tasavvuf , fakih ve kurra olduğunu anlamıştık.

Hocasının rahmetli Urfa'lı ve Hafız Ömer olduğunu, bunun dizi dibinde 35 yıl ilim gördüğünü kur'anı hıfzettiğini beyan edince ihtiyarın gerçekten aşılmaz bir dağ olduğunu iyice anlamıştık. Kendisine 35 yıldır niçin evlenmediğini nazik bir eda ile ima etmeye çalıştığımda: (peygamberimizin evleniniz çoğalınız) hadisini hatırlattığımda: Tebessüm etti ve "doğru ama bu asırda mı? Hem biliyormusun HIZIR Aleyhisselam 200 yıldan beri evlenmişmi ki? Bizim gibiler ne yapacak evlenmeyi? Peki dedeceğim daha önce Hızır evleniyormuydu ki "evet nikahlanır ve boşanırdı. Kendisinin hafifil has mertebesinde bir zat olduğu seziliyordu. Siz evliler bugün gerçekten babalık vasıflarını yerine getiriyormusunuz ki? Hepimiz durakladık tabi ki.

Kendisine gördüğüm (zekatla ilgili) rüyayı anlattığımda, cevaben "beni yine mazur görün ama, günün birinde Allah'ın halis bir velisi bir Melaike'den çok süraatli geçtiğini görünce Melaike'ye soruyor. (Ya melaike o kadar süratli gidişinin sebebi nedir? Melaike: şu an üzerimde 100 adet lanet bulunmaktadır. Allahın emriyle bir tek laneti şeytanla bir müstehakkın üzerine, geri kalan 99 laneti de karnında bir dirhem zekât malı olanın bir vardır onun üzerine bırakmayla görevlendirildim." der. "siz yine de bana itibar etmiyorsanız Urfa'da Derviş Hoca'dan sorabilirsiniz" dedi.

BULUNTU HOCA MERHUMUN SİZDE İZ BIRAKAN BİR HATIRASI, KISSASI VARMIDIR?

"O büyük zatımın, üstadımın bize emanet ettiği bir vasiyeti vardır ve sizde buna devam edeceksiniz söyliyeyim dedi. Devamla: "Buluntu Hocamız cennet Mekan bize "her vakit namazının sonunda fatiha okurken bir fatihayı da memleketin (her şehir) manevi memuruna bağışlayınız diye buyurdu.

ŞEYHİNİ SORDUĞUMDA: Ben kim Şeh kim Fakirin biriyim şeyhler beni kabul ederler mi ki? Anlaşılan bu güzel sözü ile siz kim şeyh kim demek istiyordu.

BU YIL RAHMET GEÇ YAĞDI, AFATLARDAN ÇOK KORKULU ANLAR GEÇİRDİK.

Cevaben: Siz namazı zamanında kılıyor, zekatı dosdoğru veriyor, zina, haram ve faizi terketmiyorsunuz ki yağmurda zamanında yağsın. Siz biribirinize merhamet ediyormusunuz ki merhamet etsin bize Allah.

Nur yüzlü ihtiyarı kurcaladıkça suçlu çıktığımızı, gittikçe suçumuzun arttığını, yüzümüzün kızardığını iyi ki o hissetmiyordu (Görmüyordu) açtığımız her torbanın ağzını yine kendisi dürüyordu. Zaten ilk kendisiye karşılaştığımızda, uzay yolunda 110 yıllık bir maziyi katetmiş, kendimizi Belh'ın, Horasan'ın, Buhara'nın, Tebriz veya Semerkant'ın bir mahallesinde görmüştük. Hakkâri dedeyi de burada güngörmüş ululardan birine benzetmiştik. Zaten sevimli ihtiyar baba her haliyle bir muamma olmuştu göz ve gönlümüzde. Hiçbir sualimizi cevapsız bırakmıyor, mağlubiyeti de asla kabul etmez görünüyordu.

Ziyaretçi kafilesi keçelere bağdaş kurmuş, sanki cansız birer ceset kesilmişlerdi.

Kendisinden doymadan izin istedik. Ellerine gayri ihtiyari sarıldığımda Nişan yüzüğüm ellerine takılmıştı. "Bu ne Altın mı yoksa?" dedi. Evet dediğimde "Cehennemin tasmaları da böyledir" Erkeğe ziynet haramdır. Demesi üzerine o günden itibaren altın yüzüğümü eşime hediye ederek bir daha kullanmadım. Çünkü onun zekatını vermiyordum.

Fırsat düştükçe H.Efendiyi ziyaret ederim. Çünkü onda kaynağı denizle birleşik cömert bir bilgi pınarı görmüştüm.

Şanlıurfa Evine Yeni İşlevler

Hacı Hafız Ahmet Efendi Evi Sanat Galerisi

Harran Arşivi

Avrupa'yı Hindistan ve Çin'e bağlayan tarihi İpek yolu ile Anadolu'yu Mekke'ye bağlayan Hac yolunun kesiştiği, noktada yer alan Şanlıurfa mimarisinde oluşumunda coğrafi konumu, iklim şartları, sosyal ve ekonomik yapısının yanısıra en eski medeniyet merkezlerinden biri olması ve üzerinde yaşattığı uygarlıkların değişik kültürlerinin etkisi olmuştur. Bu etkileşimler sonucu oluşan Geleneksel Şanlıurfa Evleri, Anadolu sivil mimarisi içinde önemli bir yere sahiptir.

Hicri 1306 tarihinde Hacı Hafız Ailesi tarafından yaptırılan Hacı Hafız Ahmet Efendi Evi'nde geleneksel Şanlıurfa evlerinin en güzel örneklerinden biridir. Yapı selamlık ve haremlik olmak üzere iki bölümlüdür. Her iki bölümde kare şeklinde açık avlu, etrafında birimlerin sıralanmısından oluşmuştur. Üzerinde bir kitabe, iki yanında binek taşı yer alan kapı ile girilen selamlık bölümünde büyükçe bir misafir odası, hizmetlilerin bulunduğu küçük bir oda, at ve develeri barındırmak için ahır ve develik vardır. Avlunun ortasında küçük bir çiçeklik yer almaktadır. Evcil güvercinler için yuva grubu (matar) yapılmıştır. Dam çatısız teras şeklinde tasarlanmıştır.

Selamlık bölümünden açılan bir kapı ile geçilen haremlik bölümünün sokaktan ayrı bir giriş kapısı da bulunmaktadır. Bu bölümde kare avlu, ortasında havuz, çiçeklik, güney ve kuzeyde birer eyvan ve iki tarafında odalar, batıda bir eyvan, üç oda, bir mutfak, banyo depo güneyde bodrum şeklinde düşünülmüş "Zerzembe" denilen bir mekân, ikinci katta güneybatı köşede gelinin kullanabilmesi için üç oda yapılmıştır.

Sade dış görünümüne karşılık içerde taş, ahşap ve metal işçiliğinin zengin örneklerinin sergilendiği bu ev biçim, yapım teknikleri, estetik ve sanat değerleri ile görülmeye değer bir evdir.

Bu seçkin mekan 1979 yılında T.C. Kültür Bakanlığı'nca kamulaştırılarak 2.4.1985 yılında Şanlıurfa Müzesi bünyesinde kurulan 27.2.1987 yılından itibaren İl Turizm Müdürlüğü'nde faaliyetlerini sürdüren Şanlıurfa Devlet Güzel Sanatlar Galerisi'nin özlenen hizmet binası olarak bir kültür ve sanat merkezi işleviyle kapılarını geçmişten geleceğe açmıştır. Amaç geçmişten kopuk bir gelecek veya geri dönüş değil

Abdurrahman KARAKAŞ

BANA KENDİNİ ANLAT (ŞİİRLER)

Birçok dergi ve gazetedeki yazı ve şiirleriye tanıdığımız Mehmet Kurtoğlu'nun ilk kitabı geçtiğimiz günlerde yayınlandı. Yaz-gı kitaplığının ilk yayını olan kitap Kurtoğlu'nun bir çoğu dergi ve gazetelerde yayınlanmış altmışdört şiirinden oluşuyor.

Gap Gündemi gazetesinin Kültür-Sanat sayfasını hazırlayan ve köşesindeki sanat-edebiyat yazılarıyla dikkat çeken şair, kitaba yazdığı önsözle de şiirin teorisine hakimiyetini göstermiş. Böylece oluşturduğu poetikayı uygulamayı başardığını da kanıtlıyor. Kurtoğlu'nun şiirlerinde iç çekişmelerin ve manevi gerilimlerin öne çıktığı mistik bir hava göze çarpıyor. Bu O'nun Türkiye'nin ve İslam dünyasının sorunlarını kavrayışı ve kendisinin bu sorunlarla birlikte evrendeki yerini arayışından kaynaklanıyor. Zaten kendisi de önsözde "varoluşumun anlamını soyut olarak Tanrı'da, somut olarak şiirde arıyorum." diyerek bize katılıyor.

Şiirseverlere hoş bir şiir ziyafeti sunan bu yeni kitabı beğeneceğinizi umuyorum.

İsteme Adresi : Yaz-gı kitaplığı P.K.67 ŞANLIURFA

ŞANLIURFA ŞAİRLERİ (ANTOLOJİ)

Eskilerin "güldeste", "muntehabat" ve "tezkire" diye adlandırdıkları antolojiler, bir sanat türünden yapılan seçkilerdir. Oldukça kapsamlı bir araştırma türü olan antolojilerin en çok kullanıldığı alan ise edebiyat, özellikle de şiirdir. Bu sayede tanınma imkanı bulamayan bir çok şair tarihe geçiyor ve toplumun kültürüne tanıklık ediyor. Okuyucu da ulaşamadığı şair ve şiirleri bu kitaplar vasıtasıyla çok kolay ve ucuz bir biçimde ulaşmış oluyor.

"Urfa Şairleri" de böyle bir antoloji. S.Ahmet Kaya tarafından kaleme alınan eser, Şanlıurfa'da yetişmiş, bugün aramızdan ayrılmış, hayatını hala Şanlıurfa'da sürdüren ve büyük metropollere yerleşerek ün yapmış şairlerin biyografisi ve şiirlerinden örneklerden oluşuyor. "on yıldan fazla bir zaman dilimi içinde 75 kadar şairi toplayabildim."diyor yazar önsözünde. Fakat çeşitli nedenlerle ula-

şamadığı birçok Urfalı şair olduğunu da ekliyor.

Bu eserin 1986'da merhum Bedri Alpay tarafından hazırlanan "Şanlıurfa Şairleri-1'in devamı olduğu ve Cumhuriyet sonrası dönemi kapsadığını yine yazarımızdan öğreniyoruz.

Bir kültür şehri olan Şanlıurfa'da ismi unutulmuş ya da hiç tanınmamış şairlerin, böylece, geleceğe aktarılması, Şanlıurfa'nın gittikçe bozulan kültürel dokusunu bir nebze olsun korur umudundayız. Urfa şiir kültürünün özelliklerini ve tarihsel konumunun işlendiği giriş bölümü, Urfa'nın sanat-edebiyat alanındaki birikimi konusunda ipuçları veren önemli bir araştırma niteliğinde.

1998'de Şanlıurfa Belediyesi tarafından sanat-edebiyat dünyamıza sunulan "Şanlıurfa Şairleri" çeşitli kitabevlerinin yanısıra Şanlıurfa Belediyesi'nden de temin edilebilir.

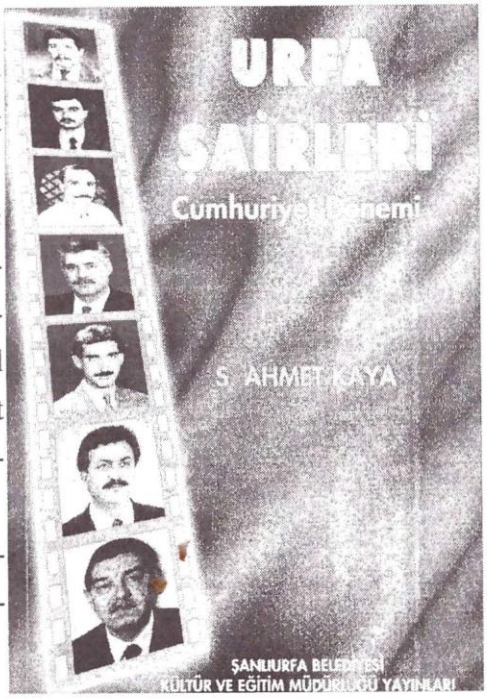

ŞANLIURFA EVLİYA VE ALİMLERİ

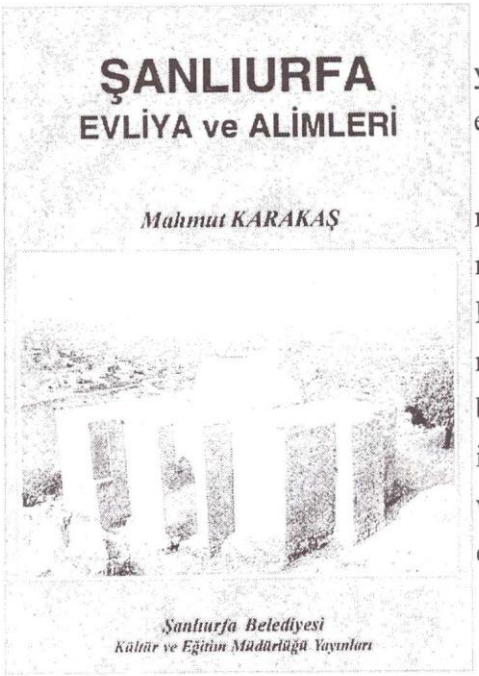

Şanlıurfa'da doğmuş ya da başka yerlerden gelerek Urfa'ya yerleşmiş ve burada vefat etmiş evliya ve alimleri tanıtan bu eser, Mahmut KARAKAŞ'ın basılmış altı eserinden biri.

"Urfa'nın Hz.Ömer devrinde fethedilmesinden itibaren Horasan, Buhara, Nişabur ve Hemedan gibi çeşitli İslam şehirlerinden gelerek Urfa'ya yerleşmiş olan birçok evliyaullah vardır. Bunlar Urfa'nın süratle islamlaşmasını sağlamış din büyüklerindendir. "Bunlardan daha çok 12. asrın sonlarıyla 13. asrın başlarında yaşayanların bilindiğini yine yazardan öğreniyoruz. işte bu İslam büyüklerinin hayatlarının, eserlerini, faaliyetlerini ve halkın dimağında bıraktıkları izleri anlatan eser, beş bölümden oluşmaktadır. Bunlar:

a. Urfa evliya ve Meşayihi

b. Urfa müftüleri

c. Urfa Müderris ve Alimleri

d. Urfa Kadıları

e. Urfa Kurra Hafızları

Eserde adı geçen yüzdoksan kadar alim ve evliyanın çoğunluğu yazılı bir eser bırakmadıklarını haklarında bilgi toplamak oldukça zor olmuş yazar için... Bu nedenle yazar vakfiye ve şer'i mahkeme sicillerinin yanısıra, varsa, bu kimselerin kabir kitabeleri, talebeleri, dostları akrabaları ve torunları gibi kaynaklara bizzat ulaşarak uzun bir çalışmanın sonucunda bu eseri ortaya çıkarmış. Urfa'nın İslamlaşmasında baş rol oynamış, kültür ve medeniyetimize hizmet etmiş bu büyük ama bilinmeyen zatları bir daha unutulmamak üzre gelecek kuşaklara aktarmayı böylece başarmış.

Urfa'nın sosyal ve kültürel tarihi konusundaki en önemli kaynaklarından biri olan eser 1996'da Şanlıurfa Belediyesi tarafından yayınlanmış.

ŞANLIURFA'DAN DERLENEN ATASÖZLERİ VE DEYİMLER

Bir toplumun kültür zenginliğinin en önemli mihengi anonim ürünleridir. Bunlar da maniler türküler atasözleri ve deyimlerdir.

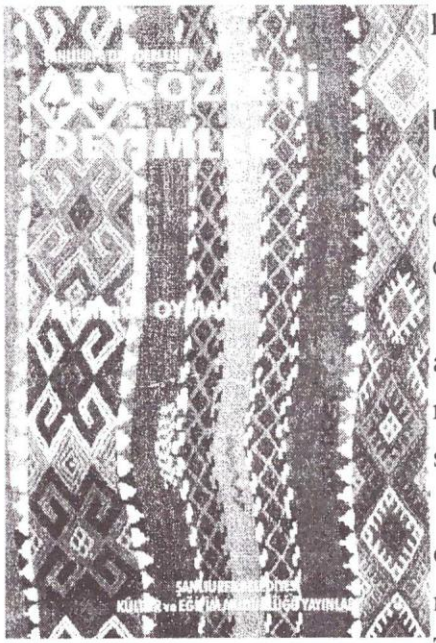

Urfa gibi üç kıtanın kapısı ve birçok kültürün gelip geçtiği büyük bir kültür mirasına sahip bir şehirdeki kültürel zenginlik de aşikardır. İşte bu zenginliğin yazarın deyimiyle "en bakir ve işlenmemiş edebiyat konularından biri de halk edebiyatının önemli ürünlerinden olan atasözleri ve deyimlerdir"

Mehmet Oymak "Şanlıurfa'da Derlenen Atasözleri ve Deyimler" adlı araştırma eserine bu sözlerle başlıyor. Eser, Oymak'ın uzun süren bir araştırma ve incelemesi sonucu ortaya çıkmış yüzlerce atasözü ve deyimden oluşan önemli bir kaynak eser.

Eser "Atasözleri" ve "Deyimler" adları altında iki ana bölümden oluşuyor. Eserin çok genişçe işlenmiş giriş bölümünde ise Urfa tarihi hakkında özet bir bilgiden sonra atösözü ve deyimlerin diğer Türk lehçelerindeki karşılıklarıyla birlikte bu ürünler hakkında kapsamlı bir araştırma yer alıyor.

Kitabın sonundaki sözlük ise Urfa ağzını yaşatacak unuttuğumuz sözcükleri hatırlatacak nitelikte.

Derviş Muhammed Yazıcı (1934-1996)

Mahmut KARAKAŞ

Urfa'da görev yapan din alimlerimizden biridir. Derviş Muhammed Yazıcı 1934 senesinde Diyarbakır'ın Hazre ilçesinde doğdu. Babası Muhammed Zahid Efendidir. Babası da bir ilim adamı olan Derviş Muhammed Efendi ilim tahsilini amcası Hacı Abdulfettah Efendiden tamamladı ve icazetini de Hacı Abdulfettah Efendiden aldı. Hacı Abdulfettah Efendi devrinde Diyarbakır'ın sayılı alimlerindendi. Derviş Muhammed 1953 yılında tahsilini tamamladığı halde amcası Abdulfettah kendisine yazılı olarak icazetini vermemişti. Buna da sebeb Hacı Abdulfettah Efendi'nin hocasının henüz hayatta olması idi. Eski alimler hocalarına hürmeten, kendileri ne kadar talebe yetiştirseler onlara icazet vermezler, kendi hocalarından almalarını isterlerdi. Hacı Abdulfettah Hoca da tevazuundan dolayı icazeti yazarak vermemişti. Derviş Muhammed Efendi 1955 yılında askere gitti. Asker dönüşü Diyarbakır'da imamlık görevinde bulundu. Bu sırada amcasına icazetini vermesini, onun dostları vasıtası ile söyledi. Ancak bundan sonra yazılı icazetini alabildi.

Derviş Muhammed Efendi beş sene Diyarbakır'da görev yaptıktan sonra 1962 yılında Urfa'ya merkez vaizliğine atandı. Urfa'da Derviş Hoca olarak tanındı. Vaizliğinin yanında ders de veriyordu. Bu görevinde yıllarca çalıştıktan sonra 1982 yılında emekliye ayrıldı.

Derviş Muhammed Efendi tarikatte Nakşibendi tarikatının Diyarbakır'daki Şeyhi İsmetullah (K.S.) Efendiye intisab etmiştir ve bu yolda ilerlemiştir. İsmetullah Efendinin şeyhi Yahya Efendi, Yahya Efendinin şeyhi Abdurrahman Efendi, onun da şeyhi Hazret diye isim yapmış Şeyh Muhammed Ziyaüddin, onun da şeyhi Şeyh Fettullah, onun şeyhi Abdurrahman Tagi, onun şeyhi Sibğatullah Arvasi, onun şeyhi Seyyid Taha ve onun şeyhi de Melvana Halid (K.S.) dır.

Derviş Muhammed Hoca vefatına kadar ders vermekle meşgul oldu.

Derviş Hoca sonradan şeyhinden halifelik almış ve Nakşibendi halifesi olmuştur. Urfa'da devamlı ikamet eden hoca efendi, memleketi Diyarbakır yerine Urfa'yı tercih etmiş ve eğer ölürse Urfa'ya defnedilmesini istemiştir. 1996 yılının Ocak ayına rastlayan Ramazan ayında her sene olduğu gibi Hasan padişah camiinde vaazediyordu. Fakat rahatsız olduğunu zor nefes aldığını söylüyordu. Bayramda Diyarbakır'a şeyhini ve akrabalarını ziyarete gitti. Oradan dönüşte hastalığı ağırlaştı. Ankara'ya tedavi için götürüldü. Fakat Ankara'daki tedavi de fayda vermedi. Hastalığı ağırlaştı.

Urfa'ya getirdiklerinden on onbeş gün kadar sonra tamamen ağırlaştı. O sabah yanında bulunan Mevlidihalil Cami İmamı Sabri Hoca'nın anlattığına göre, 14.04.1996 pazar sabah namazını oturarak kıldıktan sonra şehadetini getirdi ve orada teslim oldu. Önce öldüğüne inanmamışlardı çünkü vücudu sıcak ve uyur gibi idi. Kendisini Urfa'da Bediüzzaman mezarlığına, Arap Hoca'nın mezarı yanına defnettiler.

Nur içinde yatsın.

Bir Mektup

27.Şubat/1999

Sevgili Harran,

Şahsıma karşı gösterilmiş bulunulan hamiyyetperverliği her türlü takdirin fevkinde addettiğimi,bu vesile ile de gösterilmiş bulunulan hamiyyet ve kadirşinaslığa lâyık olmam gerektiğinin idraki içerisinde olduğumun bilinmesini istirham ediyorum.

Bir dergi için 20 yaş,gerçekten küçümsenmeyecek derecede uzun bir yaşam süresidir.Satır satır emek,göznuru,bilgi ve birikim demek olan dergi yayıncılığı,okuyucunun da haklı olarak son derece seçici davrandığının gözardı edilmemesi gerektiğinin en belirgin bir biçimde hissedildiği bir uğraşı alanıdır. Okuyucunun hassasiyeti ve seçiciliği hususundaki görüşlerimizi teyit babında olmak üzre,dergi okuyucularının,belli bazı konularda da olsa,bilgi ve görüşürüşüne başvurulacak derecede konuya vâkıf insanlar olduklarına bakılarak bile bu görüşte ne kadar isabet edildiği anlaşılabilir.

Boyalı basın olarak da tabir edilen magazin gazetelerinin bedava dağıttıkları dergiler(!)istisna edilirse gerçekten pek çok dergi,sade Urfa ile sınırlı olmayıp,ülke genelinde de içeridikleri bilgi ve birikim oranında hakkettikleri sayıda okuyucuya ulaşamaz,tiraj sıralamasında en kötü bir gazeteyi bile yakalayamazlar...

Bütün bunları alt alta topladığımızda HARRAN'ın az veya çok sayıda okuyucu tarafından düzenli olarak satınalınmasının dışında olarak,yirmi sene gibi bir süre yaşayabilmiş olması bile başlıbaşına bir başarı sayılmak gerektiği açıktır.

Önümüzdeki Nisan ayından itibaren yeniden buluşacak olduğumuz HARRAN'ın daha nice yirmi seneler yaşayacağına olan inancımız,dergimizin emin ve ehil ellerde olduğunun bilinmesi,bizlere bir ışık olması ,bilgi ve irfan kaynağı olmasının yanı sıra,gönüllülerinin de yapacakları maddi ve manevi katkılar oranında artacak,kuvvetlenecektir.

Aramıza hoşgeldin HARRAN

Nejat KARAGÖZ